श्रीहर्षदेवकृतित्वेन

प्रसिद्धं

नागानंदनाटकं,

प्राकृत छायया सहितं,

श्रीमतो हावर्डस्य

सार्वजनीन लोकशिक्षणाधिष्ठातुः

आज्ञया

चिपळुणकरोपनाम्ना

कृष्णशास्त्रिणा

संशोधितं.

तत्

प्रस्तावना.

संस्कृत भाषाजाणणाऱ्या व्युत्पन्न वाचणारां
स्कृत ग्रंथ व मराठी भाषांतर हीं सहज ताडतां यावीं
त्यांतील रस दुसऱ्यांत किती आला आहे हें स
संस्कृत भाषेची ज्यांस प्रीति असेल, त्यांस ती शिक
हीं अंशीं सहाय व्हावें; तसेंच जुने संस्कृत ग्रंथ
लोकांत विशेष प्रसृत व्हावे, असे अनेक उद्देश मनां
एका पृष्ठावर संस्कृत मूळ व एका पृष्ठावर मराठी भा
शा रीतीनें हा ग्रंथ छापला आहे.

संस्कृत नाटकें छापण्या पासून आणखी अ
उपयोग आहे, कीं त्यांत बालभाषा असते; तिचा
लक्ष्य देऊन केला असतां हल्लींच्या चालू प्राकृत भा
णारांस फार उपयोग आहे. बालभाषेंत महाराष्ट्री
पैशाची अशा कांहीं शाखा आहेत, व त्या सर्व सं
चा अपभ्रंश होऊन उत्तरोत्तर झाल्या आहेत. तेव्हां
सारखे जुनेग्रंथ व जुने लेख समजावयास व हल्लींच्य
गुजराथी वगैरे भाषा संस्कृतांतून कशा उत्पन्न झाल्य
जण्यास बालभाषेचें ज्ञान फार उपयुक्त आहे. बा
संस्कृत छाया ग्रंथाच्या शेवटीं जोडली आहे.

मूळ संस्कृत ग्रंथ फार दुर्मिल असल्यामुळें ज
प्रत मिळाली तीवरूनच तो छापण्यास तयार करावा
आतां ज्या प्रतीवरून तो तयार केला, ती जरी सर्व
नव्हती, तरी चांगली उपयोगी पडण्या सारखी होती
अशुद्धे प्रायः लेखकांच्या अज्ञाना मुळें उत्पन्न झाल
यास्तव वास्तविक व शुद्ध पाठविचार केला असतां र

सारखें होते. जसें नांदीच्या प्रथम श्लोकांत
असा त्या प्रतींत पाठ होता, त्या स्थलीं " व
शुद्ध पाठ सहज लक्ष्यांत येतो. तसेंच तिसऱ्या
त्या पद्यांत " शशिनं दृष्ट्वा " असा पाठ होता
हे व त्या स्थलीं " शशिनं जिव्हा " असा
विचार केला असतां समजतें. चवथ्या अंक
पद्यांत " ऊहूर्यज्जल कुंजरेंद्र " असा पाठ हो
हूर्यत् " या शब्दांचा अर्थ कांहींच होत नसल
त् असा पाठ केला आहे. या दोन पाठांतील
कृतीचा विचार सूक्ष्म दृष्टीनें केला असतां
शुद्ध पाठापासून अशुद्ध पाठ होण्याचा संभव
असें चतुर वाचणारांचे लक्ष्यांत सहज येईल.
थोडीं बहुत अशुद्धें होतीं, तीं विचार करून न
मोठा फेरफार कोठेंही केला नाहीं.

कृष्णशास्त्री चि

पुणें, नवंबर १८६३. दक्षिणा प्रैज कमितीचे
रि

२

नागानंदनाटकं

ध्यानव्याजमुपेत्य चिंतयसि कामुन्मी

पश्यानंगशरातुरं जनमिमं, त्रातापि

मिथ्याकारुणिकोसि; निर्घृणतरस्त्व

सेर्ष्यं वारवधूभिरित्यभिहितो बुद्धो

कामेनाकृष्य चापं, हतपटुपटहं

नागानंद नाटक.

नागानंद नाटक.

प्रारंभ

अंक १

मंगलश्लोक.

शार्दूल विक्रीडित वृत्त

ध्यानव्याज[1] धरोनि चिंतिसि मनीं कोणास रे, चक्षुसी[2]
उद्घाटूनि[3] पहा स्मरातुरजना, त्राता न तूं रक्षिसी.
नाहीं आढळला पुमान् तुज असा निष्ठूर दंभी[4] अम्हां
ऐसें ज्यामति बोलल्या सुरवधू तो बुद्ध[5] रक्षो तुम्हां ॥

स्रग्धरावृत्त.

कामें[6] ओढूनि चापा, बडवुनि पटहां मन्मथाच्या भ
भ्रूभंगा हास्यरंगा करुनि निरखिला दिव्यनारी जनां
सिद्धांनीं नम्र माथे करुनि विनविला, विस्मयें पाहि
ध्यानातें सोडिना जो चिर सुखद असो तो तुम्हातें मुनीं

---

१ मिष. २ नेत्रांस ३ उघडून. ४ ढोंगी ५ जैनमतप्रव
मदनानें ७ दुंदुभि ८ मदनाच्या सैनिकांनीं ९ बौद्धयोग १०

नांद्यंते सूत्रधारः

अद्याहमिंद्रोत्सवे सबहुमानमाकार्य, नान
ज्ञः श्रीहर्षदेवस्य राजर्षेःपादपद्मोपजीविना राज
यदस्मत्स्वामिना श्रीहर्षदेवेनापूर्ववस्तुरचनालंकृ
प्रतिनिबद्धं नागानंदनामनाटकं कृतमित्यस्मा
परया श्रुतं, नचप्रयोगतोदृष्टं. तत्तस्यैवराज्ञो बहु
नुग्रहबुध्या यथाप्रयोगेण त्वयानाटयितव्यमि
दानीं नेपथ्यरचनां कृत्वा यथाभिलषितं सं
क्रम्यावलोक्यच । आवर्जितान्येवच मया
मनांसीति मे निश्चयः । यतः।

श्रीहर्षोनिपुणः कविः, परिषदप्येषा गुणग्र
लोकानंदिच बोधिसत्वचरितं, नाट्येच द
वस्त्वैकैकमपीह वांछितफलप्राप्तेः पदं, कि
मद्भाग्योपचयादयं समुदितः सर्वोगुणानांग

तद्यावद्गृहिणी माहूय संगीतकमनुतिष्ठामि
थ्याभिमुखमवलोक्यच । आर्येइत स्तावत

(मंगला चरण झाल्यावर **सूत्रधार** येतो.

सूत्रधार— आज ह्या इंद्रोत्सवांत श्रीहर्षराजाच्य कमलाच्या आश्रयानें उपजीवन पावणारा राजासमू देशाहून आला आहे त्यानें मला बहुमान पुरःस लावून सांगितलें कीं, अरे सूत्रधारा, आमचा **श्रीहर्षदेव** ह्यानें विद्याधर जातकावर **नागानंद** अपूर्व नाटक रचिलें आहे, असें आम्ही कर्णां ऐकतों; पण त्याचा खेळ डोळ्यांनीं अझून पाहिला ह्यासाठीं त्याच राज्याच्या बहुमानास्तव, किंवा आ अनुग्रह करण्याकरितां, त्या नाटकाचा खेळ आ करून दाखीव. तर आतां सोंगांची तयारी कर भासदांची इच्छा पूर्ण करतों. (इकडे तिकडे पुढें पाहून ह्मणतो.) वाह्वा! सभासदांचीं अंतःकर मी आपल्या स्वाधीन करून घेतलीं ह्यांत संशय कांकीं

श्लोक.

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

श्रीहर्षांसम बुद्धिमान् कवि, सभा हे ही गुणग्राहिणी,
लोकां आवड बोधिसत्वचरितीं[1], नाट्यांत मी अग्रणी,
हें एकेक असे मनोरथफलप्राप्तीस हेतू महा,
येथें तों गुण सर्व एकवटले, मद्भाग्य मोठें अहा! ३

तर आतां स्त्रीस बोलावून गाण्यास आरंभ करितों. जाऊन पडद्याकडे तोंडकरून स्त्रीस बोलावतो.) आर्यें, इ

(इतक्यांत **नटी** बाहेर येते)

नटी— (डोळ्यांस पाणी आणून म्हणते.) आर्या,

---

१ बुद्धावतार.

आणवेदु अज्जउत्तो कोणिओओ अ

सूत्र॰ विलोक्य । आर्ये, नागानंदनाटके
दमकारणमेव रुद्यते ?

नटी॰ अज्ज, कधं ण रोदिस्सं ? जदो ता
वजादणिव्वेदो कुडंबभारुव्वहणजोग
आरोविअ हिअए तवोवणं गदोत्ति.

सूत्र॰ कथंमामपि परित्यज्यवनंमयातौ
मिदानीं युज्यते कर्तु ? अथवा कथम
परित्यज्य गृहे तिष्ठामि.

पित्रोर्विधातुं शुश्रूषां,
त्यक्त्वैश्वर्यं क्रमागतं,
वनं याम्यहमप्येष,
यथा जीमूतवाहनः ४

ता एहि मंदिरमेव गच्छा

(इति निष्क्रांतौ)

(प्रस्तावना)

(ततः- प्रविशति जीमूतवाह

नायकः । सखे आत्रेय,
रागस्यास्पद मित्यवैमि नहिमे ध्वंस
कृत्याकृत्यविचारणासुविमुखं कोव

आलें. आज्ञा करावी. तुमचें कोणतें काम कर
आहे ?

सूत्र०— (तिजकडे पाहून) आर्ये, नागानंद नाटकाच
करावयाचा आहे. पण तूं रडतेस ह्याचें कारण क

नटी— आर्या, म्यां कसें रडूंनये बरें! अहो, तुमचा वृ
जो माझा सासरा, तो म्हातारपणामुळें संसारास क
पुढें कुटुंबभरणास तुम्ही योग्य झालां असें मनांत
तुमची माता, जी माझी सासू, तिला बरोबर घेऊ
वनास गेला. आतां आम्हीं काय करावें ?

सूत्र०— काय ? माझाही परित्याग करून उभयतां
गेलीं ! (चिंतन करून.) ह्यासमयीं कोणतें कर
योग्य आहे? अथवा विचार कशास पाहिजे ? अ
तिकडे जावें हें योग्य. वडिलांच्या सेवेंत मला सु
टतें, त्या सुखाचा त्याग करून मी घरीं कसा राहूं

गीतिछंद.

जोडाया गुरुसेवा, टाकुनि सौख्यास सर्वहि धनास,
जातों, पूर्वी जैसा गेला **जीमूतवाहन** वनास ॥ ४ ॥

तर चल आपल्या मंदिरांत जाऊं

(असें बोलून **सूत्रधार** आणि **नटी** निघून जात

॥ ही प्रस्तावना झाली ॥

(तदनंतर **जीमूतवाहन** आणि **विदूषक** हे दोघे य

नायक— मित्रा **आत्रेया**, ऐकतोस.

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

पापाचें घर हें मला कळतसे, नित्यत्व याला नसे,
कृत्याकृत्य विचारशून्य म्हणुनी हें ज्ञात सर्वां असे

1 जीमूतवाहन हा ह्या नाटकांत मुख्य नायक आहे.

एवंनिद्यमपीदमिंद्रियवशं, प्रीत्यै भवे

भक्त्या याति यदीत्थमेव पितरौ शु

विदूषकः (सरोषं) भो वअस्स णंणि

अं कालं एदाणं जीविदानुगदाणं व

वणवासदुःखंअणुभवसि. तापसीद

सुस्सूसाणिव्वंधादो णिव्वत्तिअ इछ

अनुभविअदु.

नायकः सखे न सम्यगभिहितं, कु

तिष्ठन् भाति पितुः पुरोभुवि यथा

यत्संवाहयतः सुखं हिचरणौ तात

किंभुक्ते भुवनत्रये धृतिरसौ भुक्तो

रायासः खलु राज्यमुज्झितगुरोर्मे

विदू० (आत्मगतं) अहो एदस्स गु

ऐसे निंद्य हि, इंद्रियांस वश हो, संतापकारी तर
मातें यौवन, सेवनांत गुरुच्या जाईल ऐसें जरी ॥

विदूषक— (रागावून) अरे मित्रा, तूं संसार
करून एतावत्कालपर्यंत वांचणाऱ्या या म्हाता
हें असें कठिण वनवास दुःख अनुभवितोस ! ह
म्हणावें ! तर आतां कृपा कर, अझून तरी
शुश्रूषेचा आग्रह सोडून इष्टभोगानीं रमणीय अ
सुखाचा अनुभव घे.

नायक— मित्रा, हें तूं चांगलें बोलला नाहींस; कां

साक्या दोनचरणी.

पित्या पुढें कर जोडून उभें राहुनि शोभा कांहि
जी आहे, ती नृपासनावर बसल्यानेंही नाहीं.
गुरुच्या चरणाचें संवाहन करितां सुख चित्ताल
जें होतें, तें राज्यन देइल, तें उठवी पित्ताला. २
त्रिभुवन राज्यहि पदरायें तरि कष्ट पावतो काय
भुक्तोज्झित वसुधेच्या भोगें होय अधिक तें का
गुरुचरणाची सेवा सोडुनि राज्यसुखा लोभावें
यांत मला गुण विशेष न दिसे हें मी वदलों भ

विदू०— (मनांत म्ह०) काय हो ह्याचा गुरुचर
षयीं प्रेमा हा ! (चिंतन करून) आतां असें
घडपणें म्हणतो.) मित्रा, मी केवळ राज्य
उद्देशानें हें बोललों असें नाहीं. तर आण
करावयाच्या गोष्टी राहिल्या आहेत.

नायक— (किंचित् हास्य करून) मित्रा, जें क
मीं सर्व करून टाकिलें आहे. पहा.

---

१ त्रास देणारें आहे.

न्याय्ये वर्त्मनि योजिताः प्रकृतयः,संतः सु
नीतो बंधुजनस्तथात्मसमतां, राज्येपि रक्ष
दत्तो दत्तमनोरथाधिकफलः कल्पद्रुमो प्या
किं कर्त्तव्यमतः परं, वद सखे, यत्ते स्थि

विदू॰ भो वअस्स, अच्चंतसाहसिको मतं
वक्खो, तस्सिंच समासण्णठिते पहा
तुएविणा रज्जं सुहिदंति णमे पडिहादि.

नाय॰ किं मतंगहतको राज्यं गृहिष्यती त्या

विदू॰ अधई.

नाय॰— यद्येवं, ततः किं ? ननु स्वशरीरतः
सर्वं मया परिकल्प्यते. यच्च स्वयं न दीयते
तत्किमनेन राज्यवस्तुना चिंतितेन ! व
आज्ञप्तश्चास्मि तातेन, यथा वत्स जीमूत

दिंड्या दोनचरणी.

न्याय मार्गीं म्यां प्रजा लावियेली;
सज्जनांची संस्था हि नीट केली; १
बांधवांना स्वसमता अर्पियेली;
राज्य रक्षाही यथायोग्य केली; २
याचकांना दीधलीं सर्व दानें;
तयांच्या इच्छेहूनि अधिक मानें; ३
काय आतां कर्तव्य मला आहे;
सांग मित्रा, जें तुझ्या मनीं राहे; ४

विदू०—हे मित्रा, अत्यंत साहसिक असा जो **मतं**
ह्मा शत्रु, तो जवळ असतां प्रधानांवर जरी
विलें आणि त्यांनीं किती जरी संभाळिलें तरी
चून राज्य सुरक्षित राहणार नाहीं असें मला

नायक— काय ? तो **मतंग** हतक माझें राज्य घे
ला वाटतें ?

विदू०— ह्मांत काय संशय ?

नायक— जरी असें झालें तरी काय चिंता आहे ?
दिकरून जितक्या वस्तू आहेत, तितक्या सर्व
साठीं योजिल्या आहेत. देतकां नाहीं म्हणशी
त्यास वाईट वाटेल म्हणून देत नाहीं इतकेंच.
ह्मा राज्यवस्तूविषयीं काळजी कशास पाहिजे ?
आज्ञेप्रमाणें करावें हें बरें. पित्यानें मला अशी

निरूपयस्वेति. ततो यावन्मलयपर्वतमेवग

विदू. जं देवो आणवेदित्ति.

(उभौपरिक्रामतः)

विदू० (अग्रतोवलोक्य) भो वअस्स, ए

चंदणवणुस्संगपरिमिलणलग्गबहलपरिमलो

पहदुज्जरिदणिज्झरुच्छलिदसिसिरसीअर

पढमसंगमुक्कठिअप्पिआकंठग्गहो विअमग्ग

णअंतो रोमंचेदि पिअवअस्सं मलअमारु

नाय० (विलोक्य) अहो, वयं माप्ता एव म

तोनिरूप्य) अहो रमणीयताऽस्य मलयाच

माद्यत्कुंजरगंडभित्तिकषणैर्भग्नस्रवच्चंदनः,

क्रंदत्कंदरगह्वरोजलनिधेरास्फालितोवीचि

पाहून ये. तर आतां मलयपर्वताकडेसच जा

विदू०— जशी आपली आज्ञा.

(दोघे कांहीं पुढें जातात.)

विदू०— (पुढें पाहून म्हणतो.) हे मित्रा, हा सरस दाट झाडी वरून आल्यामुळें पुष्कळ परिमळ आणि पर्वतांच्या कड्यांवरून पडतांना फुटलेले चे प्रवाह त्यांचे शीतळ कण वाहणारा, असा पर्वतसंबंधी वारा आमचा मार्गपरिश्रम दूर क संगमाविषयीं उत्कंठित झालेल्या प्रियेच्या अ माणें शरीरास रोमांचित करितो.

नायक— (पाहून) अरे, आपण **मलय** पर्वतावर य ? (चोंहोकडे पाहून म्ह०) काय चमत्कारि **लय**पर्वताची शोभा ही ! पहा कशी ती.

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

येथें चंदनशाखितें[1] मदकरी[2] गंडस्थळें घांशिती,
साली जर्जर होउनी परिमळें[3] युक्ता रसा सांडि
लाटा आपटुनी बहूजलधिच्या[4] तीरावरी वाज
मोठ्यानें गिरिच्या प्रतिध्वनिमुळें साऱ्या गुहा

आणखी पहा.

सिद्धांच्या युवती[6] उदंड बसती चालूनि भागोनि
झालीं रक्त[7] शिलातलें चरणिचे आलक्त लाग
आली पुष्प फलादिकें करुनियां अत्यंत शोभा
ऐसा हा मलयाद्रि सेव्य गमतो, औत्सुक्य[10] आ

१ चंदनवृक्षांतें. २ मत्तहस्ती. ३ सुगंध. ४ समुद्र विशेष. ६ स्त्रिया. ७ लाल. ८ खबक. ९ अळिता. १०

तदेह्यत्रारुह्य निवासयोग्यं किंचि

(आरोहणं नाट्य

नाय० (दक्षिणाक्षिस्पंदनं सूचयित्वा

दक्षिणं स्पंदते चक्षुः
फलाकांक्षा नमेकचि
नचमिथ्या मुनिवचः
कथयिष्यतिकिंन्विद

विदू० भो वअस्स, आसण्णं दे पि

नाय० एवं नाम यथा ब्रवीति भवा

विदू० भो[१०] वअस्स, पेक्ख पेक्ख
णिद्धपाअवसोहिदं सुरहिहविग्गं
मणुव्विग्गमग्गंसुहणिसण्णसावअग

नाय० सम्यगुपलक्षितं. तपोवनमेवैत

वासोर्थंदययैवनातिपृथवः कृत्तास्त
भग्नानेकजरत्कमंडलु नभः स्वच्छं
दश्यंते त्रुटितोज्झिताश्चबटुभि मौंज

तर आतां ह्या पर्वतावर चढून जाऊन राहण्यास योग्य एखादें आश्रमस्थान पाहूं चला.

(पर्वतावर चढल्या सारखें करतात.)

नायक— (उजवा डोळा लवल्यासारखें करून विचार करून म्हणतो.) मित्रा,

गीति.

उजवा डोळा लवतो, फल स्पृहा तों नसे मला कांहि
मुनिवच मिथ्या नोहे, सूचवितें काय हें कळत नाहिं

विदू— मित्रा, मला वाटतें, तुला लाभ होण्याची वेळ आली आहे असें सूचवितें.

नायक— तूं म्हणतोस असें कदाचित् घडेल.

विदू— हे मित्रा, पहा पहा; हें स्थान, दाट पालव वृक्षांनीं सुशोभित, आणि होमद्रव्यांच्या सुवासानें असा धूर ज्यांतून निघत आहे, आणि श्वापद भय सोडून वाटेवरच जेथें रोवंथ करीत बसला असें दिसतें.

नायक— त्वां चांगलें पाहिलें. अरे हें तपोवन आहे शावरून पहा.

शार्दूल विक्रीडित वृत्त.

नेसाया पुरत्याच सालि तरुच्या ह्या काढिल्या
जेथें भग्न कमंडलूहि पडले ऐसे झरे वाहती,
मोळाच्या बहु मेखला[1] त्रुटित[2] त्या त्यक्ता बटूंनीं[3]
नित्याच्या श्रवणेंकरूनि शुक[4] हे गातात सामें अह्रा
तर चल आपण आंत जाऊन अवलोकन करूं.

(आंत गेल्या सारखें करतात.)

---

१ कटिसूत्रें. २ तुटक्या. ३ विद्यार्थ्यांनीं. ४ रांवे, ५ सामवेदांतील ऋचा.

नाय० (प्रविश्यालोक्यच) अहो, नुखलु
चार्यमाणासंदिग्धवेदवाक्यविस्तरस्य
मानार्द्राद्रसमिधस्तापसकुमारिकापूर्यम
कस्य प्रशांतरम्यता तपोवनस्य !

इहहि.

मधुरमिव वदंति स्वागतं भृंगना
नतिमिव फलनम्रैः कुर्वतोमी शि
ननु ददतइवार्घं पुष्पवृष्टिं किरंत
कथमतिथिसपर्यां शिक्षिताः शा

तन्निवासयोग्यमदस्तपोवनमतोभविष्यत
परानिर्वृत्तिः.

विदू० (इतस्ततोविलोक्य) [१]भोवअस्स,
लिअकंधरा णिच्चलमुहनिस्सरंतदर
वला समुण्णमिद्दिण्णेककण्णा सुहसंम
अण्णंताविअ हरिणा लक्खीअंदि

नायक—(प्रवेश करून इकडे तिकडे पाहून म्ह
हें तपोवन शांत आणि रमणीय दिसतें ! ये
मोठ्या आनंदानें वेदवाक्याच्या अर्थाचा वि
आहेत. इकडे विद्यार्थी मुखानें वेदपाठ करीत व
नीं पळस, उंबर इत्यादि वृक्षांच्या ओल्या सि
आहेत. तिकडे ऋषिकुमारिका लहान लह
आळीं पाण्यानें भरीत आहेत!
आणखी हे वृक्ष पहा.

मालिनी वृत्त.

मधुपमधुरशब्दें बोलती स्वागतातें,
करिति फळनतांहीं मस्तकांहीं नतीतें,
करुनि कुसुमवृष्टी अर्घ हे काय देती,
तरु अतिथि पुजेची शीकले येथ रीती.

हें तपोवन रहावयास योग्य आहे. येथें राति
आम्हांस परम सुख होईल ह्यांत संशय नाहीं.

विदू०—(इकडे तिकडे पाहून) मित्रा, पाहि
हरिण ? माना वांकड्याकरून निश्चल उभे राति
दर्भांचे ग्रास अर्धे खाऊन अर्धे तसेच मुखांत
हेत, आणि एकेक कान उभारून सुखानें
कांहीं श्रवण करीत आहेत असे दिसतात.

नायक—(कान देऊन) मित्रा, त्वां चांगलें पा
कतात खरें.

स्रग्धरा वृत्त.

स्थानाच्या प्राप्तिनें जें प्रकट, धरितसे मध्यतार
वीणेच्या जें मिळालें भ्रमर रवसमा गोड तंत्रीर

एते दंतांतरालस्थिततृणकवलच्छेदश

व्याजिघ्रांगाः कुरंगाः स्फुटललितप

विदू॰ भोवँ[१२]अस्स, को णु खु एसो

उववीणअदि ?

नाय॰ यथा कोमलांगुलिलताभिहन्यम

ति तंत्र्यः, काकलीप्रधानंगीयते, त

ग्रेणाग्रतो निर्दिशन्) अस्मिन्देवत

काचिद्दिव्ययोषिदुपवीणयति.

विदू॰ भोवँ[१३]अस्स, एहि अह्लेविएदं दे

नाय॰ साधूक्तंभवता. वंद्यंतेदेवताः (

अहोवयस्य, कदाचिद्द्रष्टुमनर्होयं स्

नतावत्तमालगुल्मकेनांतरितौ देव

लयावः.

(तथाकुरुतः)

ततःप्रविशति भूमावुपविष्टांवीणांवाद

नायिकागायति.

उत्फुल्लकमलकेसर-

चावायाही मुखींचें तृण विसरुनियां होउनी निश्चल
ग्रीवा वक्रा करोनी श्रवण करिति हे गायनातें कुरं

विदू०— अरे मित्रा, ह्या तपोवनांत कोण बरें उत्तम
वीणा घेऊन गातें ?

नायक— अरे, कोमल अंगुलींनीं छडल्यामुळें वि
तारा मोठ्यानें वाजत नाहींत, सूक्ष्म ध्वनि निघत
आणि बारीक गळ्यावर कोणी गात आहे, तर
थांब. (बोटानें अग्रभागीं दाखवून) ह्या देवाल
देवताराधन करणारी कोणी देवांगना वीणा
गात आहे.

विदू०— मित्रा, चल आपणही देवालयांत जाऊं.

नायक— बरें बोललास. देवतांस वंदन केलेंच
(देवालयाजवळ जातां जातां अकस्मात् उभा राहू
अरे मित्रा, आपण देवालयांत चाललों खरें, पण
स्त्री आहे, ती कदाचित् पहावयास योग्य नसेल,
ह्या तमालवृक्षांच्या जाळीच्या आड उभें राहून
दर्शनाच्या समयाची वाट पाहूं (असें म्हणून दे
ळीच्या आड उभे राहतात.)

(इतक्यांत **मलयवती** आणि चेटी येतात.)

२
नायिका— (भुईवर वीणा ठेवून वाजविते आणि
लागते.)

नाय० (गीतमाकर्ण्य) अहोवयस्य, अ
दितं! तथाहि.

व्यक्तिर्व्यंजनधातुना दशविधेनाप्यत्र लब्ध
विस्पष्टोद्रुतमध्यलंबितपरिच्छिन्नस्त्रिधायं
गोपुच्छप्रमुखाःक्रमेणयतयस्तिस्रोपिसंदर्शित
स्तत्वौघानुगताश्च वामविधयः सम्यक्त्रयो

चेटी [14] भट्टिदारिए,चिरंखु तुएवादिदं णखुते
ग्गहत्थाणं?

नायिका [15] हंजे चतुरिए,गौरिए पुरदो वादअंतीए
मोअग्गहत्थाणं?

चेटी (साधिक्षेपमिव) [16] भट्टिदारिए,णंभणामि,
णिक्करुणाए देवीए पुरदो वीणावादिदेण? जा
कण्णकाजणदुःकरेहिं णिअमोपवासेहिं आरा
दे पसाअं दंसेदि.

विदू० [1] भो वअस्स,कण्णका खएसा॰ ...

नायक— (गायन श्रवण करून म्ह०) हे मित्रा
गाणें आणि काय वाजविणें हें चमत्कारिक.

शार्दूल विक्रीडित वृत्त.

व्यंक्तीं व्यंजन धातुला दशविधा ही पावली
विस्पष्ट द्रुतमध्यलंबितपरिच्छिन्न त्रिधा हीं
गोपुच्छप्रमुखक्रमें करूनियां तीन्ही यती
तत्त्वौघानुगती नवाप्तविधिही ते दाविले चांगले.

चेटी— हे राजकन्ये, फारवेळ पर्यंत तूं वीणा घेऊन
सली आहेस. तुझीं बोटें दुखूं लागलीं नाहींत
नायिका— अगे चतुरिके, गौरी पुढें मी गात आ
वीत असतां माझीं बोटें कशींगे दुखतील ?
चेटी— (तिरस्कार केल्यासारखें करून म्ह०)
राजकन्ये, मी असें म्हणतें, ह्या निर्दय देवीपुढें तूं
वेळ वीणा वाजवीत आणि गात बसली असतां,
तुम्हासारख्या मुलींस करावयास कठीण अशा उप
आणि नेमाधर्मांनीं आराधन करीत असतां ही
द्यापि तुजवर प्रसाद करीत नाहीं. मग इतवे
काय ?
विदू.— (ऐकून) अरे मित्रा, ही कन्या आहे खचीत
हिला पहावयास काय चिंता ?
नायक— काय दोष ? कन्येचें अवलोकन निर्दोष आ
ती कदाचित् आपणाला पाहून बालस्वभावामुळे
व भय पावून फार वेळ एथें राहणार नाहीं.

---

१ संगीत शास्त्राची परिभाषा ज्यास ठाऊक त्यास स्पष्ट
२ हिचें लग्न झालें नाहीं असा भाव.

तदनेनैवतमालांतरेण पश्याव: (उभौतथ

विदू० (विलोक्यसविस्मयं) [१]भो वअस्स,

रिअंअच्चंरिअं! अपि ण केवलंवीणाविण

करेदि, इमिणा वीणाविण्णाणाणुरूवेण

सुहं उप्पादेदि. काउण एसा भविस्सदि,

वा णाअकण्णआ आहो विज्जाहरदा

लसंभवेत्ति तक्केमि.

नायकः (सस्पृहमवलोकयन्) वयस्य,

मि; एतत्पुनरहं जानामि.

स्वर्गस्त्री यदि, तत्कृतार्थमभवच्चक्षुःसहस्र

नांगीचे न्नरसातलं शशभृताशून्यं मु

जातिर्नःसफलान्यजातिजयिनी, विद्या

स्यान्सिद्धान्वयजा यदि, त्रिभुवनेसिद्धा

ह्यासाठीं ह्या झाडा आडूनच आपण तिला पाहूं.
झाडाच्या आडून तिजकडे पाहतात.)

विदू०— (अवलोकन करून विस्मयानें म्ह०)
पहा पहा, हें मोठें आश्चर्य ! ही वीणा वाज
कौशल्यानें केवळ कर्णांस सुख देते इतकेंच
अशा कौशल्यास अनुरूप जें हिचें स्वरूप त्यानें
सुख फार देते. तस्मात् ही कोण असेल हें क
ही कोणी देवकन्या अथवा नागकन्या, अथव
रकन्या, किंवा सिद्धकन्या असावी, असा
होतो.

नायक— (सस्पृह अवलोकन करीत होत्साता म्ह
ही कोण हें तर खचीत समजत नाहीं; पण
वाटतें—

दिंड्या दोन चरणी.

देवकन्या होईल जरि अहो ती,
सहस्राक्षाचे अक्ष धन्य होती;
नागकन्या, तरि नसे अधोभुवन
रहित विधुनें, कीं असे तिचें वदन;
जरी विद्याधर वंशजात कन्या,
तरी अमुची झालीच जातधन्या;
सिद्धकन्या होईल, तरी सिद्ध
तिहीं लोकीं झालेच ते प्रसिद्ध. ४

(आत्मानंनिर्दिश्य)अहवा णहि मह जे

चेटी (सप्रणयकोपं) [२०] भट्टिदारिए, णंभण

अकिदाल्हादाए णिक्करुणाए देवीए

तिवीणामाक्षिपति)

नायिका (सकोपं) [२१] हंजे, माभअवदिं गो

मे भअवदीए अज्ज पसाओ.

चेटी (सहर्षं) [२२] भट्टिदारिए, कहेहि दाव

नायिका [२३] हंजे, अज्ज सिविणए जाणामि,

ती भअवदीए गोरीए भणिदह्मि. वत्से

वीणाविण्णाणादिसएण इमाए बाल

रणाए मज्झोवरिभत्तीए. ताविज्जाह

सअंजेव्व पाणिग्गहणं निवर्त्तयिष्यति.

चेटी (सहर्षं) [२४] भट्टिदारिए, जइएव्वं, ताव

णासि ? णंहिअअट्ठिदो वरोजेव्विभअव

विदू॰ [२५] वेअस्स, अवसरो खुअम्हाणं देवी

सप्पन्न.

(उभौ देवालयं प्रविशत

अथवा त्याच्या नाहीं, तर माझ्या एका ब्राह्मणाच
टलें तरी चिंता नाहीं.

चेटी— (प्रेमानें व कोपानें युक्त होऊन म्ह०) हे र
मी असें म्हणतें, हीआपणास आनंद नदेणारी निर्द
हिच्या पुढें गाऊन काय फळ ? (असें म्हणून वीण
ढून घेते.)

नायिका— (रागावून) अगे भगवती, देवीचा तूं ति
करूं नको. आज भगवतीनें मजवर प्रसाद केला.

चेटी— (हर्ष पावून) राजपुत्रि, सांग सांग, कस
प्रसाद केला तो.

नायिका— अगे, आज स्वप्नामध्यें म्यां पाहिलें कीं, म
वीणा देवी पुढें वाजवीत बसलें असतां, देवी मला
ली, " वत्से, ह्या तुझ्या वीणा वाजविण्याच्या अ
तुर्यानें, आणि तूं अल्पवयाची असून माझी विशेष
केली, त्यायोगानें, मी तुजवर संतुष्ट झालें. तर वि
चक्रवर्ती असा नवरा तुला मिळेल. तोच स्वतां
तुझें पाणिग्रहण करील. "

चेटी— (हर्षपावून) अगे राजपुत्रि, जर असें आहे त
मांत पाहिलें असें कां म्हणतेस ? तुझ्या मनांत जो
तोच वर तुला देवीनें दिला ह्यांत संशय नाहीं.

विदू०— मित्रा, देवीचें दर्शन घेण्यास हाच समय च
आहे. तर आपण देवळांत जाऊं. (असें म्हणून
देवालयांत जातात.

विदू०— (जीमूतवाहनास इच्छा नसतां बळेंच
ओढून पुढें करतो.) अगे मुली, चतुरिका खरें बो
देवीनें जो तुला वर दिला, तो हाच. पहा.

नायिका— (घाबरून उभी राहते)

नायकमुद्दिश्य अपवार्य) [२८]हंजे, कोउ

चेटी. (नायकं निरूप्य) [२९]एदाए अणण्ण

एसोसो भअवदीए गोरीए पसादोत्ति

नायिका. (सलज्जं सस्पृहं च नायकमवलो

नायकः.

तनुरियं तरलायतलोचने,

श्वसितकंपितपीनघनस्तनि,

श्रममलं तपसैवगता, पुनः

किमिति संभ्रम धारिणि, खि

नायि० [२९]हंजेअदिसिद्धसेण णसकुणोमि

ठादुं.

(नायकं सलज्जं तिर्यक् पश्यंती किंचित्

मुखी तिष्ठति)

चेटी. [३०]भट्टिदारिके, किणेदं.

नायिका. [३१]हंजे,णसकुणोमि एदस्स अग्गा

हि अण्णदोगच्छह्म. (इत्यन्यतोगमिच्छति

आणि **जीमूतवाहनाला** उद्देशून एकीकडे
ते.) अगे **चतुरिके,** कोणगे हा पुरुष ?

चेटी— (नायकास निरखून पाहून) ह्याच्य
आकृतीवरून, **गौरीनें** जो प्रसाद दिला,
माझा तर्क होतो.

नायिका—(लाजेनें आणि उत्सुकपणानें नाय

नायक—(तिला उद्देशून म्हणतो.)

द्रुतविलंबितवृत्त.

तरल[१] विस्तृत[२] नेत्र तुझे, गडे,
श्वसित[३] कंप[४] तुझ्या त्हृदयीं जडे
तनु[६] अधींच तपें श्रमली असे.
करिशि कष्ट कशास पुन्हा अ

नायिका— अगे **चतुरिके,** मला भय वाटतें.
च्या पुढें माझ्यानें उभें राहवत नाहीं.
नायकाकडे लज्जायुक्त वांकड्या दृष्टीनें
वळून उभी राहते.)

चेटी— राजपुत्रि, हें काय असें करितेस ?

नायिका— अगे, ह्याच्या जवळ माझ्यानें उ
हीं. ह्यासाठीं चल आपण येथून दुसरीक
बोलून जावयास लागते.)

जंआगदो अदिही वअणमेत्तकेणावि

चेटी. (नायकमवलोक्य स्वगतं) [33] अणुरत्त

दिठी. ताएदं दाव भणिस्सं. (प्रकाशं.

भणादि ब्राह्मणो. उचिदोक्खु देअदिहि

स एदस्सिं महाणुभावे एव्वं पडिवत्ति

चिठ तुमं. अहं जेव्व जहाणुरूवं करिस्स

साअदं महाभाअस्स. आसणपडिग्गहे

पदेसं अज्जो.

विदू॰ [34] भोवअस्स, सोहणं एसा चदुरिआ

सिअ मुहुत्तअं विसमीअदु.

नायकः. युक्तमाह भवान् (इतिउपविशति

नायिका. [35] अयिपरिहासशीले, माएव्वं करेहि

वितावसो पेक्खदि, तामं अविणीदेत्ति स

(ततः प्रविशति तापसः

तापसः. आज्ञापितोस्मि कुलपतिनाकौशिके

डिल्य, पितुराज्ञया युवराजमित्रावसुर्

कीं, कोणी अतिथि आला असतां त्याचा मधुर
देखील सत्कार करावयाचा नाहीं ?

चेटी— (नायकाकडे पाहून मनांत म्ह०) माझ्या
दृष्टि तर ह्या पुरुषावर बसलीशी दिसते. ह्यास
असें बोलावें. (उघडपणें म्ह०) राजकन्ये, ह्या
ठीक बोलला. आलेल्या अतिथीचा सत्कार क
योग्य आहे. असें असतां ह्या महानुभाव पुरुषा
कां वागतेस ? अथवा तूं उगीच ऐस. मीच क
योग्य तें करतें. (नायकास उद्देशून म्ह०)
आपलें स्वागत असो. आसनावर बसून ह्या
अलंकृत करावें.

विदू०— मित्रा, ही **चतुरिका** फार चांगलें म्हण
घटका बसून विश्रांति घ्यावी.

नायक— बरें, तूं म्हणतोस तसें कां होईना. (अ
बसतो.)

नायिका— (चेटीस म्ह०) अगे, तुला जेव्हां तेव्ह
स्करी करावयास पाहिजे. पण असें करूनकं
कदाचित् कोणी एकाद्या तपस्व्यानें पाहिलें तर
ही दांडगी मुलगी " असें तो मनांत म्हणेल.

(इतक्यांत एक तापस येतो.)

तापस— (आपणाशीं) आमच्या **कौशिक** गुरू

तदेनामाहूयागच्छेति. ततोयावद्गौरीगृ
माकार्य गच्छामि.(परिक्रामन्नग्रतोभव
पुनरियं पांसुलप्रदेशे प्रकाशचक्रचिन्ह
जी मूतवाहनंनिर्दिश्य) नूनमस्यैवेयं
तथाहि.

उष्णीषः स्फुटएषमूर्धनि विभात्पू
श्चक्षुस्तामरसानुकारि, हरिणा
चक्रांकं च यथापदद्वयमिदं, मन्ये
नोविद्याधरचक्रवार्तिपदवीमप्राप्य

अथवा कृतं संदेहेन. सुव्यक्त मनेन
वितव्यम्. (मलयवतीं निरूप्य) अहो !
मलयवती ! (उभौविलोक्य स्वगतं) चिरा
धिःस्या, यदियुगलमेतदन्योन्यानुरूपं घटये
त्यनायकं निर्दिश्य) स्वस्तिभवते.

नायकः. भगवन्, जीमूतवाहनोभिवादये.

तापसः. आयुष्मानभयाः

टळून जातील. ह्यासाठीं तिला बोलावून
तर आतां देवीच्या देवळांत जाऊन **मलयवत**
वून घेऊन जातों. (इकडे तिकडे फिरून देवी
जवळ मार्गाकडे पाहून म्ह०) ह्या धुळीवर च
वर्ले वठलीं आहेत, हीं कोणाचीं बरें ? (पुढें
नास पाहून म्ह०) हाँ खचीत ह्याच महानुभ
हीं पावलें. कशावरून तर.

स्रग्धरा वृत्त.

माथा उष्णीष शोभे, मकट लव दिसे अंतरीं
चक्षू रक्तोत्पलाशींसम, मृगपतिचें वक्ष वक्षाशिं
चक्राचें चिन्ह पायावरि शुभ दिसतें, दृष्टिला
वाटे विद्याधराचें बहुतकरुनि हा चक्रवर्तित्व

अथवा संदेह नकोच. हाच **जीमूतवाहन**
वतीकडे पाहून) अहो ही राजपुत्री **मलयवती**
हे. (उभयतांकडे पाहून मनांत म्ह०) जर ह्या
वरवधूसंबंधानें योग घडेल तर, **ब्रह्मदेव** फार
अशी कीर्ति त्याला बहुतां दिवसांनीं मिळाली
(अकस्मात् पुढें होऊन नायकास उद्देशून म्ह०)
ण असो.

नायक— भगवंता मी **जीमूतवाहन** वंदनकरि
तापस— दीर्घायू हो.
नायक— (आसनावरून उठूं लागतो.)

पूज्यः. तद्यथा सुखंस्थीयतां. (
स्तिभवत्यै.

नायिका. अज्ज[36], पणमामि.

तापसः (नायकं निर्दिश्य) अनु
माव्हयतिकुलपतिः कौशिकः,
विधिवेला. त्वरितमागम्यतां.

नायिका. जं गुरुआणवेदित्ति[37]. (उत्था
एक त्तो गुरुवअणं, अण्णद्दोदइअ
गमणागमण विमूढं अज्जवि दोल
(सलज्जंसानुरागंच
तापससहिता निष्क्रांता)

नायकः (सोत्कंठंनिःश्वस्य नायिक
अनया जघनाभोगभरमंथ
अन्यतोपि व्रजंत्यामे त्वद्
विदू॰ भोदिट्ठं[3] जंपेक्खिदव्वं, सुदं जं
सूरसंदावद्दिगुणितोव्व मेजठरग
मह्ल. जेणब्रह्मणोअदिहीभविअ

पूज्य आहेस. तर आसनावर स्वस्थ बसावें. (
वतीस म्ह०) वत्से, तुझें कल्याण असो.

नायिका— आर्या, मी प्रमाण करितें.

तापस—(नायकाकडे बोटकरून) अनुरूप भर्ता तुल
मुली, **कौशिक** गुरु तुला बोलावतात, दुपार टळू
लौकर यावें अशी त्यांची आज्ञा आहे.

नायिका— जशी गुरूची आज्ञा. (उठून उच्छ्वास
मनांत म्ह०)

गीति.

एकिकडे गुर्वाज्ञा एकिकडे दयित दर्शनीं लाहो
गमनागमनीं मूढचि मन माझें होय जेंवि दोल[1]

(लज्जेनें आणि प्रीतीनें नायकाकडे वांकडी पाह
तापसाबरोबर निघून जाते.)

नायक— (उत्कंठेनें उच्छ्वास टाकून नायिकेकडे प
त्साता म्ह०)

गीति.

जघनाच्याभारानें गमनहिचेंमंदजाहलें काय ?
जाते अन्यत्र परी माझ्यान्हृदयांत ठेविते पाय.

विदू०— मित्रा, पहावयास योग्य तें पाहिलें
ऐकावयास योग्य तें ही ऐकिलें. आतां ह्या
काळच्या सूर्यसंतापानें माझा जठराग्नि दुप्पट
आहे. ह्या साठीं चला आपण जाऊं. गेल्या
ह्मण कोणाचा तरी अतिथि होऊन मुनि
कंदमूल फळें मिळवून तरी प्राण धारण करीन.

नायक— (वर पाहून म्हणतो.) अरे ! खरेंच हा

---

1 झोंपाळा.

न्सहस्रदीधितिः ! तथाहि

तापात्तत्क्षणघृष्टचंदनरसौ पांडु

संसक्तैर्निजकर्णतालपवनैः संवी

संभ्व्येषविशेषसिक्तन्ददयो हस्ते

गांढापछ्कदुःसहामिव दशां धत्ते

तदेहि आवामपिगच्छाव

(इति निष्क्रांतौ)

प्रथमोंकः

सहस्ररश्मि सूर्य आकाशाच्या मध्यभागीं अ
पहा.

शार्दूल विक्रीडित.

तापाच्या शमनार्थ चंदनरसा डोकें पहा घांशितो
कर्णांचीं व्यजनें करूनि वदना वारा कसा घा
सोंडेनें जळ शिंपुनी निज उरा ओलें करी मा
उष्णाचें बहु दुःख सोशित पहा आहे गजांचा

तर चल आपणही जाऊं.

(असें म्हणून निघून जातात.)

पहिला अंक समाप्त.

अंकः२

(ततः प्रविशति चे

चेटी.- आणतह्मि भट्टिदारिआए म

हारिए, अज्जचिरअदि मे भादुओ

जाणेहि दाव आगदो णवेत्ति. त

(परिक्रामति) (नेपथ्याभिमुखम्

इदो ज्जेवआअच्छदि ? अए ! कहं

(ततः प्रविशति द्वितीय

प्रथमाचेटी.— (उपसृत्य) हंजे

तुए तुवरिदाए आअच्छीअदि. ?

द्वितीयाचेटी०-- आणतह्मि भट्टि

जंहंजे चउरिए, कुसुमावचअपडि

अंक २

प्रारंभ.

पात्रें.

चेटीपहिली.	**मनोहारिका.**	**मलयवतीची सखी**
चेटी दुसरी.	**चतुरिका.**	**मलयवतीची सखी**
नायिका.		**मलयवती.**
नायक.		**जीमूतवाहन.**
विदूषक.		त्याचा खेळगडी.
मित्रावसु.		**विश्वावसूचा पुत्र.**

(तदनंतर एक चेटी येते.)

चेटी— राजकन्या **मलयवती** हिनें मला आज्ञा केल कीं, अगे **मनोहारिके**, माझा भाऊ **मित्राव** जाऊन फार वेळ झाला. तर लौकर जाऊन पह अजून आला कीं नाहीं. तर आज्ञेप्रमाणें करते कडे तिकडे फिरते आणि पडद्याकडे पाहून म्ह कोणबरें इकडे येत आहे ? अरे ही **चतुरिका** !

(इतक्यांत दुसरी चेटी येते.)

पहिलीचेटी— (जवळ जाऊन) अगे **चतुरिके** इतक्या घाईघाईनें चाललीस ?

दुसरीचेटी— राजकन्या **मलयवती** हिनें मला अ

दावचंदमणिसिलादलं सज्जी
जहाणत्तं ता जाव गदुअ भट्टि

प्रथमाचेटी— जंइ एव्वं ता ल
गदाए संदावो उवसमिस्सदि.

द्वितीयाचेटी— (विमृश्यात्मगतं
एव्वंउवसमिस्सदित्ति विचित्तरम
तीए अहिअदरं संदावो भविस्स
ता गच्छ तुमं. अहंपि सज्जं सिलद
णिवेदेमि (इत्युभेनिष्क्रांते).

(प्रवेशकः)

(ततः प्रविशति सोत्कंठा मल

नायिका. (निःश्वस्य आत्मगतं) अ
जणे लज्जाये मंपरंम्मुही करिअ दा
गदोसित्ति, अहो दे अत्तंभरित्तणं ।
देसहि मे भअवदीए आअदणं.

चेटी. णंचंदणलदाघरं भट्टिदारिआ

चंद्रकांत शिळेवर मला निजायास जागा सिद्ध
तर तिच्या आज्ञेप्रमाणें मी केलें. आतां जा
कन्येला कळवितें.

पहिलीचेटी— जर असें आहे तर लवकर जाऊन
ळीव; म्हणजे ती तिकडे गेल्यानें तिचा संताप

दुसरीचेटी— (मनांत विचार करून म्ह०) अस
तेथें गेल्यानें शांत होत असतो काय ? तें विचि
चंदनलतागृह पाहून अधिकच संताप होईल,
वाटतें. (उघड पणें म्ह०) बरें तर तूं जा.
लातल सिद्ध केलें म्हणून राजकन्येस जाऊन
(असें बोलून दोघी निघून जातात.)

(हा प्रवेशक झाला.)

(इतक्यांत उत्कंठित झालेली **मलयवती** अ
येतात.)

नायिका— (खेदाचा उच्छ्वास टाकून मनांत म्ह०
दया, त्वां त्या समयीं त्या प्रियजनापासून
मागें सारून आतां तूं आपण स्वतां त्याजकडे
हवा ! हा केवढा रे तुझा आपलपोटेपणा ! अ
घड पणें चेटीस म्ह०) अगे चतुरिके, मला दे
दाखीव.

चेटी— बाई, आपण चंदनलतागृहाकडे जावया
आहांना ?

(चतुरिकावदेव चंदनलता
च्छति).

चटी. (पृष्ठतोदृष्ट्वा आत्मगत
त्तणं कहं तंजेव्व देवीभव
इदो चंदणलदाघरं, ता ए

नायिका. (सविलक्षस्मितं ग

चेटी. एदंचंदणलदाघरं. ता
दु भट्टिदारिआ.

(उभेउ

नायिका. (निःश्वस्यात्मगतं
सुमाउध, जेणतुंम रूवसोह
तुए किदं. मज्झ उण अण
तो ण लज्जेसि ? (मकाश
नाटयंती)

हंजे, कीस उण एदं घण

(चतुरिका त्या चंदनलतागृहाकडे जाते. अ
लयवती दुसरीकडे जाऊं लागते.)

चेटी— (पाठीमागें पाहून, मनांत घाबरून म्ह०)
हिचा बेशुद्धपणा हा ! ही देहभानावर नाहीं
यांवयाचें सोडून देवीच्याच देवळाकडे चालली
पणें म्ह०) बाईसाहेब चंदनलतागृह हिकडे
हिकडे या. तिकडे कुठे चालला ?

नायिका— (खिन्न होऊन किंचित् हांसून माघारी
आणि चंदनलतागृहाकडे जाते.)

चेटी— हें चंदनलतागृह. ह्यांत प्रवेश करून चंद्रक
लातलावर बसावें.

(दोघी आंत जाऊन शिलातलावर बसतात.)

नायिका— (उश्वास सोडून, कामातुर झाल्यासार
ऊन मनांत म्ह०) हे भगवंता कुसुमायुधा मदना,
आपल्या रूपशोभेकरून तुला जिंकिलें, त्याला
हींच केलें नाहीं; आणि मी कांहीं अपराध केला
ही अबला असें समजून मजवर शरप्रहार क
ह्याची तुला लाज वाटत नाहीं काय ? (उघडपणें
ल्या शरीराकडे पाहून कामातुर झाल्यासारखी
चेटीस म्ह०)अगे, येथें पालवीच्या दाटी मुळें

नायिका. (आत्मगतं) [१४]कहं लक्खिदाविअ अहं
विपुच्छिस्सं. (प्रकाशं) हंजे, किं तव एदि
दाव किंकारणं.

चेटी. [१५]एसो दे हिअएत्थिदो वरो.

नायिका. (सहर्षं ससंभ्रममुत्थाय ततोद्वित्राणिप
[१६]कहिंसो ?

चेटी. (उत्थाय सस्मितं) [१७]भट्टिदारिए, को ?

नायिका. (सलज्जमधोमुखी तिष्ठति.)

चेटी. [१८]भट्टिदारिए, णं एतदम्हिवत्तुकामा, एसोदेहि
रो ज्जेव देवीए दिण्णोत्ति सिविणए तुए भ
ज्जेव विमुक्ककुसुमबाणो विअ मअरध्धजो
दिट्ठो, सोदे इमस्स संदावस्स कालणं; जेण
अलंपि चंदणलदाघरं णदेसंदावदुःखमवणेदि.

नायिका (चतुरिकायाः अलिकं स्पृशंती) [१९]हं
खु तुमं, किं देअवरं पच्छादीअदि, ताकथइस्स

चेटी. [२०]भट्टिदारिए, दाणिं जेव्व कहिदं. किं बहुन
अठ संभ्रेण कामसंतावेण अ- जइ अहं चउ
वि भट्टिदारिअं अपेक्खंतो ण मुहुत्तंपि अ
मिस्सदि, एदंपि मए लक्खिदं ज्जेव.

नायि०— (मनांत म्ह०) काय ! माझ्या मनां
णलें वाटतें. तथापि हिला पुसावें. (उघडप
खे, असें काय बोलतेस ? कारण सांग काय
चेटी— सांगू का ? हा तुमचा ऱ्हदयस्थित वर.
नायि०— (हर्ष पावून गडबडीनें उठून दोन
जाऊन म्ह०) कुठे कुठे आहे तो !
चेटी (उठून किंचित् हांसून म्ह०) बाईसाहेब,
नायि० (लाजून खालीं पाहूं लागते.)
चेटी— अगे बाई, मी असें बोलत होतें कीं हा
स्थित जो वर तोच देवीनें स्वप्नांत दिला अ
णालां, त्याचक्षणीं कुसुमबाण सोडणारा साक्ष
काय असा जो आपल्या दृष्टीस पडला, तोच
चें कारण; ह्या मुळेंच हें चंदनलतागृह स्व
असतांही आपलें संतापदुःख दूर करीत ना
नायि० (**चतुरिकेच्या** कपाळास हात लावू
खे, तूं **चतुरिका** खरी. तुजपुढें म्यां काय
वावें ? आतां सर्व सांगतें.
चेटी— बाईसाहेब, हें आतां सर्व सांगितल्या स
फार बोलून काय फळ ? आपण घाबरूनये
रूनये. जर मी खरी **चतुरिका** आहें त
हेंही सांगतें कीं तो आपणास सोडून मुहूर्त
ठायीं रममाण होणार नाहीं. हें खचीत आहे

नायिका. [२३] किंवा सिविणओ पिअं व ज्जिअअण्ण

णादि ? अदोवि मे संतावो एसो अहिअदरं. सं

महाणुभावो वाआमेत्तकेणावि अकिदपी

क्खिणेत्ति संभावइस्सदि. (इतिरोदिति).

चेटी सास्रं [२४] भट्टिदारिए, मारोदिहि.

नायिका. (सास्रं) [२५] कधं ण रोदिस्सं.

चेटी. [२६] अदिसअं से हिअअसंदावो बाधेदि, तांकि

जुत्तं भोदु ? तंज्जेव चंदणपल्लवरसं हिअए देइ

य सुमनःपल्लवं गृहीत्वा निपीड्य रसं न्हृदये

भणामि मारोद. अअं खु थणवट्टलदिण्णो चं

इमेहिं अविरदपडंतेहिं बाप्फबिंदूहिं उण्ही

हिअअस्स संदावदुःखं अवणेदि.

(कदलीपत्रमादायवीजयति)

नायिका. (हस्तेन तांनिवारयति) [२७] सहि, मावीजे

खु एसो कदलीमारुओ.

चेटी. [२८] भट्टिदारिए मा इमस्स दोसं करेहि.

नायिका— अगे, स्वप्नांत ही त्या प्रिया वांचून दु
मला दिसत नाहीं. ह्यामुळें हा संताप मला
दुःख देतो, कीं त्या महानुभावाशीं मी एक श
कीं गे बोललें नाहीं. ह्यावरून तो मला मू
मजेल. (असें बोलून रडूं लागते.)

चेटी— (डोळ्यांस पाणी आणून) बाई रडूं नका.

नायिका—(नेत्रांत अश्रु आणून) अगे म्यां कसें

चेटी— (मनांत ह्म०) हिच्या न्हदयाला तर. फा
झाला आहे असें दिसतें. आतां येथें काय उ
वा; असो, तोच चंदन पल्लवाचा रस हिच्या न्हद
वावा. ह्मणजे कांहीं तरी हिचा ताप कमी हो
दनाचा पाला घेऊन त्याचा रस काढून तिच्य
लावते.) अहो, मी ह्मणतेंना, आपण रडूंनये ह
आपल्या उरावरील चंदन रस नेत्रांतून वारंवार
अश्रुबिंदु पडतात ह्यामुळें उष्ण होऊन आप
दुःख दूर होत नाहीं. (मग केळीचीं पानें अ
नीं वारा घालते.)

नायिका— (हातांनीं तिचें निवारण करिते.) र
गे वारा घालूं. हा केळीच्या पानाचा वारा म
उष्ण लागतो.

चेटी— बाई साहेब, ह्या वाऱ्याकडे काय दोष आहे

गीति

चेटी. भट्टिदारिए, अत्थि सोज्जेव इहागच्छदि.

(ततःप्रविशतिनायकोविदूषकश्च)

नायकः आवृत्त्यैव सितासितेक्षणरुचा तानाश्र

कुर्वत्या विटपावसक्तविलसत्कृष्णाजिनौघानि

यद्दृष्टोस्मि तया मुनेरपिपुर, स्तेनैव मय्याहत

पुष्पेषो, भवता मुधैव किमिति क्षिप्यंत एते श

विदूष० भोवअस्स, कहिं खु गदं ते धीरत्तणं ?

नायकः वयस्य, ननुधीर एवास्मि; कुतः

नीताः किंननिशाः शशांकधवला ? नाघ्राता

किन्नोन्मीलितमालतीसुरभयः सोढाः प्रदोषा

हुंकाराः कमलाकरे मधुलिहां किंवा मया न

निर्व्याजं विधुरेष्वधीरइति मां केनाभिधत्ते भ

चेटी— राजपुत्रि, आहे. तोच इकडे येत आ
(इतक्यांत नायक आणि विदूषक येत
नायक— (मदनास उद्देशून आपणाशीं बोल

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

कृष्ण[1]श्वेत अशा, तपोवनतरू जी पाहतां
वाटे तद्विटपांवरी पसरलीं आहेत कृष्णाजि
तीनें देखियलें मला तइंच मी झालों हत[4]
आतां हाणिसि बाण कां मज वृथा, तूं शं

विदूषक— मित्रा, तुझें धैर्य गेलें कुठें!
नायक— मित्रा, माझें धैर्य आहेच. कसें ह्मण

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

नेल्या कां न निशा शशांक धवला? पद्मा न
झालों चंचल मालती सुरभितें किंवा मदोषानि
भृंगांची कमलाकरीं परिसली वाणी न का व
हेतूनें कवण्या अधीर ह्मणशी तें सांग मित्रा म
अथवा हें तूं बरोबर बोललास. कांतर.

गीति.

विदू० (आत्मगतं) एवं अधीरत्तणं

णेन महंतो हिअअस्स आवेसो.

क्खिवामि ? (प्रकाशं) भोवअ

लहुज्जेव गुरुजणं सुस्सुसिअ इह

नायकः वयस्य, स्थाने खलु भवत

त्कथनीयं ? अद्य खलु स्वप्ने जा

ल्या निर्दिश्य) अत्र चंदनलता

विष्टा प्रणयकुपिता किमपि म

दृष्टा. तदिच्छामि स्वप्नानुभूतद

देशे दिवसमतिवाहयितुं. तदेहि

विदू० एदु एदु भवं. (परिक्रामतः

चेटी. (कर्णं दत्त्वा ससंभ्रमं) भट्टि

णी अदि.

नायिका. (ससंभ्रमं आत्मानं पश्य

आआसं पेक्खिअ कोवि हि

इमिणा रत्तासोअपाअवेण अ

(उभे तथा कुरुतः)

विदू० — (मनांत ह्मणतो) असा अधीरपणा पत्करून
आपल्या ऱ्हदयांतील उद्वेग प्रगट केला. तर आतां
चित्त दुसरे कडे कसें लावावें (उघडपणें) अरे
आज तूं मातापित्यांची सेवा करून येथें लवकर
करितां आलास बरें ?

नायक— मित्रा, तूं प्रश्न केला तो बरोबर आहे. व
तली गोष्ट तरी तुजवांचून दुसऱ्या कोणाला सां
आज मी स्वप्नांत ती प्रिया (बोटानें दाखवून)
चंदनलतागृहांत चंद्रकांतशिलातलावर बसून मी
कोपानें माझी निंदा करीत रडत बसली आहे असें
लें. यास्तव मी असें इच्छितों, कीं स्वप्नांत जेथें
समागम झाला त्या ह्या स्थळीं आजचा सारा
घालवावा. तर चल आपण ह्या लतागृहांत जाऊ

विदू०— बरें आहे. ये येतर. (पुढें जातात.)

चेटी — (कानोसा घेऊन घाबऱ्या घाबऱ्या म्ह०
साहेब, कोणी आल्या सारखें वाटतें.

नायिका— (घाबरून आपणाकडे पाहत म्ह०) स
माझी अशी अवस्था पाहून कोणी माझ्या म
गोष्ट ताडील. ह्यासाठीं ऊठ लवकर. आपण त्या
ह्या अशोक वृक्षाच्या आड उभें राहून कोण
पाहूं.

(दोघी तसें करितात.)

चंदनलतागृहमिदं सचंद्रमणिशिलमपि प्रियं न

चंद्राननया रहितं चंद्रिकया मुखमिव निशाया

चेटी. (दृष्ट्वा सहर्षं) [37] भट्टिदारिए, दिट्ठिआ वड्ढसे.

एसो हिअअवल्लहो जणो.

नायिका. (सहर्षं ससाध्वसं च) [38] हंजे, एणं पेकि

ध्वसेण ण सकुणोमि इह अच्चासण्णे चिट्ठिदुं.

कदावि एसो मं पेक्खदि. ता एहि अण्णदो गच्छ

(सोत्कंपं पदं दत्त्वा) हंजे, वेवदि एसो वामोरु

चेटी. (विहस्य) [39] अइ कादरे, इह ठ्ठिदंपि तुमं कोपे

विसुमरिदो जेव्व दे एसो अगदो रत्तासोअप

इह जेव्व उवविसीअ चिट्ठह्म.

(तथाकुरुतः)

विदू० (निरूप्य) [40] भो वअस्स, एसा सा चंदणमणि

नायकः (सबाष्पं निःश्वसिति)

चेटी. [41] भट्टिदारिए, आलावो वि सुण्णीअदि. ता अव

ओ सुणिह्म.

(उभे आकर्णयतः)

विदू० (हस्तेन तमाकर्षन्) [42] भो वयस्य, ननु भणामि

चंद्रमणिशिला.

नायकः. वयस्य, सम्यगुपलक्षितं भवता (हस्तेननिर्दि

शशिमणिशिला सेयं, यस्यां विपांडुरमाननं

गीति.

चंदनलतागृह मला चंद्रमणिशिलासमेतहि सुखदन
चंद्रमुखीवांचुनि हें, ज्योत्स्नेवांचुनिजसें निशावदन

चेटी— (पाहून हर्षानें म्ह०) राजपुत्रि, तूं मोठी
जो तुझ्या ह्रदयाचा आवडता जन, तोच हा अ

नायिका— (हर्ष पावून, आणि कांहीं भय पावू
सखे, ह्याला पाहून माझ्यानें इतक्याजवळ ये
ह्वत नाहीं. कदाचित् हा मला पाहील.
आपण दुसरी कडे जाऊं. (भीत भीत दोन पाव
ते.) अगे माझी डावी मांडी कांपते.

चेटी— (हांसून म्ह०) अगे भित्रे, तूं इथे असलीस
कोण पाहतो ? तूं विसरलीस काय ? तुझ्या पु
जूस हा तांबडा अशोक वृक्ष आहे हें ? तर आप
बसून राहूं.

(तसें करतात.)

विदू०— (पाहून) मित्रा, चंद्रकांत शिला ती हीच

नायक— (डोळ्यांस पाणी आणून उसासा टाकतो.

चेटी— बाई, संभाषणही ऐकूं येत आहे. तर अ
काग्र चित्तानें तें ऐकूं.

(दोघी कान देऊन ऐकतात.)

विदू०- (हातानें त्याला ओढतो.) अरे मित्रा, मी
णतों ? अरे तीच ही चंद्रकांत शिला.

नायक— मित्रा, त्वां चांगलें जाणलें. (हातानें दाखव

श्लोक

हरिणी वृत्त.

शशिमणिशिला तीही मित्रा बसून हिच्यावरी

---

१ चांदण्या वाचून. २ प्रदोष. ३ चंद्रकांत शिला.

करकिसलये कृत्वा वामे घनश्वसि

चिरयति मयि व्यक्ताकूता, मनाकू

नियमितमनोमन्यु, दृष्टा मया रुद

तत्तस्यामेव चंद्रमणिशिलायामुपवि

(उभौउपविशतः

नायिका. (विचिन्त्य) [४३] हंजे, काउण

चेटी. [४४] भट्टिदारिए, जधा अम्हे अंतरि

तधामण्णे तुमंपि एदेण दिट्ठा भवि

नायिका. [४५] जुज्जइ; एव्वं कंउणपणअ

कादुअ मंतेदि ?

चेटी. [४६] भट्टिदारिए, माईरिसं आसंक.

विदू० (आत्मगतं) [४७] अहिरमदि एसो

एदंजेव्व वादइस्सं. (प्रकाशं) भो

तुएकिं भणिदा ?

नायकः. वयस्य, इदमुक्ता.

निष्यंदत इवानेन मुखचंद्रोद

एतद्वाष्पांबुनासिक्तं चंद्रकां

नायिका.- (सरोषं) [४८] चतुरिए, अ

सोदव्वं ? (सासं) ताएहि, गच्छ

चेटी. (हस्तेगृहीत्वा) [४९] भट्टिदारिए,

सोअण्णं भणिस्सदित्ति णहि मे हि

वयाणं जेव्व पडिवालएह्म.

मुख धवल[1] निश्वासी[2] डाव्या करा वरती धरी.
उशिर मजला झाला तेणें रुसूनचि राहिली.
रुदन करितां रात्रीं स्वमीं प्रिया निज[3] पाहिली.

तर त्याच चंद्रकांतशिलेवर आपण बसूं.

(दोघे तेथें जाऊन बसतात.)

नायिका— (चिंतन करून ह्म०) सखे ही कोण असेल

चेटी— अगे बाई, ती आपणच असाल. कांतर अ
जसें आड उभें राहून त्याला पाहत आह्मीं तसें त्य
आडून कधीं आपणाला पाहिलें असेल असें मला व

नायिका— खरें पण प्रीतीच्या कोपानें रागावलेल्या व
त्या प्रिय करणीला मनांत आणून तो सांप्रत बोलत अ

चेटी— बाई साहेब, अशी भलती शंका कां घेतां ? श
आपण ऐकूं पुढें ते काय बोलतात तें.

विदू०— (मनांत ह्म०) तिच्या गोष्टींनीं ह्याचें चित्त
असो. आतां ह्याजकडून तिजविषयींच कांहीं
बोलवितों. (उघड पणें) बरें मित्रा, ती रडतां पाहून
त्याशीं तूं काय बोललास ?

नायक— मी इतकेंच बोललों तिला.

गीति

भिजतें तेणें, तुझिया नेत्रा पासूनि बाष्प जें स्रवतें,
वाटे, चंद्रशिला तल, तव मुखचंद्रोदयेंचि हें द्रवतें.

नायिका— (रागावून,) चतुरिके, ह्याहून दुसरें आ
ऐकावयाचें आहे काय ? (डोळ्यांस पाणी आणून
चल आपण येथून जाऊं.

चेटी— (तिचा हात धरून,) बाई, असें ह्मणूंनका. अ
ज्यानें तुह्माला पाहिलें तो दुसरें काय बरें बोलेल
आरंभलेली गोष्ट संपूंद्या.

---

१ पांडुरवर्ण. २ उस्वास टाकणारें. ३ माझी.

नायकः. वयस्य, जाने तामेवा
तया चित्रगतया सहात्मानं
गिरितटान्मनःशिला शकलान्य

विदू० जं भवं आणवेदिति, (प
एक्कोवण्णओ आण्णाविदो, म
चजाईआ वण्णआ आणीदा;
कानुपनयति)

नायकः. वयस्य, साधु कृतं. (गृ
न् सरोमांचं) पश्य पश्य, तया
अक्लिष्टबिंबशोभाधरस्य, नयन
दयितामुखस्य रेखा सुखयति न

(इति लिख

विदू० (सकौतुकं निर्वर्ण्य) भो
एवं लिहीअदि, अहो अच्चरि

नायकः. (सस्मितं) किमात्राश्चर्य

नायक— मित्रा, ती तर येथें नाहीं; परंतु ह्या शि
न्चित्र काढून तिजकडे पाहून चित्तास कर्मणू
असें मला वाटतें. ह्यासाठीं त्या गिरितटापा
शिळेचा खडा लौकर घेऊन ये.

विदू॰— जशी तुझी आज्ञा. (जाऊन घेऊन
मित्रा, त्वां एकारंगाचा खडा आणूं सांगितल
मी तर ह्या पर्वतावर सहज मिळालेले पांचही
आणिले आहेत. हे घे. आणि न्चित्र लि
म्हणून रंगांचे खडे नायकाजवळ ठेवितो.)

नायक— शाबास मित्रा, फार चांगलें केलें. (
शिळेवर तिचें चित्र लिहितांना सर्वांगावर कां
सारखें करून म्ह॰) मित्रा पहा पहा !

गीति.

बिंबप्रभाधरतशी, नयनोत्सवदायका, प्रथमबघत
रेखाप्रियामुखाची विधुच्यापरिरमवितेबहुतचित्त

(असें म्हणून पुढें लिहूं लागतो.)

विदू॰— (कौतुकानें निरखून पाहून म्ह॰) मित्र
ळ नसतां असें हुबेहूब तिचें चित्र काढिलें त्वां
आश्चर्य !

नायक— (किंचित् हास्य करून,) ह्यांत आश्चर्य

गीति

आहेप्रियासमीपचि, वासतिचायामदीयत्हृदयांत
पाहुनिपाहुनितीतें लिहितों आश्चर्यकाय

चेटी. (सविषादमात्मगतं) कँहिं

आलावो ! (प्रकाशं) भट्टिदा

णोहारिआ दाव. कदावि भट्ट

छदि.

(ततःप्रविशति मि

मित्रावसुः. आज्ञापितो स्मि तातेन

रजीमूतवाहनो ऽस्माभिरिहास

वरः; तदस्मै वत्सा मलयवती प्र

राधीनतया अन्यदेव किमप्यव

यद्विद्याधरराजवंशतिलकः, प्र

रूपेणाप्रतिमः, पराक्रमधनो,

यश्चासूनपि संत्यजे त्करुणय

स्तेनास्मै ददतः स्वसार मतुल

श्रुतं च मया सौजीमूतवाहनो

लतागृहे वर्तत इति. तदेतच्चंदन

(इतिप्रविशति)

विदू० (ससंभ्रममवलोक्य) भोवँअस

दलीवत्तेण. इमं चित्तांकिदंरुवं एस

चेटी—(खिन्न होऊन मनांत म्ह०) हें काय ?
उदार झाल्या सारखें हिचें बोलणें दिसतें. (
म्ह०) बाईसाहेब, थांबा अमळ. त्यांजक
हारिका मघांच गेली आहे. कदाचित्
इकडे येत असेल.

(इतक्यांत **मित्रावसु** येतो.)

मित्रावसु— मला तातानें आज्ञा केली आहे
मित्रावसो, कुमार **जीमूतवाहन** येथें जव
त्याची आम्हीं परीक्षा केली; तो तुझ्या भगि
योग्य आहे; ह्या साठीं कन्या **मलयवती** त्या
म्हणोन, परंतु भगिनीच्या स्नेहामुळें माझ
दुसरेंच कांहीं येतें. कांकीं,

शार्दूलविक्रीडीत.

जोविद्याधरवंशभूषण, कवि, ज्ञात्यांसजोसंमत
रूपेंमन्मथसा, पराक्रमपटू, विद्वान्, युवा, मो
सर्वांचें हितव्हावया त्यजिलजो स्वप्राणकिंव
देतांत्यास बहीण होय मजला संतोषही खेद

असो. मी ऐकिलें आहे कीं **जीमूतवाहन** ह्या
णीं गौर्याश्रमाच्या चंदनलतागृहांत आला आ
साठीं चंदनलतागृहांतच जावें म्हणजे त्याची भे

(असें म्हणून चंदनलतागृहांत जातो.)

विदूषक—(गडबडीनें अवलोकन करून म्ह०

नायकः. (दृष्ट्वा) मित्रावसो, स्वागतमि

चेटी. भट्टिदारिए, आगतो मित्रावसुः.

नायिका. हंजे, पिअं पिअंमे.

नायकः. मित्रावसो अपि कुशली सिद्धरा

मित्रावसुः. कुशली तातस्तदादेशेनास्मि

नायकः. किमाह तत्र भवान्. ?

नायिका. (स्वगतं) सुणिस्सं किंतादेण

मित्रावसुः. इदमाह तातः. अस्तिमे दु

जीवितमिवास्य सर्वस्यापि सिद्धराज

तुभ्यं प्रदत्तेति तदियं प्रतिगृह्यतामिति.

चेटी. (विहस्य सहर्षं) भट्टिदारिए, किंण

नायिका. (सस्मितं सलज्जंचाधोमुखी

मारुस, किं विसुमरिदं एअस्स अण्णहि

नायकः. (अपवार्य विहस्य) संकटे पतिता

विदू॰ भो जाणामि, ण तां वज्जिअ अण्णस्सि

मदि. ता जधा तधावि जंकिपि भ

एसो.

नायक— (त्याजकडे पाहून) कोण **मित्राव**
वसो, तुझें स्वागत असो. येथें बसावें.
चेटी— बाई; आपले बंधू आले.
नायिका— अगे, फार चांगलें झालें. वाहवा.
नायक— **मित्रावसो**, सिद्धराज **विश्वावसु**
हेत कीं ?
मित्राव०— तात खुशाल आहे. त्याच्याच
म्हांकडे आलों आहें.
नायक— त्यांनीं काय आज्ञा केली आहे ?
नायिका— (मनांत) ऐकतें आतां, तातानें
पाठविलें आहे तें.
मित्रावसु— त्यांनीं असें सांगितलें आहे कीं,
कुळाची केवळ जीवमाण, अशी माझी
नामक कन्या, ती मी तुम्हांस दिली. हि
अंगीकार करावा !
चेटी— (हर्षपावून व हांसून म्ह०) बाई आतां
रागावत नाहीं.
नायिका—(किंचित् हांसून आणि लज्जेनें खालीं
म्ह०) सखे, रागें भरूनको. त्याचें दुसऱ्या
चित्त गुंतलेलें नुकतेंच आपल्या दृष्टीस पड
इतक्यांत विसरलीस काय?
नायक—(एकीकडे तोंड करून हांसून ह्म०
संकट प्राप्त झालें!
विदू०— मित्रा, मी समजलों. तिला सोडून दुसरे
तुझें चित्त रमणार नाहीं तें. तर आतां जसें

तो नाहमेनां प्रतिग्रहीतु मुत्सहे.

नाय० (मूर्छां नाटयति)

चेटी. समस्ससिदु समस्ससिदु भट्टिदा

विदू० भो, परांधीणो खुएसो. किं ऐदे

गुरुअणं से गदुअ अब्भत्थेहि.

मित्रावसुः. (स्वगतं) साधूक्तमनेन.

क्रामति. अस्य गुरुरपि अस्मिन्नेव

तद्यावद्गत्वास्य पित्रोर्मलयवतींमति

नायिका. (समाश्वसिति)

मित्रावसुः. (प्रकाशं) एवं निवेदि

णः कुमार एवाति बहुतरं जानाति.

नायिकाः. (सरोषंविहस्य) कँहं प

वसु पुणोवि किंपि मेतेदि.

(मित्रावसुर्निष्क्रां

नायिका. (सास्रमात्मानंपश्यंती) किं

कमिलिदेण अच्चंतदुःखभाइणा अज

ण ? ताइहज्जेव असोअपादवे इमा

धिअ अप्पाणं वावादइस्सं. ताएव्वं

क्षस्मितेन) हंजे, णं पेक्ख दाव मि

ताजेण अहंवि इदो गमिस्सं.

दुसरीकडे लावण्यास मी समर्थ नाहीं. ह्या साठीं
तोस ही गोष्ट माझ्यानें मान्य करवत नाहीं.

नायिका— (ऐकून मूर्च्छा आल्यासारखें करते.)

चेटी— बाई, सावध व्हा, सावध व्हा, धीर धर.

विदू०— हे युवराज मित्रावसो, हा केवळ परा
हे. ह्याची प्रार्थना करून काय फळ ? ह्याच्य
कडे जाऊन त्याची प्रार्थना करावी.

मित्राव०— (मनांत म्ह०) हा खरें बोलतो. ह
वचन मोडणार नाहीं. ह्याचा पिताही येथें
गौर्याश्रमांत राहत आहे. तर त्याकडे जाऊन
तीं त्यांच्या स्वाधीन करावी.

नायिका— (सावध होते)

मित्राव०— (उघडपणें म्ह०) आम्हीं आपलें
म्हांस सांगितलें असतां तुम्हीं आम्हांस झिडक
सो, ह्यावरून तुम्ही मोठे जाणते आहां असें दिस

नायिका— (रागानें हांसून म्ह०) हा मित्राव
झिडकारिला असतां कशाला फिरून बोलावया
(मित्रावसु निघून जातो.)

नायिका— (डोळ्यांस पाणी आणून आपणाक
म्ह०) ज्याला अपमानाचा डाग लागला, अस
भोगणारें शरीर ठेवून काय फळ ? तर येथेंच ह
वृक्षाला खालीं आलेल्या अतिमुक्त नामक वेली
स लावून घेऊन जीव द्यावा हें बरें. पण अगो
केलें पाहिजे. (उघडपणें विस्मय केल्या सार

नायिका (दिशोविलोक्य पाशं पाणौ गृ

गोरि, जइ तुए इह जम्मे मे णकिदो

पि जम्मंतरे जधा ण इदिसी दुःखभा

(कंठपाशमर्पयति)

चेटी. (दृष्ट्वा ससंभ्रमं) परित्तैअध परि

दारिआ उव्वंधिअ अप्पाणं वावादे

नायकः (ससंभ्रममुपेत्य) कासौ, कासौ

चेटी. पेक्खं पेक्ख, असोअपाअवे।

नायकः (सहर्षं) कथं सैवेयमस्मन्मनो

(पाणौ गृहीत्वा लतापाशमा

नखलु नखलु, मुग्धे, साहसं कार्यमेत

व्यपनय करमेनं पल्लवाभं लतायाः,

कुसुम मपिविचेतुं यो नमन्ये समर्थः,

कलयति सकथं ते पाशमुद्बंधनाय ॥ १

नायिका (ससाध्वसं) हंजे, कोउणए

सरोषं हस्तमाक्षिपति.) अये, मंच मंच

नायिका—(चोहोंकडे पाहून हातांत वेलीचा फ
डोळ्यांस पाणी आणून म्ह०)हे भगवती गौरी
तर त्वां मजवर प्रसाद केला नाहीं. पण पुढें
तरी मी अशी दुःख भोगणारी न होईन असें व
म्हणून गळ्याभोंवता फांस गुंडाळते.)

चेटी—(पाहून घाबरते.) अहो धांवाधांवा. र
रक्षण करा, पहा ही राजकन्या गळ्याला फ
जीव देत आहे. !

नायक—(गडबडीनें पुढें येऊन) कोठें आहे कोठें

चेटी— पहा पहा ती अशोक वृक्षाला—

नायक—(हर्षपावून) अहो हीच माझ्या मनोर
गा ! (जवळ जाऊन तिचा हात धरून वेलीचा
ढून घेतो.)

साक्या.

नकोनको, हें साहस ऐसें काय मांडिलें, वेडे
लता पाश सोडुनि करपल्लव करमें हा एकिकडे.
कुसुमहि तोडावया लतेचें न्याहस्तें न शकावें,
कंठबंधना काय लतेला त्याहस्तें हिसकावें.

नायिका—(पाहून भयभीत होते) अगे, हा कोण
(पुरतें निरखून पाहून रागानें हात हिसका
सोडसोड माझा हात. माझें निवारण करण्या
आलास ? मरण्याविषयीं देखील तुझें आज्ञेत

गृहीतः सापराधोयं सकथं मुच्यते करः १

विदू० (चेटीमुपसृत्य) [71]भोभोदि, किं उण

व्ववसाअस्स कारणं ?

चेटी. णं[72]एसो ज्जेव्व पिअवअस्सो दे कारणं.

नायकः. कथमहमेवास्या मरणव्यवसायकार

त्वह मवगच्छामि.

विदू० [73]भोदि, कहंविअ.

चेटी. (साकूतं) [74]जा सादेपिअवअस्सेण कावि

शिलाइले आलिहिदा, ताए पक्खवादिणा

वादअंतरस्सवि मित्तावसुणो णाहं पडिग्गि

दो जावण्णिव्विण्णाए एदं व्ववसिदं.

नायकः. (सहर्षमात्मगतं) कथमियमेवा

दुहिता मलयवती ! अथवा रत्नाकराद्दते

प्रसूतिः? हा कथं वंचितोस्मि अनया.!

विदू० भोदि[75], जई एव्वंता अणवरद्धो पिअव

खु आलिहिदा. अह वा जदि ण पत्तीअसि

व गदुअ शिलादले पेक्खदु भोदी.

नायिका. (सहर्षं सलज्जंच नायकं पश्यंती ह

नायकः. (सस्मितं) नतावन्मुंचामि, यावन्

तो अपराधी कर हा धरिला, सोडीन काय मी त्य

विदू०— (चेटीच्या जवळ जाऊन म्ह०) कायगे, ह
जीव देते, ह्याचें कारण काय ?

चेटी— बाबा, तुझा जो हा प्रिय मित्र तोच कारण

नायक— काय हिच्या मरणाच्या निश्चयास मीच
मीतर हें कांहींच जाणत नाहीं.

विदू०— बरें कसें तें सांग.

चेटी— सांगतें ऐक. ह्या तुझ्या प्रिय मित्रानें अ
कोणी न्हृदयवल्लभा मघां शिलातलावर लिहि
अभिमान धरून, मित्रावसूनें ही माझी प्रिय
ला दिली असतां, ही स्वीकारली नाहीं. त्या
दुःखामुळें हिनें जीव देण्याचा निश्चय केला.

नायक— (हर्षपावून मनांत म्ह०) काय हीच
विश्वावसूची कन्या मलयवती ? योग्य य
कच आहे. रत्नाकरावांचून चंद्रकलेची उत्प
होईल ? काय आज हाताचें रत्न गमावत होतें

विदू०— अगे असें आहे तर माझ्या मित्राकडे कां
राध नाहीं. ही तुझी प्रियसखीच येथें लिहि
तुला खोटें वाटत असेल तर तूं स्वतां जाऊन
शिलातलावर कोण लिहिली आहे ती.

नायिका— (हर्षित व लज्जित होऊन नायका
होत्साती आपला हात ओढिते.)

नायक— (किंचित हास्य करून) मी शिलातल

चँतुरिए अहंविअ आलिहिदा !

चेटी. (चित्राकृतिं नायिकांचनिर्वर्ण्य) भ

णासि अहंविअ आलिहिदेति. ईदिसं सेसा

णीअदि किंशवमणिसिलाए भट्टिदारिआ

आहोतुमं आलिहिदेत्ति.

नायिका. (विहस्य) दुँज्जणी किदलि इ

दंस अत्तेण.

विदू. भो भो, णिवुत्तोदाणिं ते गंधव्वो विव

णिं अग्गहत्थं. एसाखु काविचदुरिआ

छदि.

नायकः (ईषत्स्मितं कृत्वानायिकांमुंचति)

(ततःप्रविशति चेटी)

चेटी. (सहर्षं सहसोपसृत्य) भंट्टिदारिए, दि

डिछिदा तुमं भट्टिणी जीमूतवाहणस्स गुरुईं

विदू॰. (नृत्यति) वुंण्णा मनोरहा पिअवअस

णहि णहि; भोदीए मलअवदीए एव्व, अहवा

न्मानंदर्शयनु) णंमहज्जेव एकस्स तत्पत्त

हांसत चेटीस म्ह०) कायगे चतुरिके येथें माझ्य
खेंच चित्र दिसतें, नाहीं बरें ?

चेटी— (चित्राकडे आणि नायिकेकडे वारंवार
पाहून.) बाईसाहेब, माझ्या सारखें असें कां
माझेंच म्हणाना ? आपलें आणि चित्राचें इतकें
आहे कीं ह्या चंद्रकांतशिलातलावर तुमचें प्रतिबिं
आहे किंवा चित्र लिहिलें आहे हा मला कांहींच
होत नाहीं.

नायिका— (हांसून) माझें चित्र काढलेलें मला दा
ह्यानें मला फजित केलें.

विदू०— हे प्रिय मित्रा; झालें काम ! हिच्याशीं तुझा
वविवाह झाला. आतां सोड तिचा हात, ती पहा
डून कोणी दासी इकडे येत आहे.

नायक— (किंचित् हास्य करून नायिकेला सोडतो.)

(इतक्यांत दुसरीचेटी येते.)

चेटी— (हर्ष पावून) बाईसाहेब, आपण मोठ्या दैवाच
पूज्य व पुरुषश्रेष्ठ जो जीमूतवाहन त्याच्या पि
सून करण्यासाठीं आपला स्वीकार केला.

विदू०— (नाचतो) वाहवा ! माझ्या प्रियमित्राचे मने
पूर्ण झाले. नाहींनाहीं. त्याचे नाहींत. गे मल
वती तुझे मनोरथ पूर्ण झाले. अथवा तुम्हा दोघांचे
नाहींत. (आपल्या उराला हातलावून) तर मज एक

विदू० ओं:गदासि दासीए धीए एदं गेणि
इधज्जेव अन्थिदव्वं ?

चेटी. (विहस्य) हंदास, मातुवर. तुम्हा
अदं ज्जेव्व.

नायिका. (सानुरागं सलज्जंच नायकं
निष्क्रांता)

(नेपथ्येवैतालिका:पठं

चूर्णै:पिष्टातकस्य द्युतिमिहमलये मेरु
सद्य:सि दूरधूलीकृतदिवसमुखारंभसं
गीतै:सिद्धांगनानांसममनुरणयन् नूपु
रुद्धाहस्नानवेलां कथयति भवत: सि

विदू०(समाकर्ण्य) दिठ्ठिआ, भो वअ
वणकं. !

नायक: सखे, यद्येवं तत्किमिदानी मि
आवामपि तातं नमस्कृत्य स्नानभूमि

अन्योन्यप्रीतिकृत: समानरूपानुर

विदू०— अगे रांडलेकी, तूं तिला घेऊन चाललीस. माझ्या प्रियमित्रानें येथेंच हाका मारीत बसावें क

चेटी—(हास्य करून) अरे भटुरग्या, अशी उ करूनको. तुमच्या न्हाण्याचेंही साहित्य तु आलें म्हणा.

नायिका—(प्रीतीनें आणि लज्जेनें नायकाकडे पहात सपरिवार निघून जाते.) (इतक्यांत पडद्याप स्तुतिपाठक बोलतात.)

ओंव्या.

अबीरबुकाउधळिती, तेणेंपिंवळेरंगदिसती,
सुवर्णपर्वताचीशोभाधरिती, मलयपर्वतीं १
मुठीभरभरोनिसिंदूरधूळी, फेंकूनिदेतीअंतराळीं,
तेणेंसंध्यारागदिग्मंडळी, सुरंजितदिसतसे २
गायनकरितीसिद्धांगना, नूपुरेंवाजतीखणखणा,
त्यांच्याअनुलक्षेंकरूनिनाना स्वरकाढितीआपण ३
ऐशियासिद्धांचामेळा, मंडपामाजीमांडूनिखेळा,
सुचवीमंगळस्नानवेळा, तवअभ्युदयाकारणें ४

विदू०—(ऐकून) काय सुदैव हें ! खरेंच न्हाण्याचें स आलें.

नायक— मित्रा, असें जर आहे तर आपण येथें क बसावें ? चल आपण पित्याच्या पायांस नमस्कार स्नानभूमीकडेसच जाऊं.

अंक. ३

(ततः प्रविशति मत्तो, विचित्रोज्ज्व

पित सुराभांडो विटश्चेटश्च)

विटः (सहर्ष.)

णिच्चंजोपिवइसुरं, जणस्सपिअसंग

मण्णेदोधिअदेवा, बलदेवो, कामदेवं

(घूर्णमानः) सहेलं महसेहरअस्स

वक्खत्थलम्मिदइआ, णीलुप्पलवा

अंक २

पात्रें.

विट. .. .. शेखरक नांवाचा
चेट. .. .. त्याचा सोबती.
विदूषक. .. .. नायकाचा मित्र.
चेटी. .. .. नवमालिका, विटाच
नायक. .. .. जीमूतवाहन.
नायिका. .. .. मलयवती.
मित्रावसु. .. .. मलयवतीचा भा

प्रारंभ.

(तदनंतर विचित्र आणि उज्वलवेष करून व खांद
दारूचें भांडें घेऊन उन्मत्त झालेला विट आणि चेट येता
विट— (हर्षानें म्हणतो.)

गीति.

जो पी नित्यसुरेला, भेटवितो नित्यजो प्रियजनाला,
देव असे हे दोघे दिसती बलदेव कामदेव मला १
(अमलानें गुंगल्या सारखा होऊन म्ह०)
मज शेखरकाचें जीवित सफल झालें ...

परिस्खलन्सहासं. णो मालिआ मंपि

चेटः भट्टक, ण दाव अज्जवि आअ

विटः (सरोषं.) पढमप्पदोसे

मंगलं संवुत्तं. ता कीस सादा

(सहर्षं.) अहवा अज्ज इमा

महूसवे सव्वो ज्जेव्व णिअप

विज्जाहरलोओ कुसुमाकरुज्जा

रसदित्ति तक्केमि. तहिज्जेव णो

चिट्ठिदि. ता अहंपि तहिंजेव ग

आए विणा सेहरओ (स्खलन्

चेटः. एदेतं खुउज्जाणं, पविसदु भट्टा

(उभौ प्रविशत

(ततः प्रविशति स्कंधन्यस्तवस्त्रयु

विदू० हुंदे मए, अज्ज पिअवअस्सो

दित्ति ता जाव तहिं ज्जेव

(अडखळत अडखळत हांसून म्ह०)

नवमालिका. मला हांसेल. अरे कोण आहे रे माझ्य
चेट— धनी साहेब, अजून **नवमालिका** आलीच
मग ती हंसेल कोठून ?
विट— (क्रोधानें) काय **मलयवतीच्या** लग्नाचा
समारंभ तर काल संध्याकाळींच झाला. मग
साठीं ती फटफटीत उजाडलें तरी अजून आली
(हर्षपावून आपणाशीं) अथवा आज त्या विवाह
रंभामध्यें सर्व सिद्ध विद्याधर लोक आपापल्या
बरोबर घेऊन कुसुमाकर बागेंत पानसुखाचा
घेतअसतील, असें वाटतें. तर मला पहाव
नवमालिका तेथें उभी राहिली असेल ह्यासाठीं
णही तिकडेसच जावें. **नवमालिकेवांचून** हा
रक शोभत नाहीं. (अडखळत अडखळत पुढें जाते
चेट— धनीसाहेब; हीच कुसुमाकर बाग, हींत आपण
करावा. (दोघेप्रवेश करतात.)
(इतक्यांत खांद्यावर दोनवस्त्रें घेऊन विदूषक येतो.
विदू०— म्यां ऐकिलें आहे कीं, माझा प्रियमित्र कु
बागेंत जाणार आहे. तर मीहि तिकडेसच
(पुढें जाऊन पाहून म्ह०) हीच कुसुमाकर बाग
जावें. (असें म्हणून बागेंत प्रवेश करतो आणि भ्र
आंगावर बसून त्रासविल्या सारखें दाखवितो.)
दुष्ट भृंगे वारंवार मला कां त्रास देतात ? (आपल्य

सबहुमाणं सुगंधवण्णकेहिं

हरंअ मे पिणद्धं; सोक्खु एसो

वाकिदाणि एत्थ करिस्सं? अह

सआसादो लध्धेण रत्तंसुअजुगले

परिहाअ, इअरेण उत्तरीएण वि

क्खामि दाव किमे दासी पुत्ता

(तथाकरोति.)

विटः (निरूप्य सहर्षं) अरेचेट, (

एसा खु णोमालिआ मपेक्खिअ

कडुअकुविदा अवगुंठणंकरिअ

गेण्हिअ. पसादम्मिणं (सहसोप

त्वा मुखेन तांबूलं दातुमिच्छति.)

विदू०. (मद्यगंधेन सूचयन्) दूरं, रे

पिधाय परावृत्य स्थितः) कहं एक

हुमानास्तव माझ्या आंगाला केशर कस्तुरी इ
सुगंधि द्रव्यें फांसलीं आहेत. आणि पागोट्यांत
फुलांचा तुरा खोंविला आहे. त्या वासामुळें हे
क भुंगे माझ्या आंगाला लगटतात. हा त्यांचा
मला अनर्थास कारण झाला ! आतां येथें कोणता
करावा ? अथवा असें करावें. मलयवती पास
दोन वस्त्रें मिळालीं आहेत, त्यांतून एक बायकां
पायघोळ नेसावें आणि एकाचा डोईवरून बुरखा
जावें. मग पाहीन बरें, हे रांडलेक भुंगें मला काय
तें. (असेंम्हणून एक वस्त्र नेसतो आणि एक डो
पांघरतो.)

विट— (त्याकडे पाहून हर्षानें म्ह०) अरे चेटा, (
दाखवून हांसून म्ह०) ही पहा नवमालिका
मला उशीर लागला, म्हणून मला पाहून रागानें
घेऊन दुसरीकडे चालली आहे. तर तिच्या ग
मिठी घालून तिचें सांत्वन करितों. (असें म्हणून
जवळ जाऊन विदूषकाच्या गळ्याला मिठी घा
डाजवळ तोंड नेऊन आपल्या तोंडांतला विडा स्त्री
त्याला द्यावयास लागतो.)

विदू०— (मद्याचा गंध आला असें दाखवून) दूर हो रे,
कोण आहेस तूं ? (नाक दाबून धरतो आणि पाठ
होऊन उभा राहतो.) त्या दुष्ट मधुपांच्या हातून मी

त्वा) पसीद णोमालिए प

(ततः प्रवि

चेटी. आ[१]णंतम्हि भट्टिदारिआ
णोमालिए, कुसुमाकरुज्जा
विअं भणाहि; अज्ज सविसे
मलअवदीए सहिदेण जाम
अमए पल्लविआ. ता जाव
वअस्सं सेहरअं अण्णेसा
एसोसेहरओअण्णंकंपि इ

विटः हे[३] [१]रिहरपिदामहाणंविगवि
सोसेहरओचलणे तुज्झे, णं

(इति पादय

विदू॰ अरे दा[१२]सीपुत्ता, मत्तवा

चेटी (विहस्य) क[१३]हं अहंत्ति

दूषकाच्या पायांवर डोकें ठेवून म्हणतो.) प्रसन्न
वमालिके प्रसन्न हो.

(इतक्यांत चेटी **नवमालिका** येते.)

चेटी— राजकन्या **मलयवती** हिच्या आईनें मला
केली आहे कीं, अगे **नवमालिके, कुसुमाकर**
जाऊन बागेची रक्षक जी **पल्लविका** तिला सांग
मलयवतीस घेऊन जांवई बावा बागेंत येणार अ
ह्याजकरितां तमाल वृक्षांच्या राईंतील जागा झाडू
वरून स्वच्छ सुशोभित करून ठेव. तर आज्ञेप्रमाणें
ल्लविकेस ताकीद दिली. आतां माझा प्राणप्रिय
रक ह्याचा शोध करितें. तो रात्रभर माझी वाट
उत्कंठित झाला असेल. (पुढें जाऊन पाहून म्ह
अहो हाच **शेखरक.** हा तर कोणा परस्त्रियेला
पायां पडून प्रसन्न करीत आहे ! हें काय ?

विट— (विदूषकास **नवमालिका** समजून म्हणतो)

गीति.

हरिहरविधियांलाही जोगर्वैंजाणिनानमायाला.
तोशेखरकतवपदा नमितो, नवमालिके, पहायाला
(असें म्हणून पायांवर मस्तक ठेवतो.)

विदू॰— अरे रांडलेका मद्यप्या, येथें कोठची **नवमा**

[14]भट्टका, मुंचमुंच. इअं णोहोइ णोम
मालिआ लोसफुल्लंतेहिं लोअणेहिं
आअच्छदि.

चेटी. (उपसृत्य) सेहरअ[15] का का खुए

विदू. (अवगुंठनमपनीय) [16]अहं मंदभा

विटः. (विदूषकं निरूप्य सरोषमुत्थायच
तुमंपि मसेहरअं पतारेसि ? (मुखे
रे चेट, जाव णोमालिअं पसादेमि.

चेटः. [18]जं भट्टको आणवेदिति.

विटः. (विदूषकं विमुच्यचेट्याः पादयो
मालिए, पसीद.

विदू. (स्वगतं) [20]एसोक्खु अवक्कमिदुं
मिछति.)

चेटः. (विदूषकं यज्ञोपवीते गृण्हाति. त

विटः [21]कोहिं कहिं कविल मक्कडा पला
कंठे बध्वापकर्षति.)

विदू. [22]भोदि णोमालिए, पसीद. पसीद

चेटी. (विहस्य) [23]जई भूमीए सीसं णिवे
ता मोचइस्सं.

म्ह०) धनीसाहेब, सोडा सोडा ही **नवमालिका**
तो पहा **नवमालिका** रागानें डोळे वटारून पहात
डे येत आहे.

चेटी— (जवळ जाऊन) अहो **शेखरक**, पायां पडून
णाचें इतकें आर्जव चाललें आहे ? फार चांगलें क

विदू०— (बुरखा वर सारून) हा मी दुर्दैवी मातेचा पुत्र

विट— (विदूषकाला ओळखून क्रोधानें उठून) अ
ळ्या मर्कटा. तूंही मज **शेखरकाला** फसवितोस
(त्याच्या तोंडावर चापट मारतो.) चेटा, मी **नवम**
केला प्रसन्न करींपर्यंत तूं ह्याला धरून ठेव.

चेट— आज्ञा महाराज. (तसें करतो.)

विट— (विदूषकास सोडून चेटीच्या पायांवर मस्तक
तो.) कृपाकर. **नवमालिके**. कृपाकर.

विदू०— (मनांत म्ह०) पळून जावयास ही संधि च
आहे. (पळून जावयास पाहतो.)

चेट— (विदूषकाचें जानवें धरून ओढतो. तों तें
तुटतें.)

विट— कायरे हा काळा माकड पळून जातो काय ?
जातो पाहूं ? (असें म्हणून आंगवस्त्रानें त्याच्या ग
स वेढा घालून त्याला ओढतो.)

विदू०— अगे **नवमालिके**, कृपाकरून मला सोडीव.

चेटी— (हांसून) जर भुईला डोकें लावून माझ्या

एसो उण जामादुअस्स पिअवअस्सो व
किदोएदंसुणिअ कदावि भट्टा मित्तावसू
आदरेण एणं संमाणेहि,

विटः. [२६] जं णोमालिआ आणवेदित्ति (विदूष
त्वा) अज्ज, तुमं संबंधिओत्तिं करिअ म
(मस्तकं घूर्णयन्) किसच्चं जेव्व सेहरअ

विदू० नहि, नहि.

विटः. [२७] ता किदो पडिहासो. (उत्तरीयं वर्तुल
कायासनं ददाति.) इह उपविसदु संबंधि

विदू० दिट्ठि[२८]आ अवगदोविअ से मदावेसो.

विटः. अथकिं. (सहर्ष) णोमा[२९]लिए, उवि
दस्स समीपे· जेण दुवेपि तुम्हे समं जेव्व अ

चेटी० (विहस्य उपविशति)

विटः· रे चेट, रे चेट, सु[३०]भरिअंखु एदंचसअंकरेहि

चेटः.(चषकभरणं नाट्येन करोति)

विटः. (स्वशिरःशेखरात्पुष्पाणि गृहीत्वा चष
जानुभ्यां भूमौ निपत्य

ब्राम्हण आपल्या जांवईबावांचा आवडता सोबत
ह्याची तूं टवाळी केली, हें जर **मित्रावसू**ला
तर तो रागें भरेल ह्या साठीं ह्याचा आदरानें सन्म
पाहिजे.

विट— बरें, जशी तुझी आज्ञा. (असें म्हणून विदू
गळ्यास मिठी घालून त्यास म्ह०) आर्या, तूं
संबंधी झालास म्हणून मी तुझी मस्करी केली.
भोंवंडीत म्ह०) का मी **शेखरक** मद्यपालक ख

विदू•— नाहीं नाहीं.

विट—(आंगवस्त्राची चुंबळ करून विदूषकास आस
अहो मानकरी, आपण ह्या आसनावर बसावें.

विदू०— ह्याची गुंगी उतरली वाटतें. मोठेंच दैव
बसतो.)

विट— उतरली तर काय ? (हर्षानें) **नवमालिके**
ह्याच्या शेजारीं बैस. तुम्हा दोघांचा बरोबरच
करतों.

चेटी— (हांसून खालीं बसते) ही बसलें पहा.

विट— अरे चेटा, चांगल्या मद्यानें एक प्याला भरून

चेट— (मद्याचा पेला भरलेला आणतो.)

विट— (डोक्यावरच्या तुऱ्याचीं फुलें घेऊन त्या
टाकून, गुडघ्यांवर टेंकून, तो पेला **नवमालि**
करतो.) **नवमालिके**, तूं थोडेंसें चाखून हें
मानकऱ्याला दे.

दं, तापिव एदं अदोअवरं किंदे संम्मा

विदू० (सविलक्षस्मितं) सेहरआ, बाम्ह

विटः (सरोषं) जंई तुमं बम्हणोता कहिं

विदू० (यज्ञोपवीतं स्वशरीरे अदृष्ट्वा)

किस्समाणस्स मे छिण्णं.

चेटी० (विहस्य) जंई एवंता वेद क्खरा

दाहर.

विदू० भो दि, सीधुगंधेणपिणद्धाइं मे वेद

मह्न भोदीए सहविवादेण ? एसोदे बह्म

(पादयोः पतितुमिच्छति

चेटी० (हस्ताभ्यां निवार्य) माखु, माखु

(शेखरकंमति) सेहरआ सच्चं खु बम्

कस्य पादयोः पतित्वा) अज्ज,ण तु

आणुरूवो एसो मए परिहासोकिदो.

विटः अंहंविएणं पसादेमि. (पादयोर्निप

ज्जो मदपरवसेण जंमएअवरद्धं, जेण

ए सहअविणअं सेविस्सं

विदू० ...

णास ही मिळालें नाहीं. तें मी आज तुम्हाला
ह्याचें प्राशन करावें ह्यापेक्षां मोठा कोणता सन्मान
तुमचा करावा ?

विदू०— (वाईट तोंड करून) अरे शेखरका मी ब्रा
आहेना ?

विट— (रागावून) अरे जर तूं ब्राह्मण आहेस तर तुझें अ
वेंरे कोठें आहे ?

विदू०— (कंठांत जानवें नाहीं असें पाहून म्ह०) अरे, ते
टानें ओढलें तेव्हां तुटलें वाटतें.

चेटी— (हांसून) बरें जानवें राहूं दे. कांहीं वेदाक्षरें
पाहूं.

विदू०— अगे मद्यगंधानें वेदाक्षरें कोंडलीं गेलीं तीं बाहेर
नाहींत अथवा तुझ्याशीं इतका विवाद कशाला पाहि
हा ब्राह्मण तुझ्या पायां पडतो (असें म्हणून तिच्या
पडावयास जातो.)

चेटी— (हातानें त्याचें निवारण करून म्ह०) नका न
महाराज असें करूंनका. (शेखरकास म्ह०) शेखर
हा ब्राह्मण आहे खरा. (विदूषकाच्या पायां पडू
आर्या, आपण रागें भरूंनका. तूं संबंधी समजून
मस्करी केली.

विट— मी ही ह्याला प्रसन्न करितों. (त्याच्या पाय
डोकें ठेवून) आर्या, क्षमा करा क्षमा करा. त्यां म

अहं मत्तवालिअसंगदूसिदो इहदिढ्ढिकाए
मि पिअवअस्सं. (तथा करोति) (
वलोक्य) एसोखु पिअवअस्सो रूविणि
मलअवदीं हत्थे वलंबिअ इदो ज्जेव आ
गदुअसे पास्सवत्ती होमि.

(ततःप्रविशति विवाहवेषालंकृतो न

मलयवती, विभवतश्च परिवार

नायकः (मलयवतीं निरूप्य)

दृष्टादृष्टि मधो दधाति, कुरुते नालाप मा
शय्यायां परिवृत्यतिष्ठति; बलादालिंगित
निर्यातीषु सखीषु वासभवनान्निर्गंतु मेवेह
जातावामतयैव मेद्य सुतरां प्रीत्यै नवोढा

(मलयवतीं पश्यन्) प्रिये मल

हुंकारैर्ददता मया प्रतिवचो यन्मौन मासेवि

ठच भाग्य म्हणावें. असो, ह्या मूर्ख मद्यप्याच्या
गमानें मी दोषी झालों. ह्या साठीं ह्या विहि
स्नान करून मग आपल्या प्रिय मित्राकडे जावें.
म्हणून तसें करतो.)

(पडद्या कडे पाहून) हा माझा प्रिय मित्र, मूर्तिम
वर लक्ष्मीच काय अशा मलयवतीस हातीं धरून
येत आहे. तर आपण लौकर जाऊन त्याच्या
असावें.

(इतक्यांत विवाहवेष करून नायक आणि मल
यवती परिवारासहित येतात.)

नायक—(मलयवती कडे पाहून मनांत म्ह०)

साक्या.

होतां दृष्टादृष्ट अधोमुख होउनि खालीं बघते;
कांहिं निमित्तें बोलविली तरी मौन धरोनी बसते,
शयनावरि जातांच मजकडे पाठकरुनियां निजते;
आलिंगिली बळें तरिकंपिततनु घामानें भिजते; २
शयनगृहापासून सखीजन निघतां बहु गडबडते;
त्यांच्या पाठोपाठ लागलिच जाया बाहिर पडते;
जरी प्रिया प्रतिकूलपणानें वागुनि फुंदुनि रडते;
तरी नवोढा फारच माझ्या चित्ताला आवडते. ४

(मलयवतीस पाहून तिला म्हणतो.)

शार्दूलविक्रीडितवृत्त.

नायिका. (अपवार्य) हंजे[४३] चउरिए, ण केवलं

अंपि भणिदुं जाणादि.

चेटी. (विहस्य) अयि[४४], पडिपक्खवादिणि, स

दं, किं एत्थ पडिवअणं.

नायकः चतुरिके, आदेशय मार्गं कुसुमाकरोद्य

चेटी. एदु[४५] एदु भट्टा.

नायकः. (परिक्रमन् नायिकां निर्दिश्य) स्वै

भवती, यतः

खेदायस्तनभारएष किमुते मध्यस्य, हारो

स्ताम्यत्यूरुयुगं नितंबभरतः, कांच्यानया

शक्तिः पादयुगस्य नोरुयुगलं वोढुं, कुतो नूपु

स्वांगैरेव विभूषितासि, वहसि क्लेशाय किमं

चेटी. एदं[४६] तं कुसुमाकरुज्जाणं. ता पविसदु भट्टा.

(सर्वे प्रविशंति)

नायकः. (समंतादवलोक्य) अहो रमणीय

द्यानस्य ! (तथाहि)

निष्यंद श्चंदनानां शिशिरयति लतामंडपे कु

नायिका— (एकीकडे तोंड करून) सखि चतु
केवळ देखणा आहे इतकेंच नाहीं. तर गोड
करण्याविषयींही चतुर आहे.

चेटी— (हांसून) खरेंच आहे. ते काय खोटें
म्हणून ह्यावर उत्तर द्यावें ?

नायक— **चतुरिके, कुसुमाकर** बागेची वाट
ती दाखीव.

चेटी— इकडून असें यावें महाराजांनीं.

नायक— (पुढें जाऊन नायिकेस उद्देशून म्ह०)
तूं हळूहळू सावकास ये. कारण कीं; तु
होतात.

शार्दूल विक्रीडित वृत्त.

होतो हा कुचभार फार कटिला कांहार, गे घा
मांड्या या थकल्या नितंब धरितां, कांची हि कां
नाहीं ऊरु धरावया बळ पदीं, हीं नूपुरें दूषणें.
अंगे रम्य अशीं असूनि धरशी क्लेशार्थ कां भूषणे

चेटी— महाराज, हीच कुसुमाकर बाग. आपण
लावें. (सर्व प्रवेश करितात.)

नायक— (आसमंतात् अवलोकन करून) का
बागेची शोभा रमणीय दिसते ही !

अभंग.

अमी गीतारंभै मुखरितलतामंड
परागैः पुष्पाणां मकटपटवास
पिबंतः पर्याप्तं सह सहचरीभिर्म
समंतादापानोत्सव मनुभवंतीह

विदू०. (उपसृत्य) जेदु[४७] जेदु भवं. सोत्थि

नायकः. (विहस्य) चिरादायातोसि.

विदू०. वअस्स, लहु जेव्व आअदोम्हि.

महूस्सवमिलिदसिद्धविज्जाहरावाणअदंस
*भमंतो एत्तिअं वेलं विलंबिदोम्हि ता पि
विएदं पेक्खदु.

नायकः. यथाह भवान्. (समंतादवलोक्य)

दिग्धांगा हरिचंदनेन, दधतः संतानक

ओंव्या.

भृंगांनीं गायन आरंभिलें ॥ तसे त्यांचे प्रतिशब्द उठ
त्या नादांनीं नादित झाले ॥ लता मंडप ॥ १ ॥
पुष्पांतील सुगंध पराग ॥ लागतां रंगलें जयांचें आंग
गुल्लाल बुका सुरंग ॥ उधळिती जाणों ॥ २
सर्वे घेऊनि सहचरी ॥ मधुपान करिती धणीवरी ॥
जयांची आशा न पुरेतरी ॥ मधुपानाची ॥ ३ ॥
ऐसे आसमंतात उमाप ॥ चित्तीं धरूनियां हुरुप ॥
आनंद अनुभविती मधुपें ॥ पानोत्सवाचा ॥ ४ ॥

विदू०—(जवळ जाऊन) मित्रा तुझा जयजयकार
(मलयवतीस) मुली तुझें कल्याण असो.

नायक—(हांसून) मित्रा, फार उशीर लावलास याव

विदू०— मित्रा, मीं लौकरच आलों असतों, परंतु,
मंगलोत्सवाकरितां सिद्ध, विद्याधर एकत्र मिळाले
त, त्यांचा पानक समारंभ पहावया करितां इकडे
फिरतां फिरतां इतका वेळ लागला. तो चमत्कार
पहावया जोगा आहे.

नायक— खरें, तूं म्हणतोस तसेंच आहे. (आस
पाहून) हे मित्रा, पहा हें.

ओंव्या.

आंगीं हरिचंदनाची उटी, सुरतरु पुष्पांच्या माळा कंठीं.

तदेहि वयमपि तमालवीथिकांगच्छामः

(सर्वे परिक्रामंति.)

विदू० भोवँअस्स, एसा खु तमालवीथिअ
खेदिदं भोदीए वअणं लक्खीअदि.
दले उपविसदु.

नायकः. सम्यगुपलक्षितं.

एतन्मुखं प्रियायाः शशिनं जित्वाकपोल
तापानुरक्तमधुना कमलं भ्रुत्र मीहते जे

(मलयवतीं हस्ते गृहीत्वा) प्रिये, इहो

(सर्वेप्युपविशंति)

नायकः. (नायिकाया मुखमुन्नमय्य) प
मस्माभिः कुसुमाकरोद्यानकुतूहलिभिः
एतत्ते भ्रूलतोद्भासि, पाटलाधर

तर चल आपणही तमाल वृक्षांच्या राईकडे जाऊं.
पुढें जातात.)

विदू०— मित्रा, हीच तमाल वृक्षांची राई. आंत प्रवेश
वा. शरत्कालच्या उन्हानें ह्या मुलीचें तोंड सुक
सें दिसतें. ह्यासाठीं ह्या स्फटिक शिळेच्या चौ
क्षणभर बसावें.

नायक— मित्रा, तूं चांगलें पाहिलें. तसें झालें आहे
रें. पहा.

गीतिः

जिंकी मुखप्रियेचें गालांच्या कांतिनेंचि चंद्राला,
ते गाल लाल होतां पाहे जिंकावयास पद्माला.

(**मलयवती**चा हात धरून,) प्रिये, आपण ह्या स
शिलातलावर अंमळ बसूं.

(सर्वखालीं बसतात.)

नायक—(नायिकेची हनवटी वर उचलून तिला
प्रिये, कुसुमाकर बागेची शोभा पहावयाच्या कौ
आम्हीं तुला येथें आणून व्यर्थ श्रम दिला. नाहीं

कामदा छंद.

कुटिल भोंवया जेथशोभती, अधरें पल्लवीं पाटलें द्यु

ओजणो अत्थि. ज्जेव; केवलं मत्सरेण

चेटी. (सस्मितं) अज्ज[2], अहं तुमं वण्णेमि

विदू॰ (सहर्षं) जीवाविदोम्हि[3]. करेदु भो

एसो पुणोमं भणादि जधाईदिसो कवि

चेटी.- अज्जा[4], मए तुमं विवाहजागरणे णि

क्खो दिठो. ता तहिं जेव्व चिठ, जेण

विदू॰ तथाकरोति

चेटी. (आत्मगतं) जाँव एसो णिमीलिद

णीलरसाणुकारिणा तमालपल्लवरसेण

रिस्सं. (उत्थाय पल्लवग्रहणं तन्निपीडन

(नायको नायिकाच विदूषकं प

नायकः वयस्य, धन्यःखल्वसि, योस्मासु

र्व्यसे.

चेटी. (तमालरसेन विदूषकस्य मुखं कालीक

माणसें कोणी आहेत. पण मत्सरा मुळें त्यांचे
वर्णनच करीत नाहीं. इतकेंच.

चेटी— (किंचित् हांसून) आर्या, मी तुझें वर्णन करि

विदू०— (हर्षपावून) एकदांचा मी वांचून आलों
तां तूं मजवर कृपाकर. पुरे तुझें वर्णन. मला पु
पिल मर्कट म्हणणार. हेंचना ?

चेटी— असें नव्हें. आर्या, विवाहांतल्या जागरण
डोळ्यांत झोंप भरल्यामुळें तुझे डोळे मिटत आहेत
पाहतें. तर असाच डोळे मिटून बैस, तसेंच मी तु
करितें.

विदू०— बरें. कांहोईना. (डोळे मिटून बसतो)

चेटी— (मनांत) जोंपर्यंत हा डोळे मिटून बसला अ
पर्यंत तमाल पत्रांचा काळ्या रसानें ह्याचें तोंड
काळें करावें. (असें म्हणून उठून तमालवृक्षाचा
हातावर चोळून त्याचा रस काढल्या सारखें करते

(नायक नायिका विदूषकाकडे पाहतात.)

नायक— मित्रा, तूं धन्य खरा. आम्हां सर्वांस टाकु
च वर्णन चाललें आहे.

चेटी— (तमाल पल्लवाच्या रसानें विदूषकाचें मुख
करिते.)

नायिका— विदूषकाकडे पाहून हांसून नायका कडे

नायक— (नायिकेस म्हणतो.) हे प्रिये,

चेटी ण॑ वण्णिदोसि.

विदू० (हस्तेन मुखं प्रमृज्य हस्तं दृष्ट्वा
म्य) अॅः दासीएधीए, राअकुलं खुएव
(नायकं निर्दिश्य) भो, तुम्हाणं पुरदो
एधीए खलीकिदो. दावकिं मह एत्थ
स्संदाव.

(निष्क्रामति).

चेटी. सच्चं कुविदो मे अज्जउत्तो, जाव अणु
(गंतुमिच्छति.)

नायिका. हंजे चउरिए, कहंमं एआइणि
उज्झिअ दाणि गच्छसि ?

चेटी. (नायकमुद्दिश्य सस्मितं) एॅव्वं तुमंजे
रंहोहि (इतिनिष्क्रांता)

नायकः

डकाष्ठमुग्ध·
· करिस्सं ?
महं दासी
पणदागेमि

ावद्दइस्सं.

ाइणी चि·

चेटी— हें तुझें वर्णन केलें.

विदू०— (हातानें तोंड पुसून, हात काळा पा
दांडकें उचलून) हा बटकीचे पोरी, (असें
मारायास जातो. ती हांसून दूर सरते.)
आहें. आज मी तुझी कोणती दशा करूं
उद्देशून) अहो तुमच्या समक्ष ह्या बटकी
माझी अशी थट्टा करावी काय ? तर येथें ब
ळ ? मी जातों दुसरी कडे.

(असें म्हणून उठून चालताहोतो.

चेटी— आमचे यजमान खरोखरींच रागावले
त्यांच्या मागें जाऊन त्यांला प्रसन्न करून
असें बोलून (जावयास उठते.)

नायिका-- अगे चतुरिके, ह्या वेळेस मला
तूं चाललीस कोठें ?

चेटी (नायका कडे बोट दाखवून हांसून म्ह०)
कटी चिरकाळ ऐस. (असें म्हणून निघून ज

नायक— प्रिये, मला असें वाटतें.

हरिणी वृत्त.

दिनकर करस्पर्शें[१]ज्याची द्युती[२] परिपाटला,
किरण गमती दंताचे ते सुकेसर याजला,
सखि मुख तुझें ऐसें पद्मा समानचि भासतें,

नायिका. (विहस्य मुखमन्यतो नयति)

नायकः. (पुनस्तदेवपठति.)

ततः प्रविशति चेटी.)

चेटी. (सहसा उपसृत्य) ऐसो खु कुम
केणावि णायकं पेक्खिदुं आअदो.

नायकः. प्रिये, गच्छत्वमात्मनो गृहं. अह
त्वरितमागतएव.

(नायिका चेट्यासह निष्क्रांता.)

(ततः प्रविशति मित्रावसुः.

मित्रावसुः.

अनिहत्य तं समर्थः, कथमिव जीमृ
कथयिष्यामितव त्द्धतं राज्यं रिपु
तथाप्यनिवेद्य नयुक्तं गमनमिति नि
(इति उपसर्पति,)

नायकः. मित्रावसो, इतआगम्यतां.

(मित्रावसु रुपविशति.

नायिका— (हांसून मुख एकीकडे करते.)
नायक— (पुन्हा तेंच म्हणतो.)

(इतक्यांत चेटी येते.)

चेटी (अकस्मात जवळ जाऊन) हा युवराज **मित्रावसु** क
हीं कार्याच्या निमित्तानें महाराजास भेटावयास आ
आहे.

नायक— प्रिये, तूं आपल्या मंदिरांत जा. मीही **मित्राव**
ला भेटून हा पाठोपाठ आलोंच. (चेटीला घेऊन नायिक
निघून जाते.)

(इतक्यांत **मित्रावसु** येतो.)

मित्रावसु— (मनांत म्ह०)

गीति.

शत्रु न वधितां, जाउनि कळवूं **जीमूतवाहनास** कसें,
निर्लज्ज पणें, कीं तव हरिलें त्यानें समस्तराज्य, असें ?

तथापि सांगितल्या वांचून राहतां नये. तर सांगून जा
हें बरें. (असें म्हणून जवळ जातो.)

नायक— **मित्रावसो**, यावें. खालीं बसावें.

(**मित्रावसु** खालीं बसतो.)

नायक— (पाहून) **मित्रावसो**, अगदीं तयारींत आहे
असा दिसतोस ?

मित्राव०— कशाची तयारी. त्या **मतंगहतकाला** ?

नायक— काय केलें त्या **मतंगहतकानें** ?

मित्राव०— आपला नाश करून घेण्या करितां त्यानें तुमचे
राज्य बळकावलें.

नायक— (हर्षानें मनांत म्ह०) ही गोष्ट खरीच असेल तर

मित्रा० तदुच्छित्तये मामेवाज्ञापयतुकुम

संसर्पद्भिः समंता, त्कृतसकलविय

कुर्वाणाः प्रावृषीव स्थगितरवि

एते याताश्च सद्यस्तव वचनमितः

सिद्धं चोद्वृत्तशत्रुक्षयभयविनमद्रा

अथवा किंबलौ

एकाकिनापिहिमया, रभ

निस्त्रिंशदीधितिसटाभरभा

अग्रेनिपत्यहरिणाचयथा

माजौमतंगहतकेंहतमेववि

नायकः (आत्मगतं कर्णौपिधाय)

अथवा एवंतावत्. (प्रकाशं)

शालिनिन्वयि संभाव्यते. किंच

मित्राव०— त्याचा पराभव करण्याविषयीं आपण मल
ज्ञा करावी. फार काय सांगूं ?

ओंव्या.

जिकडे तिकडे पसरलीं, आकाशींविमानें दाटलीं,
मेघासारखी छायापडली, आच्छादिलें सूर्यातें १
ऐशाविमानीं बसोनींआले, युद्धकरावयासिद्ध झाले,
ऐसेहेसैनिक वहिले, आज्ञा तुझी मागती. २
झालादुष्ट शत्रूचाक्षय, स्वकीयराज्या नाहींभय,
असें समजावें निःसंशय, आज्ञा मात्र अर्पावी. ३

अथवा सैन्य तरी कशास पाहिजे ?

वसंततिलकावृत्त.

मी एकटाच अतिसत्वर धांव घेतों,
ओढूनखड्ग अरिमस्तकिं घाव देतों;
पाडूनि भूमिवरि हत्तिस सिंह जैसा,
युद्धीं मतंगहतकासि वधीन तैसा.

नायक— (कानावर हात ठेवून मनांत म्ह०) अरेरे ! हें
भाषण निघालें. (उघडपणें) तुझ्या सारख्या वीरा
काय ? ह्याहूनही अधिक संभवतें. आणखी मला वि
रशील तर असें आहे.

गीति.

शत्रुबुद्धिरेव नास्ति. तद्यदि ते स्म

कंप्यतामसौक्लेशवशीकृतस्तपस्वी.

मित्रावसु० (सामर्षं सहासंच) कथंन

वस्माकमुपकारी कृतज्ञश्च ?

नायकः (स्वगतं) मन्यप्रकोपाक्षि

निवर्तयितुं. (प्रकाशं) मित्राव

प्रविशावः तत्रैव त्वांबोधयिष्यामि

तथाहि.

निद्रा मुद्राप्रबंधान्मधुकरमनिशंप

न्नाशापूरैककर्मप्रवणनिजकरप्री

दृष्टःसिद्धैः प्रयुक्तस्तुतिमुखरमुखै

न्नेकःश्लाघ्योविवस्वान्परहितकर

(तृतीयांकः समाप्तः

वर माझी शत्रु बुद्धिच नाहीं. तर माझें प्रिय करावें
जर तुझी इच्छा आहे, तर क्लेशांच्या स्वाधीन झालेल्य
बापड्या मतंगावर त्वां कृपा करावी.

मित्राव॰— (रागावून व हांसून म्ह॰) आपणावर उ
करणारा व कृतज्ञ मतंगावर दया कोण नाहीं करणा

नायक— (मनांत म्ह॰) ह्याच्या मनांत तर कोपाचा
वेश ताजा आहे. ह्याचें निराकरण करून उपयोग
(उघडपणें) **मित्रावसो**, ऊठ, आपण एकांतीं
तेथें तुला कायतें समजून सांगेन. आतां सूर्यास्ताचा
य झाला आहे. पहा.

स्रग्धरा वृत्त.

निद्रेपासून जागे मधुकर करुनी घालवी पद्मकोशा
बाहेरीजो, जगाच्या पुरविनिजकरानींच जो सर्व आ
सिद्धांनीं वंदिला जो, चरमगिरिस जो पाहतो जावय
तोएकश्लाघ्यभास्वान्[२] परहित करणालागि ज्याचा
(इतकें झाल्यावर सर्व निघून जातात.)

तिसरा अंक समाप्त.

---

१ वांच्छा व दिशा. २ सूर्य.

(ततःप्रविशति कंचुकी, गृहीतवस्त्रयुग

कंचुकी

अंतःपुराणां विहितव्यवस्थ
पदे पदे हं स्खलनानि रक्ष
जरातुरः संप्रति दंडनीत्या
सर्वं नृपस्यानुकरोमिवृत्तं

प्रतीहारः आर्य वसुभद्र, कभवान् प्रस्थि

कंचुकी. आदिष्टोस्मि महादेव्या महा

अंक ४.

पात्रें.

कंचुकी.	विश्वावसूचा चोबदार.
प्रतीहार.	त्याचाच द्वारपाळ.
नायक.	जीमूतवाहन.
मित्रावसु.	विश्वावसूचा पुत्र.
शंखचूड.	कोणी सर्प विशेष.
वृद्धमाता.	शंखचूडाची आई.
किंकर.	वासुकीचा सेवक.
गरुड.	पक्ष्यांचा राजा.

प्रारंभ.

(तदनंतर वस्त्रयुग्म घेऊन **सुनंद**नामा प्रतीहार आणि **वसुभद्र**नामा कंचुकी हे दोघे येतात.)

कंचुकी— (आपणाशीं बोलतो.)

इंद्रवंशा वृत्त.

अंतःपुरांची स्थिति नित्य लक्षितों,

यथा कंचुकिन्, त्वया दशरात्रं यावत्

तुश्च रक्तवासांसिनेतव्यानि. राजदु

रकुले वर्तते. जीमूतवाहनोपि सु

समुद्रवेलांद्रष्टुमद्यगतः, इतिमया श्रुतं.

सकाशं तावद्गच्छामि, उताहो जामा

प्रतीहारः. आर्य, वरं राजपुत्र्याः स

चिदियत्यां वेलायां जामातापि तत्र

कंचु॰ सुनंद, साधूपदिष्टं भवता. भवता

प्रती॰ अहमपि महाराज विश्वावसुना

गच्छमित्रावसुं ब्रूहि, अस्मिन्द्वीप

जामातुश्चैतदुत्सवानुरूपं यत्किंचिन्म

प्यतामिति, तद्गच्छतु राजपुत्रीसका

वराजमित्रावसोरानयनाय गच्छामि

हिनें मला आज्ञा केली आहे कीं; अरे **व**
दहादिवसपर्यंत कन्या **मलयवती** आणि जा
मूतवाहन ह्यांच्या करितां दोन रक्तवस्त्रें घेऊ
राजकन्या **मलयवती** श्वशुरगृहीं आहे.
हनही युवराज **मित्रावसु** ह्यास बरोबर घेऊ
राची शोभा पहावयास आज गेला आहे. अ
तर मला समजत नाहीं कीं, आतां राजकन्ये
किंवा जामात्याकडे जावें ?

प्रतीहार— आर्या, मला वाटतें राजकन्येकडे जा
कदाचित् इतक्या वेळांत जामाताही तेथें प
असेल.

कंचुकी— सुनंदा, फार चांगलें सांगितलें त्वां.
कोणीकडे चाललास ?

प्रतीहार— मलाही महाराज **विश्वावसु** ह्यानें अ
आहे कीं, अरे **सुनंदा, मित्रावसू**ला जाऊन
दिवाळीच्या सणाचे दिवशीं **मलयवती**ला आ
याला उत्सवानुरूप कांहीं द्यावयाचें योजिलें अ
राबर आहे कीं नाहीं तें येऊन पहावें, म्हणून
राजकन्येकडे जा. मीही युवराज **मित्राव**
बोलावयास जातों.

(असें बोलून दोघे निघून जातात.)

शय्या शाद्वल, मासनं शुचिशिला, स
शीतं निर्झरवारि पान, मशनं कंदाः,
इत्यप्रार्थितलभ्यसर्वविभवे दोषोयमेकं
दुःखप्रार्थिनियत्परार्थघटनावंध्ये वृथा

मित्रावसुः. (ऊर्ध्वमवलोक्य) कुमार,
मयोयं चलितु मंबुराशेः.

नायकः. (आकर्ण्य) सम्यगुपलक्षितं.

उद्गर्जज्जलकुंजरेंद्ररभसास्फालानुबंधो
सर्वाःपर्वतकंदरोदरभुवः कुर्वन्प्रतिध्व
उच्चैरुच्चरति ध्वनिः श्रुतिपथोन्माथी
प्रायः प्रेंखदसंख्यशंखधवला वेलेयमा

मित्रा० कुमार, ननु समागतैव वेला. पश्य.

कवलितलवंगपल्लवकरिमकरोद्गारसुरभिण
एषा समुद्रवेला रत्नद्युतिरंजिता भाति ४

तेदहि अस्माज्जलप्रसरणमार्गात्क्रम्याने
नैव गिरिसानुसमीपमार्गेण परिक्रमावः

शार्दूल विक्रीडितवृत्त.

शय्या[1]शाद्वल, आसनें [2]शुचिशिला, स[3]द्मैतरूंचींत
पानां[4] निर्झरवारि, कंदअशना; सं[5]गींमृगांचीं कु
हें अप्रार्थित सर्व वैभववनीं; हें एक येथें उणें,
नाहीं होत परोपकार कधिंही. येथें वृथाराहणें.

मित्रावसु— (वरपाहून) कुमारा, त्वरा कर, त्वर
येथून लवकर. समुद्रास भरती येण्याचा हा सम

नायक— (ऐकून,) खरातर्क केला त्वां.

शार्दूल विक्रीडित वृत्त.

लाटाजाऊनिउंचउंच फुठती, कीं पूर आला क
साऱ्यापर्वतकंदरा भ[3]तिरवें पूर्णाकरी येवढा;
घोघोशब्दकरूनियां [4]श्रुतिसही त्रासाबहू देतसे,
जी मध्यें बहुशंख लोळति, अशीवेळाचही येत

मित्रावसु— कुमार, ही आलीच, पहा, वेळा जव

गीति.

भक्षितिलवंगवल्ली करिमकर, तयांचिया मुखोद्गं
झालें सुगंधि, शोभे रत्नद्युतिनेंहि सिंधुतट सारें.
तरचला. ह्या मार्गावर आतां पाणी येईल म्हण
द्रतीरचा मार्ग सोडून पर्वता जवळच्या मार्गानें

(दोघे पुढें जाऊन इकडे तिकडे पाहतात.

मित्रा० कुमार, नैवामी मलयाचलसानवः, नागान
संघाताः खल्वेते ।

नाय० (सोद्वेगं) कष्टं कष्टं ! किन्निमित्तं पुनरिमे सं
न्यवः संजाताः ?

मित्रा० नैवामी संघातमृत्यवः. कुमार, श्रूयतां यथैत त्पर
ल स्वपक्षपवनापास्तसमस्तसागरजलस्तरसा रस
दुधृत्योत्धृत्य भुजंगाननुदिनं समाहारयतिस्म वैनतेय

नायकः (सोद्वेगं) कष्ट मतिदुष्करं कर्म करोत्यसौ
स्ततः ?

मित्रा० ततः सकल नागलोक विनाशशंकिना नागर
वासुकिना गरुत्मानभिहितः,

नाय० (सादरं) किमभिहितो वासुकिना गरुडः, यत्मथ
भक्षयेति. ?

मित्रा० नहि, नहि.

नाय० किमत्यादरं ?

अंक. ४

गीति

शारद धवलपयोधर **मलयाचल** सानुवरि पहा
जाणों **हिमालयाचीं** शिखरें आछादिलीं हिमें दि

मित्राव०— कुमारा, हीं **मलयाचलाचीं** शिखरें नव
सर्पांच्या हाडांचे राशी पडले आहेत.

नायक— (दुःखानें) अरेरे फार वाईट गोष्ट ही ! कों
कारणानें ह्यांवर संघातमृत्यु आले बरें ?

मित्राव०— कुमारा, हे संघात मृत्यु नव्हत. ऐक स
पूर्वी **गरुडपक्षी** आपल्या पक्षांच्या प्रचंड वायूनें स
पाणी उडवून रसातलापासून बलात्कारानें सर्प
काढून रोज खात असे.

नायक— (दुःखानें) अरेरे, हें दुष्कर असून निर्दय
कर्म त्या **गरुडाचें** ! बरें मग पुढें काय झालें ?

मित्राव०— मग सकल सर्पांचा राजा **वासुकी** ह्यानें
आणिलें कीं, अशानें सर्व नागलोकाचा संहार
तेव्हां त्यानें **गरुडाशीं** बोलणें लाविलें.

नायक— हांहां काय बरें **वासुकीनें** बोलणें लाविलें
ला अगोदर खा असें तो त्यास बोलला काय ?

मित्राव०— नाहीं नाहीं. असें नाहीं.

नायक— तर दुसरें काय बोलला ?

मित्राव०— तो असें बोलला कीं, हे **गरुडा**, पक्षिराज
ह्या येण्याच्या भयानें हजारों नागस्त्रियांचे ग

मभिपतति पातालं भवान्, तदेकैकमनु

स्थितस्य तें प्रेषयामि.

नायकः कष्टं किल. एवंरक्षिता नागराजेन

जिव्हासहस्रद्वितयस्य मध्ये नैकापि किंता

एषोहि रक्षार्थमहिद्विषे या दत्तोमयात्मेति तदा

ततस्ततः

मित्रा० प्रतिपन्नं तत्सर्वं पक्षिराजेन.

इत्येकशः प्रतिदिनं विहितव्यवस्थो,

यान् भक्षयत्यहिपती निह पक्षिराज

ज्यासाठीं तूं पाताळास येण्याचे श्रम घेतोस तें तु
समुद्रतीरीं अनायासानेंच मिळेल अशी मी युक्ति य
आहे. ती कोणती म्हणशील तर, तुला रोज एक
सर्प येथें पाठवून देत जाईन.

नायक— फार दुःखाची गोष्ट ही. ऐकून नागराजा
नागांचें रक्षण करण्याकरतां ही युक्ति काढली ? ह

इंद्रवज्रावृत्त.

जिव्हा सहस्र द्वितयामध्यें, का
तैशी रसज्ञा नव्हतीच एका ?
कीं, सर्प रक्षार्थ अहिद्विषाला
आत्मादिला म्यां वदलीचबोला.

असो, मग पुढें कसें झालें ?

मित्राव०— मग पक्षिराजानें नागराजावर विश्वास
त्याचें बोलणें मान्य केलें. तेव्हांपासून,

ओंव्या.

नित्यएकसर्पद्यावा; तेवढापक्षिराजेंभक्षावा;
मगउपद्रवनकरावा; कोणासर्पा.१
ऐसानियमझालियावरी, नागांसिउपद्रवगरुडनकरी
येऊनियेथेंसागरतीरीं निजभागसर्पनेतसे. २
तोधरूनिपदचंचनीं, मलयाद्रिशिखरींबैसोनी.

नायकः (साश्चर्यं)

सर्वाशुभनिधानस्य, कृतघ्नस्य, विनाशिनः,

शरीरकस्यापिकृते मूढाःपापानि कुर्वते । ७

कष्टमपर्यवसानेयं विपत्तिर्नागाना मापतिता ।

(आत्मगतं) अपि नाम शक्नोम्यहं स्वशरीर.

दानादेकस्यापि फणभृतः प्राणरक्षांकर्तुं ?

(ततः प्रविशति प्रतीहारः.)

प्रतीहारः आरूढो गिरिशिखरं यावन्मित्रावसु मन्वेषयामि.

(विलोक्य) अयं मित्रावसुः जामातुः समीपे तिष्ठति. तदुप-

सर्पामि. (उपसृत्य प्रणम्यच) विजयेतां कुमारौ ।

मित्रा० सुनंद, किंनिमित्त मिहागमनंते ?

प्रतीहारः (कर्णेशनैः शनैः कथयति).

मित्रा० कुमार, तातोमा माव्हयति.

नायकः त्वरितं गम्यतां.

मित्रा० कुमारेणापि बहुमत्यवायेस्मिन्प्रदेशे कुतूहलिना न-

चिरं स्थातव्यं

ांकालगती, अस्थिपर्वतपडलेक्षिती,
ुढेंहोतीलकिती, त्यांचीगणतीनकरवे*
श्चर्यकरून म्हणतो.)

गीति.

अशुभांचेंघर नश्वरआणिजेंकृतघ्नअती,
छ शरीरासाठीं जन मूढ पाप आचरती.

माणसंकट नागांवर मोठें पडलें ! ह्याला शेवट
ांत म्हणतो.) असो, मी आपल्या शरीरदा-
नी सर्पाचे प्राण रक्षीन, अशी मला संधि

(इतक्यांत प्रतीहार येतो.)

तां मी पर्वताच्या माथ्यावर आलों. येथून
कोठें आहे तो हेरतों. (अवलोकन करून,)
सु जांवया जवळ उभा आहे. त्याच्या जव-
(जवळ जाऊन प्रणामकरून) उभयतां कुमा-
असो.

ुनंदका, इकडे कां आलास ?
त्याच्या कानाशीं लागून हळू हळू निरोप

ुमारा, तातानें मला बोलाविलें आहे. तिकडे
.

त्वरित जावें.

ा प्रदेशांत अडचणी फार आहेत ह्याकरितां व-
ाहण्याच्या लोभानें आपणही फार वेळ येथें

---

* कधीं होईल याचा विश्वास नाहीं.

(प्रतीहारेणसहनिष्क्रांतः)

नाय० (विहस्य) अस्माद्गिरिशिखरादवतीर्य स

कयामि. (परिक्रामन्) नेपथ्ये) हा पुत्त

वावादिअमाणो किल मए अज्जतुमं पेक्खिदव्

नायकः. (समाकर्ण्य) अये, योषितइवार्त प्रला

प्रसृत्य, केयं, कुतोवास्याः प्रतिभय मिति

(परिक्रामति)

ततः प्रविशति रुदन्त्या, वृद्धया, जनन्यानुगम्य

चूडः, गोपायितवस्त्रयुगश्च किंकरः.

वृद्धा०(सास्त्रं) हा पुत्तअ, संखचूड, कहं वावादिअ

अज्ज तुमंमए पेक्खिदव्वो ? (चिबुके गृहीत्वा

मुहचंदेण दे विरहिदं मज्झ हिअअंधआरी

पाआलंपि.

शंखचूडः. अंब, किमेवमति विक्लवतया सुतरां नः

वलो·

: कहं

यावद्

रोमि.

शंख-

किल

मिणा

:सदि,

ासि !

(असें बोलून प्रतीहारा बरोबर निघून जातो

नायक— (हास्यकरून) वाहवा काय चमत्कार

तां मी ह्या गिरिशिखरावरून उतरून समुद्रत

पाहतों. (पुढें चालून जातो.)

(इतक्यांत पडद्या पलीकडे शब्द होतो)

हापुत्राशंखचूडा, तुझा वधहोणार. आतां तु

आपल्या डोळ्यानीं कसा पाहूं.

नायक — (तो शब्द श्रवणकरून) अरे हा

स्त्रीचा दुःखाचा शब्द दिसतो. तर जवळ जाऊन

कुठली व तिला कोणापासून भय, हें समजून घ

जे. (पुढेंजातो.)

(इतक्यांत पुढें शंखचूड, मागें रडतरडत म्हातार

काखेंत दोनवस्त्रेंघेऊन एक चाकर असे येतात.

म्हातारी— (डोळ्यांत अश्रु आणून) हापुत्रा,

आतां तुझा वध होणार. तुझा वध मी आपल्य

कसारे पाहूं ! तुझें तोंड मला एकवेळ पाहूंदे. (त्य

धरून) हा तुझा मुखचंद्र मावळल्यावर

आणि पाताळही अंधकारानें भरून जाईल.

शंखचूड — आई कांबरें इतका शोक करून आप

णि मला दुःखांत घालतेस. !

क्रोडीकरोति प्रथमं, यदाजात

धात्रीव जननी पश्चात्तदाशो

वृद्धा. पुत्तअ, मुहूत्तअंपि चिठ, दा

किंकरः. (साक्षेपं) एहि कुमार

मादाए भणंतीए पुत्तसणेहमो

दिएसा.

शंख. अय महमागच्छामि.

किंकरः. (आत्मगतं) आणीद

मीवं. जाव एदं वज्झचिण्हं

सिलं देखेमि.

नाय. (दृष्ट्वा) अये इयमसौ

नूनमनेनास्याः सुतेन भवि

मंतादवलोक्य) नखलुकिंचिद्ध

यं भविष्यति ! किमुपसृत्य

वायमालापः; अतएव व्यक्त

व तावच्छृणोमि. (तथा क

अनुष्टुप् छंद.

होतांच पदरीं ह्याच्या बांधिलीसे अनित्यता,
दाई ममाणें जननी पाळी, शोक किमर्थ हा ?

म्हातारी०— बाळा, एक मुहूर्तभर तरी थांबरे; तुझें मुखव
मला पोटभर पाहूंदे.

चाकर — (दटावून) चल चल कुमारा **शंखचूडा** ह
झी आई पुत्रस्नेहानें मोहित होऊन तुला ऊगींच गुंत
तिला घेऊन काय करतोस ? ती राजकार्य जाणत न

शंखचूड— हा मी आलों पहा. रागें भरूंनको.

चाकर —(मनांत म्ह०) ह्याला मी वध्यशिळेजवळ अ
लें. आतां वधचिन्हाचीं वस्त्रें देऊन ह्यास वध्यशिळा
वितों.

नायक — अरे हीच ती स्त्री. (**शंखचूडा** कडेपाहून
तिचा पुत्र असावा. ह्याच्यासाठीच ही आक्रोश क
असें वाटतें. (आसमंतात् पाहून) येथें भयाचें कार
कांहींच दिसत नाहीं. हिला भय कोणापासून ह
हें समजत नाहीं. असो. जवळ जाऊन तिलाच पु
म्हणजे समजेल. अथवा तिचें दुःखाचें भाषण चाल
आहे त्यावरून काय तें उघड होईलच, तर ह्या झाड
आड उभें राहून काय तें ऐकावें. (तसेंकरतो).

शंख० (शिरस्यंजलिंकृत्वा) किमा

किंकरः एदं लत्तंसुअजुअलं पलिहा

तुमं लत्तंसुअचिण्हो वलक्खिदं

रेदि.

नाय० कष्टमयमसौ तपस्वी वासुकि

हाराय दत्तः !

किंकरः शंखचूड, गेण्ह एदं. (वस्

शंखचूडः. (सादर मुपनयेति गृही

म्यादेशः.

वृद्धा. (पुत्रहस्ते वाससी दृष्ट्वा सोरस्

खु तं वज्झसिलाचिण्हं पडिहा

।छितापतति)

किंकरः. आसण्णा खु गउडस्स अ

मेमि. (किंकरो निष्क्रांतः)

शंख० अंब, समाश्वसिहि, समाश्व

वृद्धा. (समाश्वस्य उच्चैरोदिति.)

शंखचू० — (मस्तकावर अंजलि धरून म्ह०) स्वाम
काय आज्ञा आहे ?

चाकर — हीं तांबडीं वस्त्रें परिधानकरून ह्या वध्यशिळे
चढून बसावें. म्हणजे त्या चिन्हावरून आपलें भक्ष्य
थें आहे असें समजून पक्षिराज गरुड तुला घेऊन जा
आणि आपला यथेष्ट आहार करील.

नायक— अरेरे फार दुःखाची गोष्ट आहे ही. हा बिचा
गरीब नागपुत्र वासुकीनें गरुडाच्या आहारा करि
येथें आणून टाकिला आहे वाटतें ?

चाकर — शंखचूडा, हें घे. (असें म्हणून दोन तांबडीं व
त्याला देण्याकरितां पुढें करतो.)

शंखचूड — (आदरानें) आण इकडे. (असें म्हणून तीं
स्त्रें घेऊन मस्तकावर ठेवितो.) ही स्वामीची आज्ञा म
शिरसा मान्य केली.

म्हातारी — (पुत्राच्या हातांत तीं वस्त्रें पाहून ऊर बडविते
हा बालका ! हा पुत्रका ! हीच कायरे वध्यशिला ? व
चिन्हाचीं हीं लालवस्त्रें नेसून ह्या वध्यशिळेवर तूं बसणा
कायरे ? (असें म्हणून मूर्छित पडते.)

चाकर — गरुड येण्याची वेळ जवळ आली. आतां आपण
येथून जावें. (असें म्हणून निघूनजातो.)

शंखचू०— आई, सावध हो, सावध हो.

मूढाया, मुहुरश्रुसंततिमुचः, कन्त्रा

न्कस्त्राता तवपुत्रकेतिकृपणां दिक्षु

अंके मातुरुपागतं शिशुमिमं त्यक्त्व

श्चंचुनैव खगाधिपस्य, न्हृदयं वक्र

शंख॰ (दुःखातिशयान्मातुः न्हृदयस्प

मति)

यैरत्यंतदयापरैर्नविहिता वंध्यार्थिन

यैःकारुण्यपरिग्रहान्न गणितः स्व

येनित्यं परदुःखदुःखितधिय स्तेस

मातः, संहरबाष्पवेग मधुना, करु

(स्वहस्तेन मातुरश्रूणि मार्जयन्) अ

मातः, समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

वृद्धा. (सास्रं) पुत्तअ, कहं समस्ससि द

शार्दूल विक्रीडितवृत्त.

जी मूढा, करिते विलाप बहु, जी अश्रू सदा गाळि
त्राता कोण तुला मुला म्हणुन जी दाही दिशा ल
अंकापासुनि बाळ त्या जननिच्या नेऊनि भक्षीत
त्याची चोंच न वाटतें ह्रदयही वज्रेंचि केलें असे.

शंखचू०— (दुःखातिशयानें मातेचें ह्रदय फुटेल क
नकळे अशी शंका मनांत आणून)

शार्दूल विक्रीडित वृत्त.

ज्यांनीं होउंदिली कधीं न विफला दीनार्थिची याच
कारुण्येंकरुनी जिहीं न गणिलें स्वार्था, परार्थावि
गेले, जे परदुःखदुःखित सदा, ते साधु अस्तामती,
माते, आंवर शोकवेग; रडसी कोणापुढें संमती ?

(आपल्या हातांनीं मातेचे अश्रू पुसून म्ह०)
आई, किती सांगावें ? काय दुःख हें तुझें ! आई
हो, आई, अमळ स्वस्थ होगे. किती तरी शोक
हा ?

म्हातारी— (डोळ्यांत अश्रू दाटून) बाळा, कशीरे
होऊं ? अरे, मला एकच पुत्र. हें नागराज
सुकी ह्यानें मनांत आणून मजवर दया करावी, प
केली. हा निर्दया **कृतांता** ! अरे तूं ह्या समय
पाषाणह्रदय झालास. हा जीवलोक एवढा
असतां माझ्या पुत्राची विस्मृति तुला कशी नाहीं

(पुनर्मूर्छति)

नाय०

आर्त्तं, कंठगतप्राणं, परित्यक्तं स्व

त्राये नैनंयदि, तदा कः शरीरेण मे

(तद्यावदुपसर्पामि.)

शंख० अंब, स्तंभयात्मानं.

वृद्धा. हाँ पुत्तअ, संखचूड, जदादाव णाअलो

वासुइणा सअंजेव्व पीडिदा, तदाको प

हं समस्ससामि.

नाय० (सत्वर मुपसृत्य) नन्वहमहं.

वृद्धा. (ससंभ्रमं गरुडभ्रांत्या स्वोत्तरीयेण

नायकमुपसृत्य) विणंआणंदण, पढमं मं

अहं देणिमित्तं परिकप्पिदा वासुइणा.

नाय० (सबाष्पं) अहो पुत्रवात्सल्यं !

अस्याविलोक्य मन्ये, पुत्रस्नेहेन

गीति.

पडला प्राणव्यसनीं जो, केला त्याग बंधुनीं ज्याचा
त्यादीनाचें रक्षण नकरी, तो देह काय कामाचा ?

तर आतां जवळ जावें हें बरें.

शंखचू०— आई, अंमळ धीरधर.

म्हातारी— हा पुत्रा **शंखचूडा**, ज्या अर्थीं आम्हां न
पाळण करणारा जो **वासुकी** त्यानेंच मजवर शस्त्र
लें, त्याअर्थीं आतां माझा त्राता कोण आहे, कीं
मुळें मी धीर धरूं ?

नायक— (त्वरेनें जवळ जाऊन) आहें आहें. मी

म्हातारी— (घाबरून आपल्या पदरानें पुत्रास झ
आणि **गरुड**भ्रांतीनें नायकास उद्देशून म्ह०) हे
तानंदना पक्षिराजा; अगोदर मला खा. बापा, तुझ्या
रार्थ **वासुकीनें** आज माझी योजना केली आहे.

नायक— (डोळ्यांस पाणी आणून) काय हा पुत्राचा
विलक्षण ! मला वाटतें—

गीति.

ही पुत्रस्नेहें जो करिते आक्रोश दीन होऊन,
त्यातें अकरुणहृदयहि भुजंग शत्रु द्रवेल ऐकून.

शंखचूड — आई थांब थांब. भिऊं नको. आगें ह
शत्रु नव्हे. हा कोणी साधुपुरुष आहे. पहा.

क्वासौ गरुत्मान् क्वचनाम सौम्य
सत्वस्वभावाकृतिरेष साधुः ॥ १

वृद्धा. पुत्तअहं खु तुज्झमरणभअभीदा सव्वं ज

मअं पेक्खामि.

नाय० अंब माभैषीः नन्वहं विद्याधर स्तव

वागतः अतस्त्वं धीराभव.

वृद्धा (सहर्षं) पुत्तअ पुणोवि एदाइँ अक्खराइं

नाय० किमनेन पुनःपुनरभिहितेन ? कर्म

ष्यामि.

वृद्धा. (शिरस्यंजलिंबध्वा) पुत्तअ, चिरंजीव.

नाय० मातः

ममैतद्देवार्पय वध्यचिन्हं, मावृत्य तद्वै विन

पुत्रस्य ते जीवितरक्षणार्थं, स्वेदह माहारयित

वृद्धा. (कर्णौपिधाय) पडिहदं ममंगलं. जाद,

सरिछोज्जेव पुत्तओ, अहवा संखचूडाओ

ऐसा विहंगाधिप उग्र कोठें ?
सौम्याकृती सात्विक साधु कोठें ?

म्हातारी — पुत्रा, खरें कायरे ? अरे, मी तुझ्या मरण भीत
सर्व जीवलोक गरुडमयच पाहतें.

नायक — माते, भिऊंनको. मी **गरुड** नव्हे. मी विद्या
आहें. तुझ्या पुत्राचें रक्षण करण्यासाठींच मी आलों
हें. ह्यासाठीं तूं धीरधर. स्वस्थ हो.

म्हातारी — (हर्षपावून) पुत्रा, हीं अक्षरें पुन्हा एकवेळ
ल. मला नीट ऐकूंदे.

नायक — माते, वारंवार बोलून दाखविण्यांत काय आ
आतां करूनच दाखवितों.

म्हातारी — (मस्तकावर हातठेवून,) पुत्रा, तुला उदंड अ
ष्य असो.

नायक — माते, आतां असें कर.

इंद्रवज्रा वृत्त.

तें दे मला सत्वर वध्य चिन्ह,
लेवूनियां मी बसतों अखिन्न,
रक्षावयाला प्रियपुत्र तूझा,
नागारिला देइन देह माझा.

म्हातारी — (कानावर हातठेवून,) शिव शिव पुत्रा, क
हें बोललास ! अरे तं **शंखचूडा** सारखाच मला प्रिय

विश्वामित्रः श्वमांसं श्वपचइव पुरा

नाडीजंघो निजघ्ने कृततदुपकृतिर्यन्क

पुत्रोयं कश्यपस्य प्रतिदिनमुरगानत्ति

प्राणांस्तानेव, चित्रं, तृणमिव कृपया

(नायकमुद्दिश्य) भो महात्मन्, दां

प्रदानव्यवसायनिर्व्याजा मयि दयालुता.

पश्य. उत्पद्यंते म्रियंतेच मादृश

परार्थदत्तदेहानां त्वादृशामुद्भव

ततःकिमनेन ते मरणाग्रहेण ? प्र

वसायः.

नाय० (शंखचूडं करे गृहीत्वा) कुमार

ओंव्या.

प्राचीनकाळीं विश्वामित्रें श्वपचापरी मेलेलें कु
भक्षिलें त्या अतिपवित्रें प्राणरक्षणा कारणें; १
जरी आपल्याकामाआला, तरी गौतमानें मारि
नाडीजंघनामावहिला प्राण रक्षाणा साठींच; २
तैसाच हा विनता नंदन, सर्पजरी त्याचे स्वजन
तरी त्यांचें करी कदन प्राणरक्षण व्हावया. ३
जे ऐसे आवडते प्राण, ते तृणाहून तुच्छ मानून,
परार्थ देतसे टाकून हा दयाळू आश्चर्य हें ४

(नायकास उद्देशून म्ह०) हे महापुरुषा, त्वांही
त्या प्राणदानाच्या निश्चयानें आपला स्वभावसिद्ध
ळुपणा माझेठायीं दाखविला. आतां हा आग्रह सोडू
कांकीं,

गीती.

मत्सम होती, मरती कोणिकरी क्षुद्र जंतुंची गणती
त्वत्सम परार्थ निजतनु दातादुर्लभ असें कवी म्हण

ह्यासाठीं कशाला आग्रह करतोस ? तर आतां कृपा
हा मरणाचा आग्रह सोडून दे.

नायक — (शंखचूडाचा हात धरून) हे शंखचूड
चिरकालेंकरून माझा मनोरथ सफल होण्याचा

शंख० भो महात्मन्, हे साहसिकाग्रणीः

नखलु शंखचूडः शंखधवलं शंखपा

अथानुकंपनीया वयं, तदियमस्मद्वि

न परित्यजति जीवितं तथाभ्युपायं

नाय० किमत्र चिन्त्यते ? ननुचिंतितएवोप

शंख० कइव ?

नाय०

म्रियते म्रियमाणेच, त्वयि जी

यदि वांछसि जीवंतीं, रक्षात्म

अयमेवाभ्युपायस्तदर्पय वध्यचिन

माच्छाद्य वध्यशिलामारोहामि. त्वमपि

देवप्रदेशान्निवर्तस्व. कदाचिदियमालोक्य

तस्थानं स्त्रीस्वभावकातरतया प्राणान्

पश्यसित्व मिदं विपन्नपन्नगानामने

शंखचू० — हे महात्म्या, हे साहसिकाग्रणी, हा व्यर्थ प्र
स कशाला करतोस ? अरे हा **शंखचूड** शंखासारखें
श्र जें **शंखपालाचें** कुल त्याला डाग लावील का
आतां येवढीच कृपा करावी कीं, माझ्या मरणानें दुः
त झालेली ही माझी वृद्ध माता जेणें करून प्राणत्याग
करील असा कांहीं उपाय योजावा.

नायक — नवा उपाय योजावयाचा आहे ? योजलेलाच आ
हे. पण तो तुझ्या स्वाधीन आहे.

शंखचू० — तो कसा बरें ?

नायक — सांगतों. ऐक.

गीती.

तूं जगल्यास, जगेही, मेल्या सोडील आपुले प्राण.
इच्छिशि हिला, तरि करीं मत्प्राणांनींच आपुलें त्राण.

हाच मुख्य उपाय आहे. ह्यासाठीं मी म्हणतों कीं, तें
ध्यचिन्ह मजकडे दे. त्यानें मी आपणास आच्छादून
ऊन वध्य शिळेवर जाऊन बसतों. आणि तूंही आपल
आईला घेऊन लौकर ह्यास्थळापासून निघून जा. ना
तर ही तुझी आई स्त्रीस्वभावामुळें ह्या जवळच्या व
स्थानास पाहूनच भयानें आपले प्राण सोडील. आणा
तूं पाहत नाहींस काय ? कीं, मेलेल्या सर्पांच्या अस्थीं
भरलेलें हें श्मशान कसें भयंकर दिसत आहे तें ?

यत्रोद्दामंभ्रमंन्यःस्थगितशिखिशिखाः श्रेणयोस्मिश्छवाना

मस्रस्रोतस्यजस्रं स्रुतबहुलवसावासमिश्रेस्वनंति १७

शंख० कथं नपश्यामि ?

प्रतिदिनमशून्यमहिना

हारेण, विनायकाहितप्रीति,

शशिधवलास्थिकपालं

वपुरिवरौद्रं श्मशानमिदं १८

तद्गच्छ. किमेभिस्त्रासोपन्यासैः। आसन्नः खलु गरुडागमनस

मयः (मातुरग्रतोजानुभ्यां स्थित्वाशिरोनिहितांजलिः) अंब,

त्वमपिनिवर्तस्वेदानीं.

समुत्पत्स्यामहे मातर्यस्यां यस्यां गतौ वयं,

तस्यां तस्यां प्रियसुता माता भूयास्त्वमेवनः १९

(पादयोः पतति)

वृद्धा. (सास्रं) हो ! कधं अवच्छिमंसे वअणं । पुत्तअ, ण क्खु

तुमं उज्झिअ अण्णदो मेपाआ वहंति ताअहंपि तुए ज्जेव

सह मरिस्सं.

शंख० (उत्थाय) यावदहमपि अस्मादुत्तरेणादूरे भगवंतं द-

वाहती रक्ताचे पाट, मांसवसांचा चिखल दाट,
त्यामध्यें भालूंचे थाट, ओरडती चोहीं कडे. ३
ऐसें हें भयंकरस्थान, मृतसर्पांचें होय श्मशान,
पाहतां खचावें अवसान सर्पांचें येथें. ४

शंखचू० — नाहीं कसें ? मी पाहतच आहें.

गीति.

*प्रतिदिन अशून्य अहिनीं, विनायकप्रीतिदायि, नित्य असे
शशिधवलास्थिकपाला धरि रौद्रवपू तसें श्मशान दिसे २

असो ह्या त्रासदायक गोष्टी कशाला पाहिजेत ?
आतां तूं जा येथून. **गरुड** येण्याचा समय जवळ आ
आहे. (मातेच्या पुढें गुडघे टेंकून मस्तकीं अंजली ध
म्ह०) आई, आतां तूंही पण जा येथून लवकर.

गीति.

ज्याज्या योनींत मला, माते, देईल जन्म हा धाता,
त्यात्या योनींत मिळो तुज ऐशी पुत्रवत्सला माता.

(असें म्हणून तिच्या पायांवर डोकी ठेवितो.)

म्हातारी — कसें रे हें तुझें विपरीत भाषण ! पुत्रा तुला टा
न दुसरीकडे जावयास माझे पाय वाहत नाहींत, तर
ही तुझ्या बरोबर मरेन.

शंखचू० — (उठून) असो आतां मी तर. उत्तरेकडे जव

क्षिणगोकर्णं मदक्षिणीकृत्य स्वाम्यादेश मनुतिष्ठामि.

(मात्रासह निष्क्रांत.)

नायकः मे संपन्न मभिलषितं. तत्कोनामाभ्युपायः।

(ततः मविशति सहवाससा कंचुकी)

कंचुकी. इदं रक्तांशुकयुगलं देव्यामित्रावसुजनन्या मेषितं. तदे तत्परिधत्तां कुमारः

नायकः. (दृष्ट्वा सहर्षं मात्मगतं.) दिष्ट्यासंपन्नमभिलषित मनेनोपनतेनायाचितेन रक्तांशुकयुगलेन. (मकाशं) कंचुकिन्नुपनय.

कंचु॰ (रक्तवसनद्वयमर्पयति)

नाय॰ (गृहीत्वा परिधाय स्वगतं) सफलीभूतोमलयवत्याः पाणिग्रहः (मकाशं) कंचुकिन् गम्यतां मद्वचनात्त्वयाभि वाद्नीया देवी.

कंचु॰ यदाज्ञापयति कुमारः (इति निष्क्रांतः)

नाय॰

वासो युग मिदंरक्त मामिकाले समागतं
करोति महतीं मीतिं परार्थैकदृशो मम २०

(दिशाविलोक्य) यथाचायं चलितमलयाचलशिलाच्चयः मचंडो, नभस्वान्, तथा तर्कयामि, आसन्नीभूतः पक्षिराजः तथाहि,

तुल्यं सर्वतकाभ्रैर्विदधति गगनं पंक्तयःपक्षतीनां,

र्ग आहे. त्यास प्रदक्षिणा करून स्वामीची
ास नेतों. (असें म्हणून मतिसहवर्तमान
)
ा जें मनांत होतें तेंतर होण्याचा समय आ-
कोणता उपाय करावा ?
स्यांत अकस्मात कंचुकी येतो.)
ळ जाऊन,) हे कुमारा, देवी **मित्रावसूची**
हीं दोन तांबडीं वस्त्रें तुजकरितां मजबरो
आहेत. हीं घ्यावीं आणि नेसावीं.
न हर्ष पावतो, आणि मनांत म्ह०) वाहवा
रक्तवस्त्रें मजकडे आलीं. येणेंकरून माझें
ालें. हें मोठेंच दैव. (उघडपणें) हे कं-
तीं वस्त्रें मजकडे.
ी रक्त वस्त्रें नायकास देतो.)
वस्त्रें घेऊन एक नेसतो आणि एक पांघरतो.)
) **मलयवतीचें** पाणिग्रहण जें म्यां केलें तें
झालें. (उघडपणें) हे कंचुकी, आतां तुवां
णि देवीला माझा फार फार प्रणाम सांगावा.
ा कुमाराची. (असें म्हणून निघून जातो,
ांत म्ह०) वाहवा !

गीति.

वस्त्रें योग्या समयांत मजकडे आलीं,
र्ी मजला अतिशयित प्रीति अर्पितीं झालीं,
पाहून) अहो, ज्यापक्षीं **मलयाचलाचा**
रा असा प्रचंड वारा सुटला आहे, त्यापक्षीं
कीं, पक्षिराजाचें आगमन झालें. पहा.

स्रग्धरा वृत्त.

तैशा गगनिं पसरल्या पक्षपंक्ती जयाच्या,

तीरे वेलानिलौतः क्षिपति भुवइव प्लावनायांबुराशेः
कुर्वन्कल्पांतशंकां सपदिच सभयं वीक्षितो दिग्द्विपेंद्रै
र्देहोद्योतैर्दशाशाःकपिशयति मुहुर्द्वादशार्काभदीप्तिः २०

तद्यावदसौ नागच्छत्येव शंखचूड, स्तावत्त्वरिततरमिमां वध्यशिलामारोहामि. (तथाकरोति. संविश्य शिलास्पर्शं नाटयति) अहो ! स्पर्शोयमस्याः

न तथा सुखयति, मन्ये, मलयवती मलयचंदनैः सार्द्रा,
अभिवांछितार्थसिध्द्यै वध्यशिलेयं यथाश्लिष्टा २२

अथ किंमलयवत्या ?

शयितेन मातुरंके विस्रब्धं शैशवेन य न्मामं,
लब्धं सुखं मयास्या वध्यशिलायास्तदुत्संगे २३

तदयमागतो गरुत्मान्, यावदात्मान माच्छाद्य तिष्ठामि (तथा करोति)

(ततः प्रविशति गरुडः.)

गरुडः

क्षिप्त्वा बिंबं हिमांशोर्भयकृतवलयं संहरच्छेष मूर्तिं,
सानंदंस्यंदनाश्वप्रसत्नविगलितैपूष्णि दृष्टोग्रजेन,
एष प्रांतापसर्पज्जलधरपटलव्यायवीभूतपक्षः,
प्राप्तो वेगात्सहीर्भमलयमहमहिमासगृध्नुः क्षणेन २४

नाय०

संरक्षतापन्नगमद्यपुण्यं
यथार्जितंयस्स्वशरीरदानात्,
भवेभवेतेनममैवभूया
त्परोपकारायशरीरलाभः २५

गरुडः (नायकं निर्वर्ण्य)

ी मज्जावया भू उडवित पवनें वारि तें अंबुधीच्या,
कल्पांतशंका मनि म्हणुनि भयें पाहिला दिग्गजांनीं,
ष्या कांतिनें जो कपिश करि दिशा द्वादशार्कांभ, मानी.
आतां तो **शंखचूड** परत आला नाहीं तोंच लौकर
या वध्यशिळेवर बसावें (तसें करतो. आणि खालीं
ळेच्या स्पर्श झालासें दाखवून) वाहवा ! काय हो ह्या
ीचा स्पर्श सुखदायक आहे हा !

गीति.

ीं सुखदेत तशी **मलयवती** मलय चंदनानें तें,
नोरथसिद्धिस्तव वध्यशिलाही मज जशी देते,
अथवा **मलयवती** राहूं द्या.
पर्णी मातेच्या अंकावर जें निजून न मिळालें,
व आज मला ह्या वध्यशिळेवर बसोनियां झालें,
हा **गरुड** आला, आतां मी आपणाला झांकून
तों. (तसें करतो.)

(इतक्यांत **गरुड** येतो.)

(मनांत म्ह०)

स्रग्धरा वृत्त.

चें बिंब गेलें उडुनि, पडवळें सर्प झाले भयानें,
ला धाक पोटीं पडुनि निरखिलों कौतुकें अग्रजानें,
नीं दूर केली जलधर पटली, वेळ नाहींच याला,
नें पावलों मी **मलय** गिरिशिरीं सर्प भक्षावयाला.
— (आपल्या मनांत म्हणतो.)

गीति.

देहें पन्नग मी रक्षुनि जें पुण्य जोडिलें, तेणें,
ी जन्मीं ऐसा परोपकारार्थ देह मज होणें.
— (नायका कडे पाहून म्ह०)

ग्रज म्हणजे वडील भाऊ. गरुडाचा वडील भाऊ अरुण जो सूर्याचें
तो. २ मेघ

अस्मिन्वध्यशिलातले निपतितं शेषानहीन्रक्षितुं
निर्भिद्याशनिदंडचंडतरया चंच्वाधुना वक्षसि
भोक्तुं भोगिनं मुद्धरामि तरसा रक्तांबरप्रावृतं
दिग्धंयद्धृदयदीर्यमाणहृदयमस्यंदिनेवासृजा २६

(अभिपत्य नायकं गृण्हाति. नेपथ्ये दुंदुभिध्वनिः पुष्प-
वृष्टिश्च.

डः (सविस्मयं) अये, दुंदुभिध्वनिः पुष्पवृष्टिश्च ? (ऊ-
र्ध्वमवलोक्याकर्ण्य च)

आमोदानंदितालिर्निपतति किमियं पुष्पवृष्टिर्नभस्तः ?
स्वर्गे किंचैषचक्रं मुखरयति दिशां दुंदुभीनां निनादः,
(विहस्य)

आज्ञातं. सोपि, मन्ये, मम जवमरुता कंपितः पारिजातो,
मंद्रं संवर्तकाभ्रैरिदमपि रचितं जातसंहारशंकैः २७

यकः. दिष्ट्या कृतार्थोस्मि !

डः. (नायकं कवलयन्)

नागानां रक्षिता भाति गुरुरेष तथा मम,
यथा सर्पाशनाकांक्षां व्यक्तं मय्यापनेष्यति. २८

तद्यावदेव मलयशिखर मारुह्य यथेष्ट मिम माहार
यामि (इति जीमूतवाहनं गृहीत्वा गरुडो निष्क्रांतः)

चतुर्थोंकः समाप्तः.

ओव्या.

रक्षावयाला, माझा आहार होऊन आला,
ार चढून बसला, तोहाच नागनायक १
आंग वेष्टिलें, जाणों मद्र्यें ऱ्हदय फुटलें,
रक्त निघालें, त्यानें माखलें सर्वांग. २
चंचू करून, ह्याचें कोमल ऱ्हदय फोडून,
रावया घेऊन, वेगें उडून जाईन मी ३.

हणून झडप घालून नायकास उचलतो. इतक्यांत
ीकडून दुंदुभिध्वनि आणि पुष्पवृष्टि होते.)
ाश्चर्य करून) अहो हा दुंदुभिध्वनि आणि ही
कशासाठीं? (वरपाहून आणि ऐकून म्ह०) हां

स्रग्धरावृत्त.

ृंगसंघा सुखवित पडते पुष्प वृष्टी कशानें ?
क्चक्रझालें मुखरित तरिकां दुंदुभीच्या स्वनानें ?
ां ज्ञात झालें, मम जवमरुतें कांपलो पारिजातं;
शंकुनीयां मलयघनचि हे मंदसे गर्जतात.
ाहवा मी कृतार्थ झालों, माझें दैव चांगलें।
ायकाला खावयास कवळितो.)

अनुष्टुप्.

गांचा रक्षिता, माझा गुरुही भासतो तसा,
ाझी सर्पाशनाकांक्षा आज दूरकरी असा.
ं ह्या **मलयपर्वताच्या** शिखरावर बसून यथेष्ट
करीन.
हणून **जीमूतवाहनास** घेऊन **गरुड** निघून जातो.)

चवथा अंक समाप्त.

ानें, २ भृंगाचे समुदाय. ३ दिशामंडळ. ४ शब्दायमान. ५
प्रबळ वाऱ्यानें ६ कल्पतरु म्हणून पुष्पें पडलीं. ७ सर्पांचा. ८
च्छा.

(ततः प्रविशति सुनंदोनाम प्रतीहारः)

प्रतीहारः

स्वगृहोद्यानगतेपि स्निग्धेपापं विशंक्यते स्नेहात्,

किमुदृष्टबह्वपाये प्रतिभयकांतारमध्यस्थे ॥ १

तथाहि, जीमूतवाहनो जलधिवेलावलोकनकुतूहली नि-

ष्क्रांतश्चिरयतीति दुःखमास्ते महाराजो विश्वावसुः; तत्समा-

दिष्टोस्मितेन, यथा सुनंद, श्रुतंमया सन्निहितगरुडप्रतिभय मु-

द्देशं जामाता जीमूतवाहनो गतइति शंकित एवास्मितेन वृत्तांतेन.

अंक ५

पात्रें.

…तीहार.	विश्वावसूचा द्वारपाळ
…केतु.	नायकाचा पिता.
…ी.	जीमूतकेतूची स्त्री.
…वती.	नायिका.
…ूड.	सर्प.
…	पक्षिराज.
…	जीमूतवाहन.
…	जगदंबा.

प्रारंभ.

(तदनंतर सुनंदनामा प्रतीहार येतो.)

…हार — असें आहे,

गीतिः

प्रियमार्गेंतहि जातां स्नेहें येतेंच वाईट मनांत;
मग काय नये गेल्या वरितो दुर्गम भयांकर वनांत ?.

आज तशीच गोष्ट झाली आहे. पहा, कीं, जीमूतवाहन समुद्रतीरची शोभा पहावयाच्या कौतुकानें तिकडे गेला. त्याला फार वेळ झाला. ह्यामुळें महाराज विश्वावसु हा मोठ्या काळजींत पडला आहे. त्यानें मला आज्ञा केली आहे कीं, अरे सुनंदा, मी असें ऐकतों कीं, ज्या ठिकाणीं गरुडाचें भय आहे त्याठिकाणीं जामाता जीमूतवाहन गेला आहे. तर ह्या गोष्टीनें मला मोठी चिंता

…) भयांची खाण

ारितं विज्ञायागच्छ, किमसौ गृहमागतो नवेति. तद्यावदत्रग
मि. (परिक्रामन्नग्रतोवलोक्य) अये, अयमसौ राजर्षि
तवाहनस्य पिता जीमूतकेतुरुटजांगणे सहधर्मचारिण्या
ुष्या वध्वा चोपास्यमानस्तिष्ठति. तथाहि,

क्षौमे, भंगवती, तरंगितचलत्फेनांबुतुल्येवहन्,
मान्हव्येवविराजितः सवयसा देव्यामहापुण्यया,
यत्ते तोयनिधेरयं तुसदृशीं जीमूतकेतुःश्रियं,
स्यैवांतिकवर्तिनी मलयवत्याभाति वेलायथा. २

तत्तावदुपसृत्य पृच्छामि.

ततःप्रविशत्यासनस्थः पत्नीवधूसमेतो जीमूतकेतुः)

केतुः.

कानियौवनसुखानि; यशोविकीर्णं,
न्येस्थितं, स्थिरधियाचरितं तपोभिः,
श्लाघ्यः सुतः, स्वसदृशान्वयजा स्नुषेयं,
न्यो मयाननु कृतार्थतयैव मृत्युः ३

(सहसोपसृत्य) जीमूतवाहनस्य.

केतुः (कर्णौपिधाय) शांतं पापं, शांतंपापं।
डिहदमगलं।

ी आहे. ह्मासाठीं तूं लवकर जाऊन तो घरीं
ं नाहीं हें पाहून ये. तर आतां मी तिकडे जा-
जाऊन अग्र भागीं अवलोकून म्ह०) अरे,
मूतवाहनाचा पिता राजर्षि **जीमूतकेतु** आप-
त्नी आणि सून **मलयवती** ह्मां सहवर्तमान
ध्या अंगणामध्यें बसला आहे, पहा.

शार्दूलविक्रीडित.

र्ा वपूवरी शुचि धरी, फेनांबुशीं भासती,
त **जान्हवी** सम दिसे देवी महार्हा सती.
बुधिचीच हा सुसदृशी जीमूतकेतू धरी,
संनिधही स्नुषा नयवती वर्ते सुवेला खरी २
च्या जवळ जाऊन त्यास विचारतो. (इतक्यांत
हित जीमूतकेतु येतो आणि आसनावर

— (वैराग्य बुद्धीनें म्हणतो.)

पद.

ार्थ आतां, मृत्यूची वाट पाहतों. (ध्रुवपद)
वाची गोडी, अनुभविली म्यां नाहीं थोडी,
ीर्तीची गुढी, आतां तुच्छचि मानितों. १ (ह्मा०)
बुद्धीनें केलें; वनांत राहुनि तप आचरिलें;
सुख अनुभविलें; आतां देह त्यागीतों. २ (ह्मा०)
ची भार्या झाली; कुलीन कन्या सून मिळाली;
कांहीं उरली; आतां परलोका जातों. ३ (ह्मा०)
अकस्मात जवळ जाऊन म्हणतो.)
नाच्या.
— (कानावर हात ठेवून) इडापिडा टळो.
— अमंगळ पळो.

यवती. (स्वगतं) वेवेदे विअ हिअअं इमिणाद्दुण्णि मित्तेण.

ूतके० भद्र, किंतत् जीमूतवाहनस्य ?

हारः जीमूतवाहनस्यवार्तां अन्वेषयितुं प्रेषितोस्मि युष्म दंतिकं महाराज विश्वावसुना. तदाज्ञापयतु महाराजः किं मह स्वामिने निवेदयामि ?

ूतकेतुः. किमसन्निहितस्तत्र मेपुत्रः ?

० अथकिं ?

. (सविषादं) जंइ तहिं णत्थि ता कहिंगदो दाणिं भवि- स्सदि मेपुत्तओ, जेणएव्वं चिरअदि ?

तके० नियत मस्मन्माणयात्रार्थं नितांतंदूरंगतो भविष्यति.

यवती. (सविषादमात्मगतं) अहं उण मुहुत्तअंपि अज्ज उत्तंण पस्खंती अण्णं जेव्व कंपि आसंकेमि.

ः. आज्ञापयतु महाराजः किमया स्वामिने विज्ञापनीयं ?

तकेतुः (वामाक्षिस्पंदनंसूचयन्) जीमूतवाहनश्चिरयती तिपर्याकुलोस्मिचेतसि.

स्फुरसिकिमुदक्षिणेक्षण, मुहुर्मुहुः कथयितुं ममानिष्टं ?

हतचक्षुः स्पहतं ते स्फुरितं, ममपुत्रकः कुशली ? ४

तथच सूर्योश्चयोगोनाशुभं.

(मनांत म्ह०) ह्या अपशकुनानें माझें ऱ्हदय
तें.

बाबारे, **जीमूतवाहनाचें** काय म्हणालास ?

तवाहनाच्या शोधास महाराज **विश्वाव-**
आपणाकडे पाठविलें आहे. तर मला आपण
वी. मी आपल्या स्वामीला काय जाऊन

तर माझा पुत्र **जीमूतवाहन** तेथें नाहीं

नाहींत ते महाराज.

(विषाद पावून) जर तेथें नाहीं, तर माझा पुत्र
कोणीकडे गेला असावा बरें ? एवढा वेळ तो
असेल कोण जाणे.

खचित सांगतों. आम्हांला फळें मुळें आणा-
तो कोणीकडे तरी दूर गेला असेल.

(विषाद पावून मनांत म्ह०) प्राणनाथ माझ्या
भर पडले नाहींत म्हणजे भलतेंच मनांत येऊं
कोण मेलें माझें हृाडमन !

करावी महाराज कायती. म्यां स्वामीला
वें ?

(डावाडोळा लवलासेंकरून,) **जीमूतवा-**
येत नाहीं. डावाडोळा लवतो. ह्यावरून
करण घाबरल्यासारखें होतें.

गीति.

यना, तूं पुनः पुन्हा आज कां असा लवशी ?
ली माझा पुत्र तरी काय अशुभ सूचविशी ?
सूर्याच्या किरणांनीं सर्व अशुभाचा नाश

(ऊर्ध्वमवलोक्य) अयमेव त्रिभुवनैकचक्षुर्भगवान् सहस्रदीधितिः स्फुटं जीमूतवाहनस्य श्रेयः करिष्यति. (अवलोक्य सविस्मयं)

आलोक्यमान मतिलोचन दुःखदायि,
रक्तच्छटा निजमरीचि भुवोविमुंचत्,
उत्पातवाततरलीकृततारकाभ,
मेतत्पुरः पतति किं सहसा नभस्तः १५

कथं चरणयोरेवाग्रतो निपतितं !

(सर्वैविस्मयंरूपयंति)

जीमूतके० अये ! सरसमांसकेशचूडामणिः ! कस्य पुनरयं भविष्यति. ?

वृद्धा. (सविषादं) महाराअ, पुत्तअस्स विअएदं चूडारअणं.

मलयवती. (अपवार्य) मा एवं भण.

सुनंद. महाराज, मैवमविज्ञायैव विक्लवीभूः अत्र हि तार्क्ष्येण भक्ष्यमाणानां नागाधिपाना मनेकशोनखमुखोत्खाताः पतंत्येव शिखामणयः

जीमूतकेतुः देवि, सोपपत्तिकमभिहितमेतत्सुनंदेन. कदाचिदेव मपिस्यात्.

वृद्धा— ईसर, गच्छ, कदावि, पत्तिआए वेलाए समुरघरं जे-

ाहून) हाच त्रिभुवनैकचक्षु भगवान् सहस्रर-
ाहनाचें कल्याण करो. (पाहून विस्मित

विंझ्या.

ाहतां जें नेत्रांस दुःख देतें,
क्तरंगाची छटा टाकिजेतें,
ंभापासुन नक्षत्र जणो झडलें,
काय माझ्या येऊन पुढें पडलें ?
रणांच्याच अग्रभागीं पडलें ।
सर्व विस्मयानें पाहतात.)

- (पाहून) अरे, हा रक्तमांस यांनीं भरलेला
दसतो ! हा कोणाचा असेल बरें ?

(विषाद पावून) महाराज, तुम्हीं कांहीं म्हणा,
ड्या पुत्राचाच चूडामणि आहे.

एकीकडे तोंडकरून,) सासूबाई; असें नकाहो
ाणी.

राज, पुरतें समजल्या शिवाय उगीच दुःखांत
ालतां हें काय ? अहो ह्या ठिकाणीं नेहमीं
क्षण गरुड करीत असतो. त्या भुजंगांचे चू-
ं पडत असतात. तसा एखाद्या नागराजाचा हा
ारुडानें तीक्ष्ण नखांनीं कुरतुडून टाकिला, तो
असेल.

हेदेवी, सुनंद सयुक्तिक बोलला. तसेंही कदा-

अरे सुनंदा, जाजा लवकर तूं इतक्या
चित् माझा पुत्र सासुरवाडीस आला असेल.

ण,

ज्व आअदो भविस्सदि मे पुत्तो. तदो गछ तुमं जाणिअ लहु संपादेहि.

सुनंदः. यदाज्ञापयति देवीति. (निष्क्रांतः)

जीमूतके॰ देवि अपिनाम नागचूडामणिरयंस्यात् ?

(ततः प्रविशति रक्तवस्त्रसंवृतः शंखचूडः)

शंखचूडः— (सास्रं) कष्टं भोःकष्टं ! मुषितोस्मि दैवेन

गोकर्णं मर्णवतटे त्वरितं प्रणम्य,
प्राप्तोस्मि तां खलु भुजंगमवध्यभूमिं,
आदाय तं नखमुखक्षतवक्षसंच
विद्याधरं गगनमुत्पतितोगरुत्मान्.

हा निष्कारणबांधव, हा परमकारुणिक, हा परदुःखदुःखित, हा विपद्वारिनिधिपतितजनोद्धरणपोत, हा परोपकारतृणीकृतदत्तदेह, क्व नु खलुगतोसि ? प्रयच्छमे प्रियवचनं (आत्मानमुद्दिश्य) हा हा हतोस्मि मंदभाग्यः ! आः शंखचूड, हतक, किंत्वयाकृतं ?

नाहिंत्राणात्कीर्तिरन्यामयाप्ता,
नापि श्लाघ्या स्वामिनोनुष्ठिताज्ञा,
दत्वात्मानं रक्षितोऽन्येनशोच्यो,
हा धिक् कष्टं तेनवा वंचितोस्मि ! ७

तदाहमेवंविधः क्षणमपि जीवन्नुपहास्यमात्मानं करो-

ी नाहीं हें पाहून लवकर येऊन आम्हांस सांग.
ाज्ञा महाराज. (असें म्हणून निघून जातो.)
— हेंदेवी, हा नागाचा चूडामणि असेल ?
त लाल वस्त्रें धारण केलेला **शंखचूड** येतो.)
- हायहाय, हें कायझालें ? दैवानें मला नागविलें !

साक्या.

ाटीं गोकर्णेश्वर त्यावंदुनि शीघ्र निघालों,
वरेनें भुजंगमाच्या वध्यस्थानीं आलों,
ांतचि त्या विहंगमाच्या पतिनें अनर्थ केला,
विद्याधर चंचूनें धरोनि गगनीं नेला;
रुषाचें नखचंचूंनीं ऱ्हदय फोडिलें वाट,
ताचे थेंब गळाले असती हे या वाटे.

(शोक करतो.)

कारण बांधवा ! हा परम कारुणिका! हा परदुःख विपत्सागरांत पडलेल्या जनांचा उद्धार करणा‑ ा, हा परोपकारार्थ तृणवत् देह अर्पिणाऱ्या, म‑ ोणीकडे गेलास ? तुझें प्रिय वचन मला एकदां ऐ‑ गास उद्देशून) काय मी नष्ट मंदभाग्य हा ! त्यां‑ ःलें ?

साक्या.

ार्ते मिळविलि तैशी रक्षुनि आपुले ज्ञाती,
स्वामीची श्लाघ्या अनुष्ठिली आज्ञा ती,
नि निजदेह मला राखियलें कपणातें ?
! हा धिक् दुर्दैवानें कसें नाडिलें मातें ?
असा दुर्दैव मी क्षणभर तरी वांचून जनांत आ‑

स्तुत्य.

मीति. ततोयावदेतां रुधिरधारामनुगंतुं प्रयतिष्ये. (भूमौ दत्त दृष्टिः परिक्रामति)

आदावुत्पाट्य पृथ्वीं प्रविरलपतितस्थूलबिंदुं, ततोग्रे
ग्रावण्यापातशीर्णां, प्रसृततनुकणां कीटकीर्णस्थलीषु,
दुर्लक्ष्यांधातुपीठे, वनतरुशिखरे गव्हरे शांतरूपा,
मेतां, तार्क्ष्यं दिदृक्षुर्निपुणमनुसरन् रक्तधारांव्रजामि. ८

वृद्धा॰ (ससाध्वसं) महाराअ, एसो कोवि रुदिदवअणो इदोज्जेव तुरिदं आअच्छदि, हिअअं मे आकुली करोति; ता जाणिअदु दाव कोएसोत्ति.

जीमूतकेतुः यथाह देवी.

शंख॰ हा त्रिभुवनैकचूडामणे, हा परार्थदत्तदेह, क्मया द्रष्टव्योसि ? (इतिक्रंदति) मुषितोस्मि भोः ! मुषितोस्मि।

जीमूतकेतुः (आकर्ण्य सहर्षं) देवि, मुंचविषादं नूनमस्यायं मणिः, नूनं मांसस्य लोभात् केनापि पक्षिणा समुत्क्षिप्य नीयमानोस्मिन् प्रदेशे पतितः.

वृद्धा॰ (सहर्षं मलयवतीमालिंग्य) अविहवे, पुण्णाधिए, धीराहोइ.ण इदिसी आकिदी एरिसं वेधव्व दुःखं अणु होदि.

मलयवती (सहर्षं) अंज्ज, तुम्ह आसिसाए. (इति पादयोः पतति.)

जीमूतके॰ (शंखचूडमुपसृत्य) वत्स, किंतव चूडामणिरपहृतः ?

शंख॰ आर्य, नममैव त्रिभुवनस्यापि.

स करून घेऊं काय ? नाहीं नाहीं. तर, ही र-
पडत गेली आहे, हिच्या मागानें जाऊन तो स-
आहे हें जाणण्याविषयीं मी प्रयत्न करीन. (भू-
न्हाळून पाहत पाहत चालतो)

स्रग्धरा वृत्त.

ीं बिंदु जीचे विरळचि पडले स्थूळ हे अग्रभागीं,
ीं पात होतां पसरति, जडले कीट हे जाग जागीं,
धूळिमध्यें, वनतरुशिखरीं, गव्हरीं, मी पहातों,
या वैनतेया अनुसरुनि अशा रक्तधारेस जातों.

— (भय पावून,) महाराज, पहा हा कोणी रडवें
करून त्वरेनें इकडे येत आहे. तेणें करून माझें न्द-
ाबरें झालें. पहा पहा तो कोण आहे.

०— तूं म्हणतेस तें खरेंच.

— हा त्रिभुवनैक चूडामणे, हा परार्थदत्तदेहा, आ-
ला मी कोठें पाहूं ! दैवानें माझा सर्वस्वें घात केला.
म्हणून रडतो.)

० — (ऐकून हर्षपावून) देवी चिंता करूंनको.
च चूडामणि हा. कोणीतरी पक्ष्यानें मांसाच्या भ्रांती-
चलून नेला तो हा ह्या ठिकाणीं पडला, हें खचीत.

— (हर्षपावून-**मलयवतीस** आलिंगून हे सौभा-
ती, पुण्यशीले, धीर धर. अशी आकृति वैधव्यदुःख
अनुभवणार नाहीं.

— (हर्ष पावून,) आपल्या पायांचा आशीर्वाद.
ं बोलून पायांवर पडते)

ड० — (**शंखचूडाच्या** जवळ जाऊन) वत्सा, तुझा
मणि हरवला काय ?

— आर्या, केवळ माझाच नाहीं, सर्व त्रिभुवनाचा-
ूडामणि हरवला.

जीमूतके॰ कथमिव ?

ंख॰ दुःखभारोपरुद्धकंठः नशक्नोमि स्फुटं कथयितुं.

ीमूतके॰ वत्स,

आवेदयेदमात्मीयं पुत्र, दुःखं सुदुःसहं,

मयि संक्रांत, मेतत्ते येन सह्यं भविष्यति. ९

ंख॰ श्रूयतामिदं. शंखचूडानामा खल्वहं नागो, वैनतेय-
स्याहारार्थमवसरप्राप्तो वासुकिना प्रेषितः. किंबहुना वि-
स्तरेण ? कदाचिदियं रुधिरधारापद्धतिः पांसुभिरवकी-
र्यमाणा दुर्लक्ष्यतामुपयास्यति, अतः संक्षेपतः कथयामि.

विद्याधरेण केनापि करुणामयचेतसा

मम संरक्षिताः प्राणादत्वात्मानं गरुत्मते. १०

मूतके॰ जीमूतवाहनादन्यः कएवंपरहितव्यसनी स्यात्? ननु
स्फुटमेवोच्यतां

ख॰ पुत्रेण ते जीमूतवाहनेनेति.

मूतके॰ हा हतोस्मि मंदभाग्यः

ा॰ हीं पुत्तअ, किं तु ए एदं ?

यवती॰ हीं कथं सच्चीभूदं मे दुण्णिमित्तं.

- कसाबरें ?

- दुःखानें माझा कंठ दाटतो. माझ्यानें स्पष्ट सां-
ीं.

- वत्सा,

मंजुभाषिणी वृत्त.

मजला कृपाकरुनि दुःख आपलें
वद, यामुळें मजहि फार जाहलें.
तनयाविणें मजवरीहि तें पडे.
वद, काय तें मनिं धरूं नको भिडे.

रें तर ऐका. सांगतों. माझें नांव **शंखचूड**-
ातीचा आहें. **गरुडा**च्या आहारार्थ पाळी आ-
नागराज **वासुकी** ह्यानें मला येथें पाठविलें.
था लांबच आहे, ती जर मी विस्तारानें सांगूं ला-
कदाचित् हा रक्त धारेचा मार्ग धुळीनें झांकला
दिसेनासा होईल, ह्या साठीं थोडक्यांत सांगतों.

ओंवी.

क आला विद्याधर, जो केवळ करुणेचा सागर
डा देऊन निजशरीर, माझे प्राण वांचविले ?

— असा परहितार्थ आपला देह देणारा **जीमू**-
ा वांचून दुसरा कोण आहे ? तर आतां **काय**
स्पष्ट सांग.

होय, तुझा पुत्र जो **जीमूतवाहन** त्यानेंच.

— हाय हाय, घर बुडालें ! काय मी मंदभाग्य !

- हा पुत्रा ! काय हें त्वां केलें !

- हाय हाय, असें कसें झालें. जीं दुश्चिन्हें झा-
लीं आपला गुण दाखविला खरा.

(सर्वेमोहंगच्छंति)

ख० (स्वगतं) अयेनूनमेतौ पितरौ सत्यौ तस्य महासत्व स्यामियावेदनात्मयैवेत्थमवस्थांनीतौ अथवा विषधर वदना द्विषमंतरेण किमन्य न्निष्क्रामति ! अहो जीवित मदस्य सदृशमुपकृतं जीमूतवाहनस्य शंखचूडेन । तत्कि-मधुनैवात्मानं व्यापादयामि ? अथवा समाश्वासयाम्येतौ. आर्य, समाश्वसिहि, समाश्वसिहि. समाश्वसितु अंबा.

(उभौसमाश्वसितः)

द्धा० (मलयवतीमुद्दिश्य) वत्से, उट्ठेहि[९३]. मारुअ. अम्हेवि किं जीमूदवाहणेणविणा जीवह्म तासमस्सदाव.

लयवती (समाश्वस्य) हाँ[९४] अज्जउत्त, कहिंदाणिं तुहमुहं पेक्खिदव्वं ?

मूतके० हा वत्स, गुरुजनशुश्रूषाभिज्ञ

चूडामणिं चरणयोर्मेमपातयता त्वया
लोकांतरगतेनापि नोज्झितो विनयक्रमः ११

(चूडामणिं गृहीत्वा) हावत्स, कथमेतावन्मात्र दर्शनः संवृत्तोसि (हृदिदत्त्वा) अहह ।

(सर्व मूर्च्छा पावतात.)

ापणाशीं) अहो हीं त्या महापुरुषाचीं मा-
हेत खचीत. त्याचें विपरीत वर्तमान सांगून
भयतांस दुःखावस्थेंत घातलें. मी बोललों
बरें झालें असतें. अथवा विषधराच्या
षावांचुन दुसरें काय निघावयाचें आहे !
ल्या साठीं जीव देणारा जो **जीमूत-**
चे उपकार त्यां **शंखचूडानें** चांगले फेडले !
ी आतांच आपला प्राणघात करून घेऊं,
दोघांस सावध करूं ? आर्या, सावध हो सा-
ति, सावध हो.

(दोघे सावध होतात.)

मलयवतीस उद्देशून) वत्से, मुली, ऊऊऊ.
आम्हीं तरी **जीमूतवाहना** वांचून वाचूं
ावध हो.

ावध होऊन) हा आर्यपुत्रा, हा प्राणमि-
झा मुखचंद्र मी कोठें पाहूं ?
ा वत्सा, हा गुरुजनसेवाचतुरा,

गीति.

लोकांहुनि चूडारत्न टाकिलें, याची
ी, वाटे रीति तुवां सोडिली न विनयाची
हातीं घेऊन) हा वत्सा, येवढेंच दर्शन त्वां
लें काय ? (उराशीं धरून) हाय हाय !

भक्त्यातिदूरमवनाववनम्रमौलेः,
शश्वत्तव प्रणमतश्चरणौ मदीयौ,
चूडामणिर्विकषणैर्मसृणो ऽप्ययं हि
गाढं विघट्टयति मे हृदयं कथंनु ॥ १२

हौ पुत्त, जीमूदवाहण, जस्स दे गुरुअणसुस्सूसं व-
अ अण्णं सुहंपिण रोअदि, सो कहं विअ दाणिं पिदरं
झअ सग्गसुह मणुभविदुं गदोसि ?

के० (सास्रं) देवि, वयंकि जीमूतवाहनेनविनापि
ामः येनैवं प्रलपसि ?

ती. (पादयोर्निपत्य कृतांजलिः) तादे, देहि मे अज्ज
स अंगाहरणचिन्हं चूडारअणं, जेण एदं हिअएक-
जलणप्पवसेण अवणेमि अत्तणो संदावदुःखं.

के० अयि पतिव्रते, किमाकुलासि । ननु सर्वेषामे-
ाकमयं निश्चयः.

हाराअ, ताकिं पडिवालीअदि. ?

. देवि, नकिंचित्. किन्त्वाहिताग्नेर्नान्येनाग्निना सं-
ीविहित, स्ततोग्निहोत्रशरणादग्नीनादायागच्छ, येना-
व्यापादयामि.

स्वगतं) कथं ममैकस्य पापस्यार्थे सकलं विद्याधर
विच्छिन्नं तदेतत्तावत् । (प्रकाशं) तात, न खल्वेवे

वृ
जी
म
जी
वृ
जी
शं

वसंततिलकावृत्त.

भक्ती करूनि लवलासि दुरूनि मातें,
तूं नित्यकीं करिशि वंदन मत्पदातें,
तेणें झिजूनि मणि हा मउ फार झाला,
माझ्या, पहा तरि कसा रुततो उराला,

देवी— हा पुत्रा **जीमूतवाहना,** ज्या तुला गुरुशुश्रूषे वांचुन दुसरें सुख आवडत नव्हतें, तो तूं ह्या समयीं वृद्ध पितरांस टाकून स्वर्गसुखाचा अनुभव घ्यावयास कसारे गेलास ?

तके॰— (डोळ्यांस अश्रु आणून,) देवी, आपण का॰ **जीमूतवाहना** वांचून जगणार आहों ह्मणून तूं इत॰ का विलाप करितेस ?

यव॰— (सासऱ्याच्या पायांवर मस्तक ठेवून, हात जो॰ डून, विज्ञापना करिते.) मामाजी, आर्य पुत्राचें भूषण जें चूडारत्न, तें मजपाशीं कृपाकरून द्या. तें मी आप॰ ल्या ह्दयाशीं धरून अग्निप्रवेश करून आपल्या संताप दुःखाचा परिहार करितें.

तके— हे पतिव्रते, तूं इतकी घाबरी कां झालीस ? आ॰ ह्मा सर्वांचाही तोच निश्चय आहे.

देवी—महाराज, मग उशीर कां ? वाट कोणाची पाहतां ?

तुलके॰— अगे वाट कशाची ? पण आहिताग्नीला लौ॰ किकाग्नीनें सस्कार विहित नाहीं. ह्यासाठीं होमशाळेंत जाऊन होमकुंडांतील अग्नि घेऊन ये. त्या अग्नीनें आप॰ ले देह जाळून घेऊं.

चूड॰— (मनांत ह्म॰) हाय हाय, मज एका पाप्याकरितां सकल विद्याधरकुल नष्ट होत आहे. आतां काय करावें ?

१ ज्यानें अग्निहोत्र घेतलें आहे तो.

मनिश्चित्यैव युक्तं साहसमनुष्ठातुं. विचित्राणि विधेर्विलसितानि. कदाचिन्नायं नाग इति विज्ञाय जीवंतमेव जीमूतवाहनं परित्यजेन्नागशत्रुः. तदनयैव रुधिरधारया वैनतेयमनुसरामः.

ुद्धा॰ सव्वधा देवदाणं पसाएण जीवंतं जेव्व पुत्तअं पेक्खिस्सं.

ालयवती (स्वगतं) दुल्लहं खु एदं मह मंदभाअधेआए.

ीमूतके॰ अवितथैषाभारती भवतु. तथापि साग्नीनामेवास्माकं युक्तमनुसर्तुं. तत्तामनुसरतुभवान्, वयमप्यग्निशरणादग्नीनादायत्वरितमेवागच्छामः (इतिपत्नीवधूसमेतोनिष्क्रांतोजीमूतकेतुः)

ंख॰ ततोहमेकएव गरुडमनुसरामि. (परिक्रम्याग्रतोनिर्वर्ण्य च) अये!

कुर्वाणो रुधिरार्द्रचंचुकषणैर्द्रोणीरिवाद्रेःशिलाः,
क्लिष्टोपांतवनांतरः स्वनयनज्योतिःशिखाश्रेणिभिः
सज्जद्वज्रकुठारघोरनखरप्रांतावगाढावनिः
शृंगाग्रे मलयस्य पन्नगरिपुर्दूरादयं दृश्यते. १३

(ततः प्रविशत्यासनस्थः पुरः पातितनायको गरुडः)

उपणें) हे तोता, असें करूंनका. **जीमूतवाहनाचें**
निश्चित झाल्या वांचून असें साहस करणें आप-
योग्य नाहीं. दैवाचे खेळ विचित्र आहेत. कदा-
हा नाग नव्हे असें समजून **पक्षिराज जीमूत-**
ाला जिवंतच सोडून देईल. ह्यासाठीं ह्या रक्तधा-
अनुलक्ष्यकरूनच आपण **गरुडा**पर्यंत जाऊं चला.
— तुझ्या तोंडांत साखर पडो. सर्वथा देवतांच्या म-
मी माझा पुत्र जिवंतच पाहीन.
— (मनांत) मला दुर्भाग्येला ही गोष्ट दुर्लभ

— बाबारे, ही तुझी वाणी खरी होवो. तथापि
घेऊन ह्या मार्गास अनुसरावें हें योग्य. ह्यासाठीं
वल. आम्हीही होमशाळेंतून अग्नि घेऊन तुझ्या
ठच येतों . (असें म्हणून पत्नी आणि सून ह्यां
मान निघून जातो.)
रें तर मी एकटाच **गरुडा**चा शोध काढीत जातों
जाऊन अग्रभागीं पाहून म्हणतो.) अरे, हाचतो.

शार्दूल विक्रीडितवृत्त.

रुधिरार्द्र[1] चंचु करि जो द्रोणी[2]गिरीच्या शिला,
ी नयनोत्थ[3] तेजनिकरें वृक्षांचिया राशिला
कठोर घोर नखरें रोवोनि भूमींत तो,
मलयाद्रिच्या अहिरिपू लांबूनियां दीसतो.
ांत पुढें नायक पडला आहे, आपण आसनावर
आहे असा **गरुड** येतो.)

भरलेली चोंच. २ डोणी. ३ डोळ्यापासून निघालेल्या तेज
क्षसमुदायास ५ नखें. ६ गरुड.

गरुडः. (आत्मगतं) आजन्मनःप्रभृति भुजंगपतीन्ममाश्नतोनचेदमीदृशमत्याश्चर्यंदृष्टपूर्वं. ग्रहयं महासत्वोनकेवलं विपद्यते, प्रत्युतत्दृष्टइव किमपि दृश्यते. (सविस्मयं) तथाहि,

ग्लानिर्नाधिकपीयमानरुधिरस्याप्यस्ति धैर्योदधे,
मांसोत्कर्षणजारुजोपिवहतः प्रीत्या प्रसन्नं मुखं,
गात्रं यन्नविलुप्तमेषपुलकस्तत्रस्फुटोलक्ष्यते
दृष्टिर्मय्युपकारिणीव निपतत्यस्यापकारिण्यपि. १४

तत्कुतूहलमेवमेजनितमस्यानयाधैर्यवृत्त्या. तद्भवतु न भक्षयाम्येनं. जानामितावत्कोयमिति. (उपरतो भक्षणात्पुरस्तिष्ठति)

नायकः

शिरामुखैः स्यंदत एव रक्त,
मद्यापि देहे मम मांसमस्ति,
तृप्तिंन पश्यामि तवापि देहे,
किं भक्षणात्त्वं विरतो गरुत्मन्. १५

या मनांत म्हणती.) मी जन्मापासून मोठ मोठे
ालों, पण असें आश्चर्य मी कधींच पाहिलें
ं व आसारख्याचंचूनें ह्याचें ऊर फोडीत असतां
ल म्हणत नाहीं; उलटा हर्षित दिसतो. तस्मात्
हात्मा असावा (आश्चर्य करून)

ओंव्या.

तों रगत, तरी यातें ग्लानी नाहीं हीत,
ठा दिसत, सागरापरी अगाध. १
ी तोडून, हा तयाचें दुःख साहून,
होऊन; पाहतसे मजकडे. २
थाटला, जाणो ऱ्हदयीं आनंद दाटला,
मज वाटला, पाहतांची. ३
अपकारि, तरी हा मानितो उपकारो,
ष्टी मज वरी, दिसते याची. ४
धैर्य वृत्तीनें मला मोठें कौतुक उत्पन्न केलें.
र ह्याला खाऊंनये. हा कोण आहे ह्याची चौ-
. (खावयाचें सोडून त्याजकडे पाहत उभा

नायका, हूं चालूं रे.

इंद्रवज्रावृत्त.

नी आजुनि रक्त वाहे,
ी मांस अजूनि आहे,
नतृप्ती जठरानलास,
णा सोडुनि आंबलास. १

ड: (स्वगतं) अहो, महदाश्चर्य! कथमयमस्यामप्यव-
स्थाया मुर्जितमेवाभिधत्ते. (प्रकाशं) अहो महासत्त्व,

आवर्जितं मया चंच्वा हृदयात्तव शोणितं,
धैर्येणानेनच हृतं त्वया हृदयमेव मे. १६

क:- एवं क्षुधाकुलोभवान्नश्रवणयोग्य: तत्कुरुष्व म-
र्मं तावच्छोणितमांसैनैवतृप्तिं.

चू० (ससंभ्रममुपसृत्य) तार्क्ष्य, तार्क्ष्य, न खलु साहस
नुष्ठातव्यं. नायंनाग:, परित्यजैनं, मां भक्षय. अयम-
तवाहारार्थं वासुकिनाप्रेषित: (इत्यभिधाय पुरो-
र्दधाति.)

ड: (शंखचूडं पश्यन् आत्मगतं) कथं विफलीकृतो
नोरथ: शंखचूडेनागच्छता!

(उभौ निरूपयन्) द्वयोरपि भवतोर्वध्यचिन्ह म-
त. कतर: खलु नाग इति नावगच्छामि.

० कथमस्थान एव भवतो भ्रांति:?

स्ति स्वस्तिकलक्षणं, न कथितं किं कंचुको यत्तनौ

न माझें ह्रदयाचें सार खर तुम्ही हारल.
नण क्षुधेनें व्याकुळ आहां. ह्यासाठीं ही बो·
ाळ नव्हे. अगोदर माझ्या रक्त मांसांनीं आपल्या
ति करावी. मग काय बोलणें तें बोलावें.

घाबऱ्या घाबऱ्या जवळ जाऊन) अरेरे,
हें साहस करूनको. अरे, तो नाग नव्हे. सों·
ला भक्षूंनको. तुझ्या आहाराकरितां वासु·
विलेला तो मी आहें. मला खा. (असें बोलून
आपलें शरीर ठेवतो)

शंखचूडाला पाहून मनांत म्ह०) हरहर,
नें येथें येऊन माझा मनोरथ निष्फळ केला. हा
ला?

घांकडे पाहून) अरे तुम्हां दोघांच्याही आंगा·
म्ह आहे. ह्यांत नाग कोण हें मला समजत

ाय ही तुला भलतेच ठिकाणीं भ्रांति कशी?
हा.

अभंग.

स्वस्तिकलक्षण, नाहींकायखूणजाणीयली; १
आहेकींकचूक, नेणसीकौतुकवाटेपज. २

जिव्हे जल्पतएवमेनगणितेनामस्त्वया द्वेअपि,
तिस्रस्तीव्रविषाग्निधूमपटलव्याजिह्नरंनन्विषो
नैताद्दुःसहशोकफूत्कृतमरुत्स्फीताः फणाः पश्यसि ? १७

ङः (शंखचूडस्य फणान्वीक्ष्य नायकं पश्यन्) कः ख-
ल्वयं मया व्यापादितः ?

खचू० भो भो अयं विद्याधरवंशतिलको जीमूतवाहनः प-
रमकारुणिकेनापित्वयामुंमति निष्ठुरमिदमाचरितमज्ञानात्.

ङः अये अयमसौ विद्याधरकुमारोजीमूतवाहनः ।

मेरौ, मंदर कंदरासु, हिमवत्सानौ, महेंद्राचले,
कैलासस्य शिलातलेष्वथ मही प्राग्भारभारेष्वपि,
उद्देशेष्वपि तेषु तेषु, बहुशो यस्य श्रुतं तन्मया
लोकालोकविचारि चारणगणैरुद्गीयमानं यशः. १८

सर्वथा महत्ययशःपंकेनिमग्नोस्मि.

कः फणिपते, शंखचूड, किमेवमाविग्नोसि, किमुत्थान
मिदमागमनस्य. ?

स्वशरीरेण शरीरं तार्क्ष्यात्परिरक्षतो मदीय मिदं
मेतु युक्तं भवतः पातालतलादपितलं तत् १९

अये, कथं करुणार्द्रचेतसानेन महात्मना मद्ग्रासगो-
चरस्यास्य फणिपतेः प्राणान् परिरक्षितुं स्वयमेवात्मा

...आतानिष्ठुर

म्हणतोस? हा विद्याधरकुमार जीमूतवा-
दगंत पर्यंत कीर्ति पसरली तो काय हा?

शार्दूलविक्रीडित.

हिमगिरी, येथें; महेंद्राचळीं,
द्रिंच्याहि शिखरीं, त्यात्यामसिद्धस्थळीं;
र, सर्वगतही त्यां फारदां ऐकिली,
रिं चारणगणीं जी सर्वदां गाइली.
अपकीर्तीच्या पंकांत बुडाली,
ो शंखचूडा, तूं अगदीं वेडा कसा झा
व्याचें हें तुझें स्थान काय? अरे मी-

गीती.

नी गरुडापासूनि रक्षिली कायां,
ाया पाताळाहूनि दूरच्या ठायां,
काय हो ह्याच्या अंतःकरणांत दया ही!
ा पुरुषानें माझ्या आहारार्थ आलेल्या
याकरितां आपला देह माझ्या आहा-

संचार करणाऱ्या चारण गणांनीं २ शरीर.

हारे उपनीत, स्तन्महदपकृत्यं मयाकृतं. किंबहुना ? बोधिसत्वएवायं मया व्यापादित, स्तदस्य महापातकस्या ग्निप्रवेशादृतेनान्यस्मायश्चित्तं पश्यामि. तत्कुत्र खलुवन्हिमासादयामि ? (अग्रतोवलोक्य) अये अमी केपि गृहीताग्नयइतएवाभिवर्तते. तत्प्रतिपालयामि तावत्.

शंखचू॰ कुमार, पितरौ माप्तौ.

नायकः (ससंभ्रमं) शंखचूड, समुपविश्यानेनोत्तरीयेण शरीर माच्छादितं कृत्वा समीपासीनो माधारय; यथाकदाचिदीदृगवस्थं मामालोक्य पितरौ सहसा जीवितं जह्यातां.

शंखचूडः (पार्श्वपतित मुत्तरीय मादाय तथाकरोति)

(ततः प्रविशति पत्नीस्नुषासमवेतो जीमूतकेतुः)

जीमूतके॰ (सास्रं) हा पुत्र, जीमूतवाहन, हा गुरुचरण शुश्रूषाभिज्ञ,

आत्मीयः परइत्ययंखलुकुतः सत्यकृपायाः क्रमः ?
किं रक्षामि बहून् किमेक मिति ते चिंता नजाता कथं ?
तार्क्ष्यात्रातु मिमं स्वजीवितपरित्यागं त्वयाकुर्वता,
येनात्मा, पितरौ, वधू, रभिहतं निः शेषमेतत् कुलं २०

वृद्धा (मलयवतीमालिंग्य) जादे, विरम मुहुत्तअं. तुह

हरहर मी फार वाईट गोष्ट केली. ही.वरकड
ोधिसत्वासच त्यां पीडा केली. आतां ह्या
निष्कृति अग्निप्रवेश केल्यावांचून व्हा-
तर मला ह्यासमयीं अग्नि कोठें मिळेल ? ;
अरे हे कोणी हातांत अग्नि घेऊन इकडे-
असें वाटतें. बरें त्यांची अंमळ वाट

मारा, तुझे मातापितर आले आहेत.
रून) अरे **शंखचूडा**, तर लवकर येऊन
स्त्रानें माझें शरीर झांकून टाक. आणि मा-
ून मला संभाळून धर. नाहींतर कदाचित्
मला पाहूनच माझे मातापितर तत्काळ
ीडितील.
ळ पडलेलें उत्तरीय वस्त्र घेऊन त्याचें आंग
जवळ बसतो.)
ीस्नुषासमवेत **जीमूतकेतु** येतो.)
ळ्यांत अश्रु आणून) हा पुत्रा, **जीमूतवा-**
ुश्रूषा चतुरा.

शार्दूलविक्रीडित.

ीय हा जरि नसे रीती दयेची अशी
वा तरि अशी चिंता न केली कशी ?
नि एक रक्षुनि तनुत्यागास केलें भलें,
स्वतां कुळ असें निःशेष कीं, जाहलें.
ळयवतीला. आलिंगून) मुली अंमळ थांबगे,

अविरतास्सुधाराहिं विज्झालो होदिअग्गी. ता मादर.

(सर्वे परिक्रामंति)

ारुडः. अये कोयं हा पुत्र जीमूतवाहनेति ब्रवीति ? तन्नुव्यक्त मनेन पित्राभवितव्यं. ततः कृतमेतद्दीयेनाग्निना ? नशाक्नोम्यस्य लज्जया पुत्रघातीति मुखं दर्शयितुं; अथवा किमग्निहेतोः पर्याकुलोस्मि ? समीपस्थ एवजलधिस्ताव दिदानीं.

ज्वालाभंगैस्त्रिलोकीग्रसनरसलसत्कालजिह्वाग्रकल्पैः,
सर्पद्भिः समसमै, स्तृणमिवकवली कर्तुमीशे समुद्रान्
स्वैरेवोत्पातवातप्रसरपटुतरै र्धुक्षिते पक्षवातै
रस्मि न्कल्पात्रसानज्वलनभयकरे वाडवाग्नौ पतामि. २२

(उत्थातुमिच्छति)

ायकः भो पतगराज, अलमेतेनाध्यवसायेन ? नायं प्रतीकारोस्य पापस्य.

ारुडः (जानुभ्यां निपत्य शिरोनिहितांजलिः) महात्मन्, कस्तर्हि ? कथ्यतां.

ायकः प्रतिपालय, पितरौमे मामौ. यावदेतौ प्रणमामि.

ारुडः एवं क्रियतां.

जीमूतकेतुः (जीमूतवाहनं दृष्ट्वा) देवि, दिष्ट्याभिवर्धसे अयंमेजीमूतवाहनोनकेवलं ध्रियते; प्रत्युत कृतांज-

ो. तुझ्या ह्या निरंतर वाहणाऱ्या अश्रुधारांनीं हा
विझून चालला.

(सर्व पुढें चालून जातात.)

अरे! हा पुत्रा, **जीमूतवाहना**, असें कोण ह्मणत
बरें? हां समजलों. हा ह्याचा पिता आहे. तर आतां
ाशीं अग्नि मागावयास जाणें योग्य नाहीं. त्याच्या
ा घात करून मी त्यास काय तोंड दाखवूं? मला
वाटते. अथवा ह्याच अग्नि कशाला? मी अग्नीकरितां
क झालों आहें. आणि समुद्रही जवळच आहे. तर
मयीं.

ओंव्या.

ध्या ज्वाला झडाडती, गगना पर्यंत पसरती,
ी काल जिव्हा सरसावती, त्रैलोक्य ग्रासावया. १
ामही सागरातें, समर्थ तृणवत् जाळावयातें,
वडवाग्नींत आपणातें, होमावया टाकितों, २
(असें ह्मणून उठवून जावयास इछितो.)
— अहो **पक्षिराज** हा मनांतील निश्चय सोडा. अ-
ह्या पापाचा प्रतीकार व्हावयाचा नाहीं.
(गुडघे टेकून मस्तकावर अंजलि धरून) हे पुण्यपु-
महात्म्या, दुसरा कोणता प्रतीकार तो सांगावा.
— थांब अंमळ. माझे मातापितर आले आहेत त्यांस
प्रणाम करितों.
- बरें तर तेंच अगोदर करावें.
के०—(**जीमूतवाहनाला** पाहून)देवी, आपलें दैव चां
आहे. हा पहा माझापुत्र **जीमूतवाहन** केवळ गरुडानें

ना शिष्येणेव गरुडेनोपास्यमानस्तिष्ठति.

(सहर्षं) [21]महाराअ, किदत्थम्हि. अक्खदसरीरस्स

व्व पुत्तअस्स मुहं पेक्खिस्सं.

वती. [22]जं सच्चकं अज्जउत्तं पेक्खंतीए विछित्ति करिअ

पच्चाअअदि मेहिअअं ।

के॰ (उपसृत्य) एहि, एहि परिष्वजस्वमां.

ः (उत्थातुमिच्छति, पतितोत्तरीयो मूर्च्छतिच.)

कुमार, समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

के॰ वत्स, मांदृष्ट्वापि परित्यज्य कथंगतोसि ।

[23]हा वृत्त, कहंवा अमेत्तकेणावि ण संभाविदम्हि.

वती. [24]हा अज्जउत्त, कहं गुरुजणो तुए उवेक्खिदो ?

(सर्वे मोहं गच्छंति)

आः शंखचूड हतक, परात्मरक्षितजीव, त्वंगर्भस्थएव

निविपन्नोसि ? येनैवंक्षणेक्षणे मरणादतिरिक्तं दुःख

भवसि ?

सर्वमिदं ममनृशंसस्यासमीक्ष्यकारितायां विजृंभितं ।

तावत्करोमि. (पक्षाभ्यांवीजयन्) भोमहात्मन्,

श्वसिहि, समाश्वसिहि.

का इतकेंच नाहीं. शिष्याप्रमाणें हात जोडून
ार्थना करीत आहे.

मोठ्या हर्षानें) महाराज, मी कृतार्थ झालें.
अशा पुत्राचें मी मुख पाहीन.

र्य जरी मी आर्य पुत्राचें मुख पाहत आहें त-
अजून भरंवसा येत नाहीं.

जवळ जाऊन) येयें वत्सा. मला लवकर आ-

वयास लागतो आणि आंगावरचें वस्त्र पड-
होतो.

ारा सावध हो सावध हो.

रे वत्सा. तूं मला डोळ्यांनीं पाहत असतांही
ाग करून गेलास काय !

अरे बाळका, अरे एखादा शब्द बोलून देखील
माधान केलें नाहीं !

ार्य पुत्रा, माझी असो, पण आपल्या माता
आपण उपेक्षा केली काय ?

(सर्व मोह पावतात.)

आपणास उद्देशून म्ह०) हा चांडाळा शंख-
दुसऱ्याच्या देहानें आपला जीव राखणारा,
असतांच कां मृतझाला नाहींस ? कशाला
लास ? कीं जेणेंकरून क्षणोक्षणीं मरणापेक्षां
अनुभवितोस.

, मीच महाघातकी. माझ्याच क्रूरकर्माचा
ला आहे हा ! आतां काय करावें ? (आप-
ीं नायकास वारा घालतो.) हे महापुरुषा,
ावध हो.

नायकः (समाश्वस्य) शंखचूड, समाश्वासय गुरु.

शंखचूडः तात, समाश्वसिहि. मातः समाश्वसिहि. समाश्वसितोजीमूतवाहनः. किंनपश्यथ ? युष्माकमेव समाश्वासनार्थं मत्युत्थितोपविष्टस्तिष्ठति.

(उभौसमाश्वसितः)

वृद्धा हंपुत्त, परि पेक्खंताणं जेव्व अम्हाणं किदंतहतकेण अवहरी असि.

जीमूतके॰ देवि, मामेवं आश्वसिहि.

वृद्धा. (मुखं वस्त्रेण मावृण्वती रुदत्येव) पेडीहदममंगलं. ण रोदिस्सं. (मलयवतीमुद्दिश्य) जादे, समस्सस, समस्सस. उठेहि, एदं एत्तिअं वेलं दे भत्तुणो मुहंदिठं.

मलयव॰ (समाश्वस्य) हंअज्ज उत्त !

वृद्धा. (मलयवत्याः पाणिना मुखं परिमृज्य) सुंहू भागवदी होहि. पडिहदं विग्घं.

जीमूतके॰

माणांस्त्यजंतं तनयंनिरीक्ष्य

कथंन पापः शतधाव्रजामि

\+ \+ \+

× \+ × ×

मलयव॰ [2]अदि दुक्खभाइणी खु अहं जा इदिसंपि अज्ज, उत्तं पेक्खिअ अज्जवि जीविदं णपरिच्चजामि.

---

[2] ...प चतुर्थं चरणौ मूलपुस्तके नोपलब्धौ.

ावध होऊन) अरे **शंखचूडा**, पित्याला,
वध कर.

ा, सावध हो, माते, सावध हो. हा **जीमू**
सावध झाला. ह्याजकडे पहा. तुमचेंच समा-
ासाठीं उठून येऊन तुम्हां जवळ बसला आ॰

(दोघे सावध होतात.)

हा पुत्रा, आम्ही पहात असतां असतां, किरे,
तांत तुला घेऊन चालला आहे !

- हे देवी, असें अभद्र बोलूं नकों. धैर्य धर.

(तोंडावर पदर घेऊन रडतेच आणि म्ह॰) पु-
ापिडा टळली. आतां मी रडत नाहीं. (**मल-**
उद्देशून) मुली, सावध हो, सावध हो. ऊठ
ां इतक्यांत मीं तुझ्या भर्त्यांचें मुख पाहिलें.

(सावध होऊन) हा आर्यपुत्रा, हा प्राण-
ई आहेस !

- (**मलयवती**च्या तोंडावरून हात फिरवून
ी, सौभाग्यवती हो. विघ्न टळलें बरें.

- (आपणास म्हणतो.)

(उपजातिवृत्त.)

ाण अशा दशेंत, पुत्रास पाहूनहि मी जिवंत,
जूनहि राहिलों कीं; कोणी असा निष्ठुर नाहि

हायहाय, मी दुःखभागिनी खरी कांकीं, अ-
ींत आर्यपुत्रास पाहून अद्यापि मी जीविताचा
करीत नाहीं.

द्धा. (नायकांगानिपरामृशती गरुडमुद्दिश्य) हीं णिसंस, कधंदाणिं तुए एदं आहारत्तणं णेदुअ सव्वं जेव्व एदावत्थं पुत्तअस्स मेसरीरंकिदं !

यकः (सव्यथं) अंब, मामैवं. किमनेनकृतं ? ननु

पूर्वमप्येतदीदृश मेव परार्थतः पश्य,
मेदोस्थिमज्जामांसासृक्संघाते, स्निग्धसमावृते,
शरीरे खलुका शोभा. सदाबीभत्सदर्शने २३

रुडः भो महात्मन्, नरकानलज्वालावलीढमात्मानं मन्यमानो दुःखमनुभवामि. तदुपदिश्यतां येनाहं मुच्येयमस्मा देनसः.

यकः अनुजानातु मांतातौ, यावदस्य पापस्य प्रतिपक्षमुपदिशामि.

मूतके॰ एवं क्रियतां.

यकः वैनतेय, श्रूयतां.

रुडः- (जानुभ्यांस्थित्वा शिरसि निहितांजलिः)

आज्ञापयतु भवान्.

यकः शृणु.

सर्वप्राणातिपाता त्पविरम, नुकुरुष्वादरेणानुतापं,
यत्नात्पुण्यप्रवाहं विरचय, दिशतां सर्वसत्त्वेष्वभीतिं,
मग्नमेनावनेनः फलति परिमितं प्राणिहिंसाप्रभेतत्

थमेदी मज्जा मांसादिधातु जे यांचें
अशा दर्शन बीभत्स काय कायाचें.
पुरुषा नरकाग्नीच्या ज्वालांनीं माझें शरीर
आहे असें दुःख मी ह्यासमयीं अनुभवितों.
कापासून मी कसा मुक्त होईन तें मला सांग.
नाकडे वळून) पापाच्या प्रतीकाराचा उपाय
याविषयीं मला आपली अनुज्ञा असावी.
बरें आहे. सांग त्याला काय तें.
विनतानंदना, ऐक सांगतों.
टेकून मस्तकावर अंजलि धरून स०) आज्ञा

साक्या.

प्राणिवधाच्या पापा पासुनियां परतावें
रपूर्वक अनुतापातें निज चित्तांत धरावें १
प्राण्यां प्रति अभयाचा त्वां उपदेश करावा,
दया धरुनी पुण्याचा यत्नें डोह भरावा, २
करिशिल तरि प्राण्यांच्या हिंसे पासून घडलें.

गांधेवारिपूरे लवणपलमिवक्षिप्ममेतन्हृदस्य. २४

:- यदाज्ञापयति भवान्.

अज्ञाननिद्रयासुप्तो भवतामतिबोधितः
सर्वप्राणिवधादेव विरतोयमभूत्स्वहं. २५

संप्रतिहि.

क्वचिद्द्वीपाकारः पुलिनविपुलैर्भोगनिवहैः,
कृतावर्तभ्रांतिर्वलयितशरीरः क्वचिदपि,
महाशैलप्रख्यैः क्वचिदपिचसेतु प्रतिसमः,
समाजीनागानां विहरतु महोदस्वतिसुखं. २६

पिच

स्थानात्पादलग्नान्, तिमिरचयनिभान्, केशपाशान्वहंत्यः
सदूरेणैवदिग्धैः, प्रथमरविकरस्पर्शताम्रैः, शिरोभिः
रिम्नागासितांग्यो, परिगणितरुजः, काननेचंदनानां
त्वंगायंतुरागाद्गुरगयुवतयः कीर्तिमेतां तवैवं. २७

कः साधु, महात्मन्साधु अनुमोदामहे वयं सर्वथा दृढ
माधिभव. (शंखचूडं निर्दिश्य) शंखचूड, स्वगृहं गम्य
ा चिराय.

जें पातक, तें जळीं लवणसें जाणों विलया गेलें. २
आपली आज्ञा प्रमाण पहा.

अनुष्टुप्छंद.

अज्ञान निद्रेंत मला केलें कीं त्वां प्रबोधित,
सर्व प्राणि वधत्याग केला म्यां आज पासून,

आतांच सांप्रत असें होवो.

शार्दूल विक्रीडित.

द्वीपाचा, निजभोगें एकवटुनी आकार कोठें धरो,
देहातें फिरवोनियां गरागरां आवर्त कोठें करो,
कोठें पर्वत सेतु ही, करु कुठें सोडोनि भी अंतरी,
नागांचा समुदाय येथुनि सुखें क्रीडा करो सागरीं,
भक्षी.

गीति.

सांप्रत कृता सुकेशा, उदयि विहारस्थळास जाऊन,
सर्पस्त्रिया तुझें हें यश चंदनकाननांत गाऊत,
— शाबास साधु पुरुषा, हें आह्मांस फार मानवलें. हा
संकल्प दृढतर असावा. (शंखचूडास स्व०) अरे
शंखचूडा आतां तूं स्वस्थपणें घरास जा.

टाचा. २ आपले देह. ३ एकत्र मिळवून. नागांचा समुदाय आपलें
मिळवून कोठें द्वीपाचा आकार धरो, असा अर्थ. ४ भोंवरा कोठें
गरगर फिरवून जलांतील भोंवऱ्याचा आकार करो. ५ कोठें पर्व-
कार ५ कोठें पुलाचा आकार करो. ६ आज पासून पुढें.६ सुर्योदय
क्रीडास्थानास

शंखचू० (निश्वस्याधोमुखस्तिष्ठति.)

नायकः (मातरं पश्यन्) शंखचूड, सत्वरं गच्छ, शोकाकुलां जननीं पश्य.

उन्मेक्षमाणात्वां तार्क्ष्यचंचुकोटिनिपातितं,
त्वद्दुःखदुःखितादुःखमास्ते सा जननी तव. २८

द्धा— सौखु पुण्णासे जणणी. गरुडमुहपडिदंपि अक्खदस-
रीरं जेव्व पुत्तअं पेक्खिस्सदि.

खचू० अंब, सत्यमेतत्, यदिकुमारः स्वस्थीभविष्यति.

यकः (वेदनां नाटयन्) अहह परार्थसंपादनरसाक्षेपादे
तावतीं वेलां नवेदिताः संप्रतितु मां बाधितुं आरब्धामर्मच्छे-
दिन्यो वेदनाः, (मरणावस्थांनाटयति)

मूतके० (ससंभ्रमं) वत्सवत्स, किमेवंकरोषि !

द्धा. हां पुत्त, किंतेखुमणासि वट्टदि ! सेविदवेवदाओ,
परित्ताअध, परित्ताअध.

एसोसोमे पुत्तओ विवज्जई.

यवती- अज्जउत्त, संपरिच्चअ गमणं तेण लक्खीअदि.

डः (अंजलिं कर्तुमिच्छन्) शंखचूड, समानय जलं. (शंख-
चूडः तथाकुर्वन्)

(उसासा टाकून खालीं तोंड घालून बसतो.)
मावेकडे पाहत) **शंखचूडा** सत्वर जा. आणि
ई शोक करीत बसली असेल तिला जाऊन भेट.

गीति.

असेल चित्तीं **गरुडें** मत्पुत्र काय गटकेला,
दुःख तुझी आठवित असेल माय घटकेला,

ती ह्याची आई पुण्यवान् खरी. कीं, पुत्र **गरु**-
ुखांत पडला असतांही तो अक्षत शरीर (धड-
असा पाहील.

माते ही गोष्ट खरी. पण कुमार **जीमूतवाहन**
असेल तर.

ारीरास वेदना झाल्या असें दाखवितो) अरेरे प-
ादनाच्या आवडीमुळें एवढा वेळ पर्यंत मला वेदना
ा नाहींत. आतां त्या मला फार दुःख देऊं लाग-
य ह्या मर्मभेदक वेदना. ह्या मला सोसवत नाहींत.
ून डोळे पांढरे करून मरणावस्था आल्या सार-
.)

– (घाबरून) वत्सा, अरे वत्सा, असें कायरे कर-

हा बाळा, हा वत्सा, अरे तुझ्या मनांत तरी का-
अहो उपासित देवतांनो, माझ्या पुत्राचें रक्षण
ण करा. ह्याची अवस्था फार कठीण दिसते.
हा प्राणनाथा, माझा परित्याग करून जाणें बरें
हीं.

ंजळ करतो) अरे **शंखचूडा** लवकर पाणी आ-
चूड पाणी आणून **गरुडाच्या** ओंजळींत घाल-

कष्टमनर्थीभूतं जगत् !

नायकः (किंचिदुन्मीलिताक्षः पितरौपश्यन्) तात, अयमंग्यः मणामोमे; यतः

गात्राण्यमूनि नवहंति विचेतनानि,

श्रोत्रंस्फुटाक्षरपदां नशृणोति वाचं,

कष्टंनिमीलितमिदं सहसैवचक्षु,

र्हातात,यांतिविवशस्य ममासवोमी. ३०

अथवाकिमनेन मलपितेन ? संरक्षितापन्नगमिति पूर्वोक्तं श्लोकं पठित्वा (निमीलति)

वृद्धा- हाँ पुत्त, हा वत्स, हा जणवच्छल, कहिंगदोसि ? देहिमे पडिवअणं. हालोअणाणंद, हाजीमूतवाहण, कधं पुणोदे दंसणं

जीमूतकेतुः हा पुत्र, जीमूतवाहन, हानिखिलजनवत्सल, हा सर्वगुणनिधे, क्कासि ? वचनेनापि मत्युत्तरं नददासि !

(हस्तावुत्क्षिप्य) कष्टं भोःकष्टं

निराधारंधैर्यं, किमिवशरणं यातुविनयः,

क्षमःक्षांतिंवोढुंकइह, विरतादानपरता,

सुस्पष्ट भाषणहि तें मज ऐकवेना,
चक्षू बळें उघडितों तरि झांकताती,
हे प्राण जाउंमज सोडुनि पाहताती,
ा असा हा विलाप कशास पाहिजे,

गीति.

निजदेहें पन्नगमी रक्षुनिजें पुण्य जोडिलें, तेणें
जन्मो जन्मी ऐसा परोपकारार्थ देह हा होणें,
(ही पूर्वोक्त गीति म्हणून डोळे झांकतो)

— (पाहून) हा पुत्रा, हा वत्सा, हा सुन्दतनंदना, नवत्सला, कुठेरे गेलास? माझ्याशीं एकदां बोल तरी. ोचनानंदा **जीमूतवाहना**, फिरून आतां मी तुला पाहूं?

०— हा पुत्रा, **जीमूवाहना**, हा निखिलजनव- , हा सर्वगुणसागरा, कोठें आहेस? अरे मला वचनानें प्रत्युत्तर देखील देत नाहींस (हात वर करून) हाय काय कष्ट हे?

दिंड्या.

धैर्य गुण हा झाहला दीन वाणा,
विनय आतां जाईल शरण कोणा, १
सांग आंगीं वाहील कोण शांती,

हतंसत्यंसत्यं, व्रजतुकृपणाकाथकरुणा,

जगज्जातंशून्यं, त्वयितनय, लोकांतरगते. ३१

मलयवती- हा अज्जउत्त, कधंमं परिच्चइअ गदोसि ? णिग्घिण हिअए, वज्जकठिणदेहे, मलअवदि, पाणनाधं विणा कधं अज्जविजीवसि?

शंखचू० हानिष्कारणपरोपकारव्रत, प्राणेभ्योपिवल्लभतरंपरिजनं विहायगम्यते. तदवश्यमेवभवंतमन्विष्यति शंखचूडः कष्टपुपरतोयंमहात्मा ततः किमिदानींकरोमि ?

वृद्धा० (सास्रं ऊर्ध्वं पश्यंती) भअवंतो लोअवालाओ, कधंण अमिएणसिंचिअ एदं पुत्तअंमेनीवावेह.

गरुडः- (सहर्षस्वगतं) अये अमृतकीर्तनात्साधुस्मारितं मन्ये. परिमृष्टमयशः तद्यावत्त्रिदशपतिमभ्यर्थ्य तद्विसृष्टेनामृतवर्षेण नकेवलं जीमूतवाहनं, यावदेतानपि पूर्वभक्षितानाशीविषान् प्रत्युज्जीवयामि. अथ प्रार्थितोनदास्यत्यसौ, ततोहं

पक्षोत्क्षिप्तांबुनाथः, पटुतरपवनप्रेर्यमाणैः समीरैः,

मैनाकिक्रोधमूर्छा विधुरविनिपतत्स्नानलद्धाद्रशाकैः

| माणमाया वाचून आज तू कशी वाचतेस?
हा निष्कारण बांधवा, हा परोपकारव्रतधारका,
हून मिय जो परिजन त्याला सोडून तुवां जावें का-
र तुला शोधावयास मी हा अवश्य येतों. पहा हाय-
हा महात्मा अगदीं अचेतन झालासा दिसतो. आतां
करावें?

—(रडतरडत वर पाहून स्व०) अहो लोकपालांनो,
हा माझ्या मियपुत्रास अमृत शिंपून कां उठवाना?

(हर्ष पावून स्व०) हा बाईनें बरी मला अमृताची
ण केली. आतां मजवरचें अपेश दूर झालें खचीत.
आतांच **देवेंद्राची** मार्थना करून अमृतवृष्टि करवि-
आणि केवळ **जीमूतवाहनासच** नाहीं तर आज
जे त्यां सर्प मारून टाकिले आहेत त्यांसही जिवंत
ों. माझी मार्थना विफल करून **देवेंद्र** अमृत न देईल
ी—

स्रग्धरावृत्त.

ज्या चंडवातें करुनि उडवितों तत्क्षणीं अंबुराशी,
ज्या ज्योतितें मी भसितचि करितों द्वादशार्कानलांशीं,

तेजानें ३ भस्म.

संच्वासंचूर्ण्य शक्राशनिधनदगदावारिलोकेशपाशा,
नाजौ निर्जित्य देवान्, क्षणममृतमयीं वृष्टिमभ्युत्सृजामि,३२
तदयं गतोस्मीति.

(निष्क्रांतः)

जीमूतके० शंखचूड, किमद्यापि प्रतीक्ष्यते,समाहृत्य दारूणि
चितांविरचय पुत्रस्य येनवयमप्यनेनैव सह वैश्वानरं सा-
धयामः

वृद्धा— पुत्त, लहु सज्जेहि अम्हेहिं विणा भादुणोदे दुःखं भ-
विस्सदि.

शंख० (सास्रं) यदाज्ञापयंति गुरवः ननु पुरःसर एवाहमत्रयु-
ष्माकं (उत्थाय चितारचनं नाटयति) तात सज्जीकृतेयं
चिता.

जीमूतके० कष्टमोःकष्टं;

उष्णीष स्फुट एष मूर्धनि विभात्यूर्णेयमंतर्भ्रुवो,
चक्षु स्तामरसानुकारि हरिणा वक्षस्थलं स्पर्धते,
चक्रांकौ च करौ, तथापिहि कथं, हावत्स, मे दुष्कृतै
स्त्वं विद्याधरचक्रवर्तिपदवीमप्राप्य किंगच्छसि १३३
देवि किमिदमतिविलंब्यते?उत्तिष्ठ चितासमारोहणाय.
(सर्वे उत्तिष्ठंति.)

रूपवती. (बद्धांजलिरूर्ध्वंपश्यंती) भअवं दिणअर, विण्ण-
वेमि, जहा विज्जाहरचक्कवत्ती मे भट्टा भविअ. देविंगोरि

देहचली देऊन वैश्वानराची तृप्ति करूं.

ी — पुत्रा, लवकर सिद्धता कर. आम्हावाचून तु- मित्राला फार दुःख होईल.

— (डोळ्यांत अश्रु आणून) जशी वडिलांची ा. येथें मी तुमच्या पुढें सरणारा आहें. (उठून मिळवून चिता रचितो.) ताता, चिता रचिली.

कि॰ — हायहाय, काय कष्ट हे!

स्रग्धरावृत्त.

ाथां उष्णीषशोभे, मकट लवदिसे अंतरीं भोंवयांच्या,
ाक्षू रक्तोत्पलाशीसम, मृगपतिचें वक्षवक्षासि ज्याच्या,
क्राचें चिन्हपायांवरि, तरि ममदुर्दैव, लोकांतरासी
त्रा, विद्याधराचें नमिळवुनि, पहा, चक्रवर्तित्व जासी
ी, आतां उशीर कां करितेस? चितेवर चढावयास ऊठ.

(सर्व उठतात.)

॰ — (हात जोडून वर पाहून म्ह॰) हे भगवंता **दि-**
रा, तूं सर्वसाक्षी आहेस. मी तुला विज्ञापना क- कीं माझा भर्ता विद्याधर चक्रवर्ती असतां. — हे- **गौरी,** माते, मला त्वां वरदिला असतां तुझें वचन

कधं मम मंदभाअधेआए तुमंपि अलीअवअणा संवुत्ता।

(ततः प्रविशतिगौरी.)

गौरी — महाराज, जीमूतकेतो, न खलु साहसमनुष्ठातव्यं.

जीमूतके० — अयेअमोघदर्शना गौरी।

गौरी. (मलयवतीमुद्दिश्य) वत्से, कथमहमलीकवादिनी भवेयं।

(नायकंप्रतिउपसृत्यकमंडलूदकेनाभिषिच्य)

निजेनजीवितेनापिजगतामुपकारिणः

परितुष्टास्मिते, वत्स, जीवजीमूतवाहन. ३४

ायकः — (उत्तिष्ठति.)

ीमूतके० — (सहर्षं) देवि दिष्ट्यावर्धसे। प्रत्युज्जीवितो-
मेवत्सः।

ज्ञा — भैअवदीए गोरीए पसाएण.

ायकः — (गौरीमवलोक्य बद्धांजलिः) अमोघदर्शनाभग-
वती।

अभिलषिताधिकवरदे, प्रणतिपरजनार्तिहारिणि, शरण्ये,
चरणौनमाम्यहंते, विद्याधरवंदिते, गौरि. ३५

(इतिगौर्याः पादयोः पतति)

(सर्वेऊर्ध्वंपश्यंति)

मूतके० अयेकथमनभ्रादाकाशाद्वृष्टिः भगवति। किमेतत्।

न.
यवतीस) वत्से, माझें वचन खोटें कसें हो-
नकाजवळ जाऊन कमंडलुजलानें त्याला
ा)

अनुष्टुप् छंद.

ह वेचून उपकार करी जना,
ा, झालें. ऊठ **जीमूतवाहना.**
ागलाच उठून बसतो.)
(हर्षपावून) देवी, तूं मोठ्या भाग्याची. मा-
व झाला. पहा.
वती गौरीच्या प्रसादानें.
रीला पाहून हात जोडून म्ह०) अमोघदर्श-
ा ?

गीति.

कवरदे, प्रणतिपरजनार्तिहारिणि शरण्ये,
नतों मी, विद्याधरमानदायिनि, वरेण्ये,
म्हणून **गौरीच्या** चरणावर मस्तक
)

सर्व आकाशाकडे पाहतात.)
महो हें काय ? अभ्र नसतां आकाशापा-

गौरी — राजन्नूजीमूतकेतो, जीमूतवाहनं प्रत्युज्जीवयितुं एतां-
श्चास्थिशेषानुरगपतीन्समुपजातपश्चात्तापेन पक्षिपतिनागरुडे-
न देवलोकादियममृतवृष्टिः पातिता.

(अंगुल्यानिर्दिश्य) न किं पश्यति भवान् ?

संपूर्णाखंडदेहाः, स्फुटमणिकिरणैर्भासुरैरुत्तमांगै,
जिव्हाकोटिद्वयेन, क्षितिममृतरसास्वादलोभाल्लिहंतः,
संप्रत्याबद्धवेगा, मलयगिरिसरिद्वारिपूराइवैते,
वक्रैः प्रस्थानमार्गैर्विषधरपतयस्तोयराशिं विशंति. ३६

(नायकमुद्दिश्य) वत्स, जीमूतवाहन, सर्वकेवलंजीवित-
दानमात्रकस्यैवयोग्यः, तदयमपरस्ते प्रसादः

हंसासेवितहेमपंकजरजः संपर्कपंकोज्झितै,
रुत्पन्नैर्ममानसादवतरत्तोयै, र्महापावनैः
स्वेच्छा निर्मित रत्नकुंभनिहितैरेवाभिषिच्यस्वयं
त्वां विद्याधरचक्रवर्तिनमहंप्रीत्याकरोमि ध्रुवं ३७

अपिच,

अग्रेसरः प्रयतु कांचनचक्ररत्न,
मेषद्विपश्चधवलो दशनैश्चतुर्भि-

शार्दूल विक्रीडित.

अखंड, मस्तकिं मणी तेजें पहा दाटती,
क्षितिला सुधारसलवस्वादामुळें चाटती,
मलयाद्रि पासूनि सरित्पूरन्वरें वाहती,
ाती धरुनि शिरती ते सर्प सिंधूप्रती,
कास उद्देशून) वत्सा **जीमूतवाहना** तूं केवळ
ानासच योग्य आहेस असें नाहीं, हा तुला दुस-
ाद देतें घे,

शार्दूल विक्रीडित.

कृत हेमपंकरजः स्पर्शें अती निर्मळें,
ं ममानसांतुनि तुझ्या स्नानार्थ शुद्धजळें,
र्मितरत्न कुंभ भरुनी धेऊनि आणितें मी तुला,
र चक्रवर्ति करितें मेर्मेचि माझ्या मुला,
ाणखी.

वसंत तिलकावृत्त.

तीं धरी कनक चक्र सुतेज याला,
ती पहा धवल चार सुदंत ज्याला,

श्यामो हरिर्मलयवत्यपि चेयमूर्नि

रत्नामिते समवलोकय चक्रवर्तिन्. १८

अपिच, अवलोक्यतामभी शारदशशांकधवलाः वाल

जनहस्तार्पितमरीचिरचितेंद्रचापभक्तिन भतपूर्वकाया. प्रणा

नमंतिच मतंगहतकादयोविद्याधरपतयः तदुच्यतां कि-

भूयः प्रियमुपकरोमि ?

यकः— अतः परमपि प्रियमस्ति किमपि ?

व्रातोयंशंखचूडो भुजगपतिभयाद्वैनतेयोविनीत,

स्तेनप्राग् भक्षिताये विषधरपतयोजीवितास्तेपि सर्वे

मन्माणास्तेच मुक्ता नगुरुभिरसवश्चक्रवर्तित्वमाप्तं,

साक्षात्त्वं, देवि, दृष्टा, प्रियमपरमतः किंपुनः प्रार्थयेयत् ? १९

तथापीदमस्तु (भरतवाक्यं.)

वृष्टिन्दृष्टशिखंडितांडवकृतो मुंचंतुकालांबुदाः,

कुर्वंतुप्रतिरूढसंततहरित्सस्योत्तरीयांक्षितिं,

णाम करीत आहेत तर सांग अणखी तुझें
ी करूं?

याहून आणखी प्रिय राहिलें आहे काय?

पद.

तुजला, मागूं आणिक काय तुजला. (ध्रु०)
ा भीती पासूनि शंखचूड सुटला, (मागूं) १
ून गरुडहि परावृत्त झाला, (मागूं) २
पूर्वी भक्षित सर्पसंघ उठला (मागूं०) ३
मम पितरांनीं जिव नाहीं त्यजिला (मागूं) ४
विद्याधर चक्रवर्ति केला, (मागूं०) ५
र्शन मोठा हाच लाभ झाला (मागूं०)४
ागायाचा अर्थ काय उरला? (मागूं०)
. (भरतवाक्य.)

पद.

हें मजला द्यावें,
तें पदरीं घ्यावें, (ध्रुवपद)
म वृष्टि करावी,
ाहु तुष्टि वरावी, (देशी०)१
ही भूमि भरावी,
ाधिहि सर्व हरावी, (देशी०) २

चिन्वानाः सुकृतानिवीतविपदो, निर्मत्सरैर्मानसै

र्मोदंतांसततंचबांधवसुहृद्गोष्ठीप्रमोदाः, प्रजाः; ४०

(इतिनिष्कांताः सर्वे.)

पंचमोंकः

नागानंद नाटकं संपूर्ण.

कोणाला हि नसावी,
मना न्ददार्थी वसावी, (देशी०) ३
जनीं सोडावा,
ह सदा जोडावा (देशी०) ४
मित्र सुखें वागावे,
सोडुनि सद्गुण गावे, (देशी०) ५
तांनीं सुखी असावें,
मार्गीं सदा वसावें (देशी०)६
झाल्यावर सर्व निघून जातात.)

पांचवा अंक समाप्त.

नागानंद नाटक संपूर्ण.

श्लोक

सुरसासि गोडी जी तीहूनी पर्णपुटीं न थोडी,
पात्र ज्याला, ती यांत सारीच मिळेल त्याला,

कथंनरीदिष्यामि १ यस्मात्तातः आर्यया सह स्थविर-
वैदः, कुटुंबभरणोद्वहनयोग्य इदानीं त्वमिति आरोप्य
वनंगतः.

य, निर्विण्णएषत्वं एतावंतंकालं एतेपाजीवितानुगता-
नांकृते इमंईदृशं वनवासदुःखमनुभवसि. तत्प्रसीद,
तावद्गुरुचरणशुश्रूषानिर्वंधान्निवर्त्य इच्छाभोगरमणीयं
ननुभूयतां.

स्य गुरुचरणशुश्रूषानुरागः । इदमपितावद्भणिष्यामि भो-
वलअहं राज्यसुखमेव केवलमुद्दिश्य भणामि, अन्यदपि
र्थमस्त्येव.

, अत्यंतसाहसिको मतंगहतकस्ते प्रतिपक्षस्तस्मिन्च
र्यते, प्रधानामात्यसमधिष्ठितमपि त्वयाविना राज्यं सु
नमे प्रतिभाति.

ज्ञापयति.

, एषखलु सरसघनचंदनवनोत्संगपरिमिलनलब्धबहुल-
विषमतटीपहतजर्जरित निर्झरोच्छलितशिशिरसीकरा
प्रथमसंगमोत्कंठितप्रियाकंठग्रहइव मार्गश्रममपनयन्,
प्रियवयस्यं मलयमारुतः.
य, आसन्नंतेप्रियं निवेदयति.

१०) भोवयस्य, प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व ! इदं खलुसविशेषघनस्निग्ध पादपशोभितं, सुरभिहविर्गंधगर्भितोद्दामधूमनिर्गमं, मनुद्विग्नमार्गं, सुखनिषण्णश्वापदगणमिव लक्ष्यते.

११) भोवयस्य, किंनुखलु एतेईषद्वलितकंधराः, निश्चलमुखनिःसरदर्दलितदर्भगर्भकवलाः, समुन्नमितदत्तैककर्णाः, सुखसंमीलितलोचना, आकर्णयंतइव हरिणालक्ष्यंते.

१२) भोवयस्य, कोनुखलुएषतपोवने किमपिशोभनमुपवीणयति ?

१३) भोवयस्य, एहि, आवामपि देवतायतनं प्रेक्षावहे.

१४) भर्तृदारिके, चिरंखलुत्वयावादितं. नखलुतव परिश्रमोग्रहस्तानां ?

१५) हंजेचतुरिके, गौर्याः पुरतोवादयंत्याः कुतोमे परिश्रमोऽग्रहस्तानां?

१६) भर्तृदारिके, ननुभणामि, किमेतस्या, निष्करुणाया, देव्याः पुरतो वीणावादितेन ? याएतावंतंकालं कन्याजनदुष्करै, नियमोपवासै राराधयंत्यास्तें प्रसादंनदिशति.

१७) भोवयस्य, कन्यकाखल्वेषा. ततः किंनप्रेक्षावहे ?

१८) भोवयस्य, प्रेक्षप्रेक्ष ! आश्चर्यमाश्चर्यं ! अपिनकेवलं वीणाविज्ञानेन कर्णांसुखंकरोति, अनेनवीणाविज्ञानानुरूपेणरूपेणाक्ष्णोः सुखमुत्पादयति. कापुनरेषाभविष्यति ? किंतावद्देवी, अथवानागकन्या, आहोस्वित् विद्याधरदारिका, उतसिद्धकुलसंभवेति, तर्कयामि.

१९) दिष्ट्याचिरस्य तावत्कालस्य पतितः खलुगोचरे मन्मथस्य अथवानहि, ममैवैकस्यब्राह्मणस्य.

२०) भर्तृदारिके, ननुभणामि, किमिदानींएतस्य, अकृताह्लादाया, निष्करुणाया, देव्याः पुरतोगानेन. ?

२१) हंजे, मा भगवतीं गौरीमधिक्षिपकृतो मेभगवत्याप्रसादः.

२२) भर्तृदारिके, कथय, तावत्सकीदृशः ?

२३) हंजे, अद्य स्वप्ने जानामि. इमामेव वीणां वादयंतीं भगवत्या गौर्या भणिताऽस्मि. वत्से, परितुष्टास्मिनेनेन वीणाविज्ञानातिशयेन, अस्याबालभावदुर्लभया, असाधारणया भक्त्या परितु.......(?) तः

मि.

तिसाध्वसेन न शक्नोम्येतस्य पुरतः सम्मुखंस्थातुं.

के, किमेतत् ?

शक्नोम्येतस्यात्यासन्नेस्थातुं. तदेहि, अन्यतो गच्छावः

च; अहं पूर्वपठितविद्याबलेन संप्रत्येनां मुहूर्तंधारयामि.

मत्र युष्माकं तपोवनदृष्टस आचारः ? यत् आगन्तो-

मात्रकेनापि नसंभाव्यते. ?

तावदत्र एतस्यादृष्टिः. तदिदं तावदहं भणिष्यामि.

पुक्त भणति ब्राह्मणः, उचितः खलु तवातिथिजन

तः कस्मादेतस्मिन्महानुभावे एवंप्रतिपत्तिमूढातिष्ठसि ?

त्वं, अहमेव यथानुरूपं [illegible]ष्यामि. स्वागतं महाभाग-

नपरिग्रहेणालंकरोतु इमं[illegible]मार्यः.

, एषा चतुरिका शोभनं भणति. उपविश्य मुहूर्तं वि-

परिहासशीले, मैवंकुरु. यदि कदाचित्कोपितापसः

मां अविनीतेति संभावयति.

णमामि.

ाश्रयति, एकतः गुरुवचनं, अन्यत्र दयितदर्शनसु-

तागमनविमूढं अद्यापि दोलायते मेऽहृदयं । || १८ ||

, यत्प्रेक्षितव्यं, श्रुतं, यत् श्रोतव्यं. तदिदानीं मध्यान्हसू-

द्विगुणित इवमे जाठराग्निर्धगधगायते, ततोनिष्क्रमावः.

येन ब्राह्मणोऽतिथिर्भूत्वा मुनिजनसकाशाल्लब्धैः कंदमूलफलैरपि प्राणधारणं करिष्ये. प्रथमोंकः समाप्तः

अंक २.

१) आज्ञप्ताऽस्मि भर्तृदारिकया मलयवत्या. यत्सखि मनोहारिके, अद्य चिरयति मे भ्राता मित्रावसु, एतच्छीघ्रं गत्वाजानीहि, यावदागतानवेति. तद्यथाज्ञप्तमनुतिष्ठामि. का पुनरेषा. इतएवागच्छति ? अयेकथं चतुरिका !

२) हंजे चतुरिके, किंनिमित्तं त्वया त्वरितया गम्यते ?

३) आज्ञप्ताऽस्मि भर्तृदारिकया मलयवत्या, यत् सखि चतुरिके, कुसुमावचयपरिश्रमनिःसहं खिन्नं मेशरीरं, शरदातपजनितोयंमे संतापः अधिकतरं बाधते, ततो गच्छत्वं, बालकदलीदलपरिक्षिप्ते चंदनलतागृहे तावच्चंद्रमणिशिलातलं सज्जीकुर्विति. अनुष्ठितं मया यथा आज्ञप्तं. ततो गत्वा भर्तृदारिकायै निवेदयामि.

४) यद्येवं, ततो लघु निवेदय, येन तस्यास्तत्रागतायाः संताप उपशाम्यतीति.

५) नईदृशः संतापोयएवमुपशमिष्यतीति. विचित्ररमणीयं चंदनलतागृहं प्रेक्षंत्या अधिकतरं संतापोभविष्यतीतितर्कयामि. ततो गच्छत्वं. अहमपि सज्जं शिलातलमिति गत्वा भर्तृदारिकायै निवेदयामि.

६) अयिहृदय, तथा तस्मिन्जने लज्जया मां पराङ्मुखीकृत्येदानीमात्मना तस्मिन्जने गतोसि इति अहो ते आत्मंभरित्वं ! सखि, आदेशय मे भगवत्या आयतनं.

७) ननु चंदनलतागृहंप्रति भर्तृदारिका प्रस्थिता.

८) सखि, सुष्टु त्वया स्मारिताऽस्मि. ततएहि, तस्मिन्नेव गच्छावः.

९) इत इतो भर्तृदारिका.

१०) अहो अस्याः शून्यहृदयत्वं ! कथं तदेव देवीभवनं प्रस्थिता. भर्तृदारिके, इतो चंदनलतागृहं. ततइतो एहि तावत्.

११) इदंतदेव लतागृहं, तत् प्रविश्य चंद्रमणिशिलातले उपविशतु भर्तृदारिका.

नु कुसुमायुध, येनत्वं रूपशोभया निर्जितोसि, तस्मिन्न
यांकृतं; ममपुनः अनपराद्धायाअपि अबलाइतिकृत्वाप्रहर
? सखि, कस्मात्पुनः इदंघनपल्लवनिरुद्धसूर्यकिरणं,
व चंदनलतागृहं न ममाच्छादि संतापदुःखमपनयति ?
ज्यहमत्रकारणं, किंपुनरसंभाविनी भर्तृदारिका मतश्यामि

लक्षिता एवाहमेतया. तथापि पृच्छामि. सखि, किं ते पुनः
यतावत्, किंकारणं ?
त्दृदयस्थितो वरः—
तः ?
ारिकेकः ?
ारिके, ननुएतदस्मिनक्तुकामा, एषते त्दृदयेस्थितो वरएष
तइति स्वमेत्वयाभणितः. तत्क्षणमेव विमुक्तकुसुमबाणइव
जो भर्तृदारिकयादृष्टः, सतेअस्य संतापस्य कारणं. येन-
वशीतलं चंदनलतागृहं नते संतापदुःखमपनयति.
न, चतुरिका खलुत्वं. किंते परं प्रकाश्यते ? तत्कथयिष्ये.
ारिके, तदानीमेव कथितं किंबहुनाप्रलपितेन ? अलसंभ्र-
ामसंतापेनच. यदिअहंचतुरिका, ततः सोपिभर्तृदारिकाम-
नमुहूर्तमपि अन्यैरभिरमिष्यति, इदमपि मयालक्षितमेवा
ा, कुतोस्माकमीदृशी भागधेयता ?
ारिके, मैवंभण. किंमधुमथनोहरिः वक्षःस्थलेन लक्ष्मी
तविनिर्वृतो भवति ?
ा स्वमोपि प्रियंवजस्विव्याजं दर्शितुं जानाति ? अतोपिमे
य अधिकतरं संबाधते. यत्समहाभागोवाञ्छाचक्रेणापि
तिपत्तिः अदक्षिणइतिसंभावयिष्यति.
ारिके, मारुदिहि.
नरोदिष्यामि ?
ाशयमस्याः संतापो बाधते. किंसिदानीमत्रसुक्तंभवतु ?

तमेवचंदनपल्लवरसमस्या त्दृदये दास्यामि. ननुभणामि, मारुदिहि.
अयंखलुस्तनवर्तुले दत्तश्चंदनपल्लवरसः एभिरविरतं पतद्भिर्बाष्पबिं-
दुभिरुष्णीकृतो नते त्दृदयसंतापदुःखमपनयति.
) सखि, मावीजय. उष्णः खल्वेषकदलीमारुतः.
) भर्तृदारिके, मास्य दोषंकुरु. करोषिघनेतरुणचंदनपल्लवसंसर्ग
शीतलमपीदृशं. निःश्वासै स्त्वमेव कदलीदलमारुतमुष्णं.
) अस्तिकोपि अस्य संतापस्योपशमोपायः ?
) भर्तृदारिके अस्त्येव, सइह आगच्छति.
) भोवयस्य, कखलुगतंते धीरत्वं. ?
) एवमधीरत्वं प्रतिपद्यता आविष्कृतोनेन महान् त्दृदयस्य आवे-
शः. तत् यावत् कथमेवएनं आक्षिपामि ? भोवयस्य, कस्मात्पुनः
अद्यत्वं शीघ्रंएव गुरुजनं शुश्रूषयित्वा इहागतः ?
) एतुएतु भवान्.
) भर्तृदारिके प्रतिशब्दइवश्रूयते.
) सखि, ममेदृशमायासंप्रेक्ष्य कोपि त्दृदयं कलयिष्यति. तदुत्ति-
ष्ठानेन रक्ताशोकपादपेनांतरिते प्रेक्षावहे, कोएपइति.
) एतत्चंदनलतागृहं. तदेतत्प्र[illegible]:
) भर्तृदारिके, दिष्ट्यावर्धसे. सएवते एषत्दृदयवल्लभोजनः
) सखि, एनं प्रेक्ष्यातिसाध्वसेन नशक्नोमिइहास्यासन्नेस्थातुं.
कदाप्येषमांप्रेक्षते. ततएह्यन्यतोगच्छावः. हंजे, वेपते एषच भोरु-
) अपि कातरे, इहस्थितामपि कस्त्वां प्रेक्षते ? ननुविस्मृतएवते
एषोऽग्रतोरक्ताशोकपादपः ? तदिहैवोपविश्यतिष्ठावः ?
) भोवयस्य, एषासाचंद्रमणिशिला.
) आलापोपिश्रूयते. तत्अवहितत्दृदये श्रोष्यावः
) भोवयस्य, ननुभणामि, सा एषाचंद्रमणिशिला.
) कापुनरेषा भणिष्यति ?
) भर्तृदारिके, यथाआवामंतरिते एनंप्रेक्षावः, तथामन्ये त्वमपि
अनेन दृष्टा भविष्यसि.

ि एवं. कंपुनः प्रणयकुपितं प्रियजनं त्हृदये कृत्वा संमंत्र-

रिके, माइदमाशंक. पुनरपि तावच्छृणुवः.
मत्येष एतया कथया. ततो भवत्वेनमेवं वादयिष्यामि. भो
तः सारुदती त्वया किं भणिता ?
किंचिदतोप्यपरं श्रोतव्यं. तदेहि, गच्छावः.
रिके, मैवंभण. येनत्वं दृष्टा सोन्यद्भणिष्यतीति नहिमे
यापयति. ततः कथावसानमेव प्रतिपालयावः.
नू आज्ञापयति. भो, त्वया एकोवर्णक आनायितः,
अस्मिन्पर्वते सुलभाः पंचजातीयावर्णका आनीताः. तत
भवान्.
स्य, अप्रत्यक्षमपि नामैवंलिख्यते ! अहो आश्चर्यमाश्चर्य!
के, जातं खलु कथावसानं. तदेहि, मित्रावसुं प्रेक्षावहे.
ीवितनिरपेक्षइवास्या आलापः ! भर्तृदारिके, ननुगता-
नोहारिका. तावत्कदाचिद्भर्तामित्रावसुः इहैवागच्छति.
य, प्रच्छादयानेन कदलीपत्रेण इदंचित्रकृतं रूपं. एष खलु
नमित्रावसुः इहागतः कदापि ननु प्रेक्षेत.
के, आगतो मित्रावसुः.
ायं प्रियंमे.
वत् किं तातेन संदिष्टं.
के, किंन कुप्यसीदानीं ?
रोषं कथाः, विस्मृतं ते एतस्यान्यत्हृदयत्वं. ?
ामि नतां वर्जयित्वा न्यस्मिन् चित्तमभिरमति. तद्य-
पत्किमपि भणित्वा विसृज्यतामेषः
कोवा एतन्न जानाति. ?
सिहि, समाश्वसिहि भर्तृदारिके.
, पराधीनः खल्वेषः. किमेतेनानुनीतेन ?
त्वा प्रार्थय.

६४) कथं प्रत्यक्षलघुकृतो मित्रावसुः पुनरपि किमपि मंत्रयते.

६५) किमेतेन दौर्भाग्यकलंकमलिनेन अत्यर्थदुःखभागिना अद्यापि शरीरकेण धारितेन ? तदिहैवाशोकपादपे अनयातिमुक्तलतयोद्बध्य आत्मानं व्यापादयिष्ये. तदेवं तावत. हंजे, प्रेक्षस्व तावत् मित्रावसुः दूरंगतोनवेति; तद्येनाहमितो गमिष्यामि

६६) अन्यादृशमस्या हृदयं प्रेक्षामि. न तावदग्रे गमिष्ये. इहैवापसृता प्रेक्षामि: किमेपा प्रतिपद्यतइति.

६७) भगवति गौरि, यदित्वयेह जन्मनि मे नकृतःप्रसादः, ततोन्यस्मिन्जन्मांतरे यथा न ईदृशी दुःखभागिनी भवामि तथा कुरुष्व.

६८) परित्रायेथाः ! एषा भर्तृदारिका उद्बध्य आत्मानं व्यापादयति !

६९) प्रेक्षस्वाशोकपादपे.

७०) हंजे, का पुनरेषा ?

७१) अपे मुंच मुंच अग्रहस्तं. कस्त्वं निवारयितुमागतः ? कथं मरणेपि त्वमभ्यर्थनीमः ?

७२) भो भवति, किं पुनरेतस्या मरणव्यवसायस्य कारणं ? तदेतन्न खल्वहमवगच्छामि.

७३) भवति, कथमिव ?

७४) या सा ते प्रियवयस्येन का पितृन्दृद्यघरूभाशिलातले आलिखिता, तत्पक्षपातिना एतेन प्रतिपाद्यमानोपि मित्रावसोः नाहं प्रतिगृहीता, ततो यावत् निर्विण्णया इदं व्यवसितं.

७५) भो भवति, यद्येवं तत् अनपराद्धः प्रियवयस्यः. एषा खलु लिखिता, अथवा यदि नप्रत्यायसि, ततः स्वयमेव गत्वा शिलातले प्रेक्षतु भवती.

७६) चतुरिके, अहमिव आलिखिता.

७७) भर्तृदारिके, किंभणसि अहमिव आलिखितेति. ईदृशमस्याः सादृश्यं येन लक्ष्यते किंनाथत्र मणिशिलायां भर्तृदारिकायाः प्रतिबिंबं संक्रांतं, आहोस्विस्त्वलिखिताइति.

आज्ञमिास्मियुवराजामिन्नावसुना, यथाद्येव मलयवत्याः विवा-
सवमंगलं निष्पन्नं भविष्यति. ततःशीघ्रं गृहीत्वा आगच्छ.
, ततोगच्छाव.
आः गतासि दास्याढुहितः एवीं गृहीत्वा वयस्येमांकिं इहैव
सितव्यं. १
हताश, मात्वरयं. युष्माकमपि स्नपमकं आगतमेव.
दिष्ट्या आगतं खलुस्नपनकं.

(द्वितीयोंकः समाप्तः २)

अंकः ३.

ल्येयः पिबति सुरां, जनस्य प्रियसंगमंच यः कुरुते,
ये द्वावेव देवौ, बलदेवः कामदेवश्च. १
फलं ममशेखरकस्यजीवितं.
ःस्थले दयिता, नीलोत्पलवासिता मुखेमदिरा,
र्षेच शेखरकोनित्यचिरसंस्थितोयस्य. २
मालिका मांपरिहसति. अरेकीमां परिवारयते १
तृक, न तावत्अद्यापि आगच्छति नवमालिका.
यमप्रदोष एव मलयवत्या विवाहमंगलसंवृत्तं. तत्कस्मात्सेदानी
तेपिन आगच्छति १ अद्यअमुष्मिन्विवाहमंगलमहोत्सवे स-
व निजप्रणयिनीजनसहायः सिद्धविद्याधरलोकः कुंकुमोकरो
मे आपानकसुखमनुभविष्यतीति तर्कयामि. तत्रैव नवमा-
कामामवेक्ष्यमाणा तिष्ठति. ततो अहमपि तत्रैव गमिष्यामि.

किद्दशो नवमालिकयाविना शेखरकः ?

(५) इदं तत्खल्वुद्यानं. प्रविशतु भट्टारकः.

(६) श्रुतंमयाद्य प्रियवयस्यः कुसुमाकरोद्यानं गमिष्यतीति. ततो यावत्तत्रैव गमिष्यामि. इदं कुसुमाकरोद्यानं. ततःप्रविशामि. अरे, कस्मात्पुनः एते मधुकराद्दुष्टामांपरिभवंति. भवतु. ज्ञातं तत्. यत् मलयवत्या बंधुजनेन जामातृकस्य प्रियवयस्य इतिकृत्वा बहुमानं सुगंधवर्णकैर्विलिप्तोस्मि, संतानकं शेखरश्चमेबद्धः, सखलुएष अत्यादरीनर्थीभूतः. ततः किमिदानीमत्रकरिष्ये ? अथवा तेनैव मलयवत्याः. सकाशाल्लब्धेन रक्तांशुकयुगलेन स्त्रियइव लंबलंबं परिधाय इतरेणोत्तरीयेण कृतावगुंठनो गमिष्यामि. प्रेक्षेतावत्किमेदासीपुत्रामधुकराः करिष्यंति इति.

(७) एषाखलु नवमालिकामां प्रेक्ष्य अहंचिरेणागत इतिकृत्वा कुपिता ऽवगुंठनं कृत्वाऽन्यतो गच्छति. ततः कंठेगृहीत्वा प्रसादयामि.

(८) कथं एतेषां दुष्टमधुकराणां सकाशात् कथमिव परिभ्रष्टः इदानीमन्यस्य दुष्टमधुकरस्य मुखंनिपतितोस्मि ।

(९) कथंकोपेन पराङ्मुखीभूता। भवतु. पादयोः पतित्वा प्रसादयामि. प्रसीद, नवमालिके, प्रसीद.

(१०) आज्ञप्तास्मि भर्तृदारिकायाः मलयवत्याः जनन्या, सखि नवमालिके, कुसुमाकरोद्यानं गत्वा उद्यानपालीं पल्लविकां भण, अद्यसविशेषं तमालवीथिकां सज्जीकुर्विति. मलयवतीसहितेन जामात्रात्र आगंतव्यं. आज्ञप्ताच मया पल्लविका. ततो यावद्रजनी विरहजनितोत्कंठं प्रियवयस्यं शेखरकमन्वेषयामि, कथं एषशेखरकः अन्यां कामपिस्त्रियं प्रसादयति. ।

(११) हरिहरपितामहानामपि गर्वितोयो न जानाति नमितुं,
सशेखर कश्चरणे तव, नवमालिके, पतति. २

(१२) रे दासीपुत्र, मद्यपालक, कुतोत्र नवमालिका ?

(१३) कथमहमतिकृत्वामदपरवशेन शेखरकेण अन्यास्त्री प्रसाद्यते ? मनोलीककोपंकृत्वा द्वावप्येतौ परिहसिष्ये,

मर्तृक, मुंच मुंच. इयंनो भवति नवमालिका. एषा खलु नव-
लिकारोषफुल्लाभ्यां लोचनाभ्यां प्रेक्षंती इतएवागच्छति.

शेखरक, कास्खल्वेषा प्रसाद्यते. ?

अहंमंदभागधेयायाः पुत्रः

अरे कपिल मर्कटक, त्वमपि मांशेखरकं प्रतारयसि. ?

ाण रे चेट, यावन्नवमालिकां प्रसादयामि.

यद्भर्ता आज्ञापयति.

प्रसीद, नवमालिके, प्रसीद.

एषखलु अपक्रमितुमवसरः.

कथंकथं कपिल मर्कट, पलायसे ?

भवति नवमालिके, प्रसीद प्रसीद. मोचय मां.

यदि भूम्यां शीर्षंनिवेश्य चरणेषुमेपतसि, ततूमोचयिष्यामि.

कथं राजमित्रंभूत्वा दास्याः पुत्र्याः पादेषुपतिष्ये. ?

इदानीमेव पातयिष्ये. शेखरक, उत्तिष्ठ. प्रसन्ना खलु ते अहं. ए-
ः जामातृकस्य प्रियवयस्यों ब्राम्हणः त्वयाखलीकृतः, एतत् श्रुत्वा
ाचिद्भर्ता मित्रावष्ठः कोपं करिष्यति, तत् आदरेणैनं संभावय.
न्नवमालिका आज्ञापयतीति. आर्य, त्वं संबंधीति मया उ-
सितः. किं सत्यमेव शेखरको मद्यपालकः ?

ानः कृतः परिहासः. इह उपविशतु संबंधी.

रिष्ट्या अपगतइवास्य मदावेशः.

ावमालिके, त्वमपि एतस्य समीपे उपविश; येन द्वावपि युवां
ाव संमानयिष्यामि.

चेटक, स्मरितं खलु एतच्चषकं कुरु अच्छसुरया.

वमालिके; चक्षित्वा देह्येतस्येदं.

च्छेखरकोभणति.

न्नवमालिकामुखसंसर्गवासविशेषसंवर्धितरसं, शेखरकात्
न्केनापि नआस्वादितं, ततः पिबेदं. अतःपरं किंतेसंमा-
करिष्ये. ?

(३४) शेखरक, ब्राम्हणः खल्वहं.

(३५) यदित्वं ब्राम्हणः, क्वतं ब्रम्हसूत्रं ?

(३६) तत्खलु अमुना चेटेन कृष्यमाणस्य मेछिन्नं.

(३७) यद्येवं, तत् वेदाक्षराणि कतिचिदुदाहर.

(३८) भवति, सीधुगंधेन पिनद्धानि मेवेदाक्षराणि. अथवा किंमम भवत्यासहविवादेन ? एपते ब्राह्मणः पादयोः पतति.

(३९) मास्वलु, मास्वलु. एवमार्यः करोतु. शेखरक, सत्यं खलु ब्राह्मण एपः. आर्य, नत्वया कुपितव्यं. सांबंधिकानुरूपः. एपमया परिहासः कृतः.

(४०) अहमपि एनंप्रसादयामि. मर्षयतु मर्षयतु आर्यो मदपरवशेन यन्मयापराद्धं; येन अहमपि नवमालिकयासह अविनयं असेवे.

(४१) मर्षितं मया सर्वं. गछतं युवां. यावदहमपि प्रियवयस्यंप्रेक्षामि.

(४२) दिष्ट्या अतिक्रांतो ब्राम्हणस्यअकालमृत्युः. तत्यावदहं मत्तवालिशसंगदूषितो इहदीर्धिकायांस्नात्वा प्रेक्षामि प्रियवयस्यं. एपखलु प्रियवयस्यो रूपिणीमिवस्वयंवरलक्ष्मीं मलयवतीं हस्तेवलंब्य इत एव आगछति. तद्यावदुत्वास्यपार्श्ववर्ती भवामि.

(४३) हंजे चतुरिके, नकेवलं दर्शनीयः, प्रियमपि भणितुंजानाति.

(४४) अयि प्रतिपक्षपातिनि, सत्यमेवैतत्. किमत्र प्रतिवचनं ?

(४५) एतु एतु भर्त्ता.

(४६) एतत् कुसुमाकरोद्यानं. तत्प्रविशतु भर्ता.

(४७) जयतु जयतु भवान्. स्वस्तिभवत्यै.

(४८) वयस्य, सुष्ठ्वागतोस्मि. किंपुनः विवाहसत्कालमहोत्सवमिलित सिद्धविद्याधरापानकदशर्नकौतूहलेन परिभ्रमन् एतावेलां विलंबितोस्मि. तत्प्रियवयस्योपि इदमुत्प्रेक्षतां

(४९) भोवयस्य, एषाखलु तमालवीथिका. एतच्छरत्संतापखेदितं भवत्या वदनं लक्ष्यते. तदिह स्फटिकशिलातले उपविशतु.

(५०) श्रुतंत्वया ? एवंभर्तृदारिका कथंवर्ण्यते.

(५१) चतुरिके, मैवंमन्तमुद्वह. अस्माकमपिमध्ये वर्शनीयोजनो स्त्येव, केवलं मत्सरेण कोपि नवर्णयति.

५६) किंत्वयाकृतं ?

५७) ननुवर्णितोसि.

५८) आः दास्याः दुहितुः राजकुलं खल्विदं. किंतेद्यकरिष्यामि ? भो, तवपुरतएव अहंदास्याः दुहित्राखलीकृतस्तावत् किंममात्र स्थितेन ? अन्यतोगमिष्येतावत्.

५९) सत्यंखलुकुपितोमेआर्यपुत्रः. यावत् अनुगम्यप्रसादयामि.

६०) सखिचतुरिके, कुत्रमामेकाकिनीमिदानीं त्यक्त्वागच्छसि ?

६१) एवमेवत्वमेकाकिनी चिरंभवेति.

६२) एषखलुकुमारस्तित्रावसुः कार्येणकेनापिनायकं प्रेक्षितुमागतः

तृतीयोंकः समाप्तः (३)

अंकः ४

) हापुत्र शंखचूड, कथंव्यापाद्यमानः किलमयाद्यत्वंप्रेक्षितव्यः

) हापुत्र, शंखचूड, कथंव्यापाद्यमानः किलमयाद्यत्वंप्रेक्षितव्यः? अनेनमुखचंद्रेणते विरहितं ममत्हृदयं अंधकारीभविष्यति पातालमपि.

) हापुत्र, कथमितस्ते अदृष्टसूर्यकिरणं सुकुमारं शरीरकं निर्घृणो गरुडः आहारयिष्यति ?

) पुत्रक, मुहूर्तमपि तिष्ठ, तावद्वदनंते प्रेक्षामि.

) किं तव मात्राभणंत्या पुत्रस्नेहमोहितया ? राजकार्यंनजानाति.

) आनीतः खल्वेषमया वध्यशिलासमीपं, यावदेतद्वध्यचिन्हं रक्तांशुकयुगलंदत्वा वध्यशिलां दर्शयामि.

) कुमार शंखचूड,एषस्वामिनः आदेशः इतिकस्मेदृशं तिष्ठुरं मंत्र्यते.

) नागलोकस्वामी वासुकिस्ते आज्ञापयति.

९) एतद्रक्तांशुकयुगलं परिधाय आरोह वध्यशिलां, येनत्वां रक्तांशुकचिन्होपलक्षितं गरुडो गृहीत्वा आहारं करोति.

१०) शंखचूड, गृहाणैतत्.

११) हा पुत्रक पुत्रक, एतत्खलु, वध्यशिलाचिन्हं परिधाय साआरुह्यते ?

१२) आसन्ना खलु गरुडस्यागमनवेला; तत् लघु अपक्रमामि.

१३) हा जात, हा पुत्र, हा मनोरथशतलब्ध, हा भक्त, हा विनयसागर, क्वतेपुनः ईदृशं पौर्णिमाचंद्रसदृशंमुखं प्रेक्षिष्ये !

१४) पुत्र कथं समाश्वसितव्यं ? किं एकएव पुत्रकइतिकृत्वा जातानुकंपेन ननिर्धारितो नागराजेन वासुकिना ? हा कृतांतहतक, कथमिदानीं त्वया, निर्घृणत्हृदय, एवं विस्तीर्ण जीवलोके मम पुत्रकोनविस्मृतः ? सर्वथा कथं मंदभागिनी !

१५) हा पुत्र शंखचूड , यदा तावन्नागलोकपरिरक्षकेण वासुकिना पीडिता, तदा का परित्रायते येनाहंसमाश्वसिमि ?

१६) विनतानंदन, प्रथमं मांखाद. अथ अहं तवनिमित्तं परिकल्पिता वासुकिना.

१७) पुत्र, अहं खलु तव मरणभीता सर्वं जीवलोकं गरुडमयंपश्यामि

१८) पुत्रक, पुनरेतानि अक्षराणि भण.

१९) पुत्रक, चिरंजीव.

२०) प्रतिहतममंगलं. जात, त्वमपि मे शंखचूडसदृशएव पुत्रकः, अथवा शंखचूडादधिकः योएवं बंधुजनपरित्यक्तं मे पुत्रकं निजशरीरदानेन परिरक्षितुमिच्छसि.

२१) हा कथं अपश्चिममस्य वचनं। पुत्रक, न खलु त्वां मुक्त्वान्यत्र ममपादावहंति, तदहमपि त्वयैवसह मरिष्ये.

(चतुर्थोंकः समाप्तः (४)

अंकः ५

(१) प्रतिहतममंगलं.

(२) वेपतइव हृदयमतेन दुर्निमित्तेन.

इ तत्र नास्ति तत्कुत्रगत इदानीं भविष्यति मे पुत्रकः ?
चिरायते.
इ पुनर्मुहूर्त्तमपि आर्यपुत्रमनवेक्ष्यंती अन्यदेव किमपि
ंकामि.
ाज, पुत्रस्यैवैतच्चूडारत्नं.
एवं भण.
द, गच्छत्वं. कदापि इयत्यावेलया श्वशुरगृहमेव आगतो भवति
म; स्तद्गच्छत्वं, ज्ञात्वा लघु संपादय.
हाराज, एषकोपि रुदितवदनो इतएव त्वरित मागच्छति. स्हद-
मे आकुलीकरोति, तज्ज्ञायतां तावत्क एषइति.
विधवे, पुण्याधीने, धीराभव. नईदृशी आकृतिरीदृशं वैधव्य
अनुभवति.
घ्ययुवयोराशिषा.
हापुत्रक, किंत्वयैतत्.
हाकथंसत्यीभुतं मेदुर्निमित्तं.
वत्से, उत्तिष्ठ. मारुदिहि, आवामपि किंजीमूतवाहनेनविनाजी-
ः ? तत्समाश्वसिहितावत्.
हा आर्यपुत्र, कस्मिन्निदानीं तवमुखं प्रेक्षितव्यं. !
हापुत्र, जीमूतवाहन, यस्यतेगुरुजनशुश्रूषां वर्जयित्वान्यत्सु-
पि नरोचते, सकथमिवेदानीं पितरंत्यक्त्वा स्वर्गसुखमनुभ-
ुगतोसि ?
ताते, देहिमे आर्यपुत्रस्यांगाभरणचिन्हं चूडारत्नं, येनैतत् स्हद-
कृत्वा ज्वलनप्रवेशेनापनयाम्यात्मनः संतापदुःखं.
महाराज, तत्किंप्रतिपाल्यते ?
सर्वथा देवतानां प्रसादेन जीवंतमेव पुत्रकं प्रेक्षिष्ये.
दुर्लभं खल्वेतन्मम मंदभागधेयायाः !
जाते, विरम मुहूर्तं. तवाविरताश्रुधाराभिः विज्वालो भवति
ग्निः, तन्मारोदिहि.
कृतार्था अक्षतशरीरस्यैव पुत्रकस्य मुखंप्रेक्षिष्ये.

(२१) यत्सत्यकं आर्यपुत्रस्यमुखं प्रेक्ष्यंत्या अपि झटिति कृत्वा नम-स्थापयति मेत्हृदयं.

(२२) हा पुत्र, कथंवाचामात्रकेणापि नभावितास्मि ?

(२३) हा आर्यपुत्र, कथं गुरुजनस्त्वयोपेक्षितः ।

(२४) हा पुत्र, पश्यतामेवास्माकं कृतांतहतकेनापन्हियसे ।

(२५) प्रतिहतममंगलं. नरोदिष्यामि. जाते, समाश्वमिहि, समाश्वसि-हि, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ. एतावत्यां वेलायां ते मर्तुर्मुखंदृष्टं.

(२६) हा आर्यपुत्र. !

(२७) सौभाग्यवती भव. प्रतिहतो विघ्नः

(२८) अतिदुःखकारिणीखल्वहं, याईदृशमपिआर्यपुत्रंप्रेक्ष्याद्यापि जीवितं नपरित्यजामि.

(२९) आः नृशंस, कथमिदानीं त्वयैतत् आहारत्वं नीत्वा स्वममेव एतदवस्थं पुत्रकस्य मेशरीरं कृतं.

(३०) सा खलु पुण्यास्यजननी, या गरुडमुखपतितं अपि अक्षतश-रीरमेव पुत्रकं प्रेक्षिष्यति.

(३१) हा पुत्र, किंते खलु मनसिवर्तते ? सेवितदेवताः, परित्रायथ परित्रायथ, एष समे पुत्रको विपद्यते !

(३२) आर्यपुत्र, मां परित्यज्य ते गमनं नलक्ष्यते.

(३३) हा पुत्र, हा वत्स, हा जनवत्सल, कुत्र गतोसि ? देहि मे प्र-तिवचनं. हा लोचनानंद, जीमूतवाहन, कथंपुनस्तेदर्शनं, ?

(३४) हा आर्यपुत्र, कथंमांपरित्यज्य गतोसि । निघृणहृदये, वज्र-कठिनदेहे, मलयवति, प्राणनाथंविना कथमद्यजीवसि.

(३५) भगवंतोलोकपालाः, कथंन अमृतेनसिक्त्वा इमंमेपुत्रकंजीवयथ ?

(३६) पुत्र, लघुसज्ज. अस्माभिर्विना मिन्त्रस्यते दुःखंभविष्यति.

(३७) भगवन्दिनकर, विज्ञापयामि. यया विद्याधरचक्रवर्ती मे भर्ताभू-त्वा, देविगौरि, कथममंदभागधेयायास्त्वमलीकवचना नासंवृत्ता.।

(३८) भगवत्या गौर्याः प्रसादेन.

(इतिपंचमोंकः) समाप्तः